

Jeta Arbëreshe

e-mail: jetarbreshe@libero.it - <http://digilander.libero.it/jetarbreshe> (Mondo Italo-Albanese)

Del nga tre muaj - Trimestrale della Minoranza linguistica storica Albanese d'Italia - Eianina / Purçill (Cs- Italia)

Spedizione in A.P. - TAXE PERÇUE - art. 2 comma 20/c - L.662/96, Aut. n. DCO/DC/CS/101/2003, valida dal 06/03/03

Përmbajtja / Sommaire

PYEJTJE PARLAMENTARE

Senatori Giordano-Mazzaracchio (*Bashkimi i Shkollavet të Katundevet Arbëreshë*)

faqe 2

KRYEARTIKULLI

Drejtori (*Llexha 482/99 është për të Folmet Arbëreshe, jo për gjuhën shqipe*)

faqe 3

PYEJTJE PARLAMENTARE

On.li Cambursano-Scilipoti (*Kuptimi i vërtetë i Llexhës 482/99*)

faqe 4/5

KORRESPONDENCA NGA KATUNDET ARBËRESHË

Spectator (*Ndryshime dhe Emërime ad interim në Qishën Arbëreshe*)

faqe 6-7-8

Lucia Cardamone (*Po çë turp!...*)

faqe 8

Mario Massaro (*Fjalori i të Folmeve Arbëreshe të Kazallveqit e Qefitit*)

faqe 9

Papa Jani Giudice (*Margerita o' attie te i ati*)

faqe 10

Angelo Matrangolo (*Skanderbeku i pafan*)

faqe 11

Rino Greco (*Kana Skollës të Munxhufunit*)

faqe 11

Mario Massaro (*Skollat arbëreshe të Puljes kanë nënshkruar një akord marrëveshje*)

faqe 12

Kostandin Bellushi (*Kallendari Bixantin i Pllatënit*)

faqe 12

Carmine Stamile (*Arbëreshë në Ilakën e Kratit*)

faqe 13

Sportellistët gjuhësorë të Munxhufunit (*Mateu De Gregorio, poet*)

faqe 13

QISHA BIXANTINE ARBËRESHE

Drejtori (*Intervistë zotit Manuell Giordano - Pas Vangjeljarit dualë dhe Epistollari*)

faqe 14

TEKSTE POPULLORË NGA KATUNDET ARBËRESHË

Maria Assunta Fazzano (*Villja Natallevet ta tradiciuna horevet arbëresh të Molizit*)

faqe 15

Zef Beccia (*Të ngrëna e Personaxhe popullorë*)

faqe 16

Agostino Giordano (*Vjershë ' nuses*)

faqe 17

Gabriele Rosario Parrino (*Pugarë e Xhuhait*)

faqe 17

POEZI SHQIPE

Bajame Hoxha Çeliku (*Dashuria është pavdekësi, Dashuria është çmenduri, Mos më bëj qejfin, Edhe unë shkruaj...*)

faqe 18

Alisa Velaj (*Lotofaqët, Kënga e braktisjes, Kujtim*)

faqe 18

POEZI ARBËRESHE

Giuseppe Gallo (*Trëndafike të kuq, Udhë*)

faqe 19

Tommasina Guarino (*Motra jonë*)

faqe 19

Gennaro Tavolaro (*Një jetë e re*)

faqe 19

STUDIME / RECENSIONE / ARTIKUJ / TEKSTE MBI BOTËN ARBËRESHE

Ina Arapi (*Një shprehje gege në arbërisht: "vjen me thënë"*)

faqe 20

Rrezarta Draçini-Rezearta Murati (*Studiuesit arbëreshë në shtypin shkollor*)

faqe 21

Baviola Shatro (*Poezia si thjeshtësi e rrëfimit vetiak - vepra letrare e Bernard Bilotës*)

faqe 22-23

DORËSHKRIMI ARBËRESH

Bernardo Bilotta (*Monografia Frasnits*)

faqe 24

STUDIME / RECENSIONE / ARTIKUJ / TEKSTE MBI BOTËN SHQIPTARE

Sejdi M.Gashi (*A po lind Gjuha e re Kosovariste?*)

faqe 25

Skënder Hasko (*Dashuria e mbyl dhimbjen*)

faqe 25

Irena Fistani (*E përbashkëta e disa shprehjeve frazeologjike*)

faqe 26-31

Klara Kodra (*Poetika e Dritëro Agolli*)

faqe 27

Alma Dema (*Simbolika e festave dhe besimeve popullore në bashkëjetesën moderne*)

faqe 28-29

Ina Arapi (*Konferencë për Ballkanizmat*)

faqe 29

QINDVJETORI I NËNËS TEREZE

Zef Chiaromonte (*Një Katedralë e një Konferencë për Nënë Tereze*)

faqe 30

LIBRE e REVISTA

JO VET ARBËRISHT

Pierfranco Bruni (*Risorgimento, Unità d'Italia e Arbëreshë*)

faqe 32

Mons.Angelo Massafra (*Scutari alluvionata*)

faqe 32

Bashkimi i Shkollavet të Katundevet Arbëreshë

Oggetto : Interrogazione Parlamentare a risposta scritta n.4-01266. Tutela Minoranze Linguistiche – Coordinamento Enti Locali per Accorpamento Scuole Elementari e Medie di Piccoli Paesi di Lingua Italo-Albanese presenti nel Meridione – Previsione se nella nuova Riforma è presente un Piano per Ridimensionare le Scuole facenti capo alla Minoranza Albanese.

GIORDANO, MAZZARACCHIO – Al Ministro dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca

Premesso che:

-secondo quanto prescritto dall'articolo 6 della Costituzione Italiana, la Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche;

-la legge 15 dicembre 1999, n.482, recante "Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche" prevede all'art.2, in attuazione della norma costituzionale, la tutela, tra le altre, della lingua e la cultura delle popolazioni albanesi;

- la minoranza albanese è particolarmente presente nel Mezzogiorno d'Italia, esattamente in 50 comuni sparsi in 7 regioni (Sicilia, Calabria, Basilata, Campania, Puglia, Molise, Abruzzo) e 10 province (Palermo, Catanzaro, Crotone, Cosenza, Potenza, Avellino, Taranto, Foggia, Campobasso e Pescara) per un totale complessivo di circa 200.000 abitanti;

- l'articolo 3 della citata legge, al comma 3, prevede la possibilità, per le minoranze linguistiche, che si trovano distribuite su territori provinciali o regionali diversi, di costituire organismi di coordinamento e di proposta che gli enti locali interessati hanno facoltà di riconoscere. Per questo motivo le passate riforme scolastiche hanno stabilito che le scuole elementari e medie dei piccoli paesi italo-albanesi fossero accorpate tra loro;

- spesso, tuttavia, che le scuole aventi la stessa origine linguistico-culturale fossero state accorpate, per comodità, a scuole italiane vicine;

gli interroganti chiedono di sapere

se nella riforma scolastica di iniziativa del Ministro in indirizzo sia previsto un piano atto a ridimensionare le scuole facenti capo alla minoranza presente nel Mezzogiorno e, in caso affermativo, quali siano; ciò al fine di garantire la tutela e la sopravvivenza della lingua e della cultura albanese in Italia in armonia con quanto prescritto dalla nostra Costituzione. (4-01266).

Risposta scritta

Con l'interrogazione parlamentare specificata in oggetto, la S.V. Onorevole ritiene che l'eventuale accorpamento degli istituti scolastici interessati possa compromettere la tutela delle minoranze linguistiche albanesi presenti nelle regioni Meridionali.

In linea generale si rileva al riguardo che il decreto del Presidente della Repubblica del 18 giugno 1998, n.233 – regolamento recante norme per il dimensionamento ottimale delle istituzioni scolastiche e per la determinazione degli organici funzionali, a norma dell'art.21 della legge 16/07/1997, n.59 – attribuisce alle Regioni e agli Enti Locali la competenza in materia di definizione degli ambiti territoriali di operatività delle suddette istituzioni e alle caratteristiche demografiche, geografiche, economiche e socio-culturali del territorio.

Gli indici a cui detti Enti devono fare riferimento per assicurare l'ottimale impiego delle risorse professionali e strumentali sono individuati dal richiamato D.P.R. n.233 del 1998 in una popolazione scolastica, consolidata e prevedibilmente stabile per almeno un quinquennio, compresa tra i 500 e 900 alunni.

Peraltro, il parametro minimo può essere ridotto fino a 300 alunni quando l'istituzione scolastica si trovi ad operare nelle piccole isole, nei comuni montani, nelle aree geografiche contraddistinte da specificità etniche o linguistiche.

In materia è intervenuto l'articolo1, comma 1, del decreto del Presidente della Repubblica 10 marzo 2009, n.81, il quale rimette la definizione di nuovi criteri al dimensionamento della rete scolastica e dei punti di erogazione del servizio scolastico all'emanazione di un decreto del Ministro dell'istruzione, dell'università e della ricerca, da adottarsi di concerto con il Ministro dell'Economia e delle finanze e previa intesa in sede di conferenza unificata.

Nelle more dell'adozione del citato decreto, il medesimo D.P.R. n.81 del 2009 dispone che continuino a trovare applicazione i parametri previsti dal D.P.R. n.233 del 1998.

Con riferimento alle Regioni interessate, si rileva che la Regione Puglia ed i Comuni di Casalvecchio, Chieuti e San Marzano di San Giuseppe, dopo l'approvazione del piano di ridimensionamento adottato nell'anno 1999, non hanno effettuato interventi di razionalizzazione della rete scolastica nei comuni in cui sono presenti comunità di italo-albanesi.

Analoga situazione si è verificata nella regione Sicilia e nella Regione Basilicata.

In relazione alla Calabria, la Regione ha approvato tutte le proposte delle province in data 29 dicembre 2008.

Nella Regione Campania, stante l'esiguo numero di studenti nel comune di Greci, 15 alunni e tutti frequentanti la scuola primaria, sono state attivate nell'anno scolastico 2009-2010 due pluriclassi, nonostante la normativa vigente preveda in tale circostanza l'autorizzazione di una sola pluriclasse.

**Il Ministro
Maria Stella Gelmini**

Llexha 482/99 është për të Folmet Arbëreshe, jo për gjuhën shqipe

Llexha 482/99 na thërret, neve Arbëreshë, “Pakicë Gjuhësore Historike”, domethënë na nderon si një Komunitet me kulturë dhe gjuhë veç, s’na nget fare lirinë të flasi e të shkruami si dimi. Arbërisht. Llexha 482 ruan gjithë të Folmet e Pakicavet Gjuhësore Historike Italljane, ashtu si janë sot, pa lidhje me gjuhët-mëma të tyre: sepse gjuhët-mëma e tyre janë të huaja territorit nacionall italljan. Janë llargë. Kështu Ladinishtja është ndryshe nga gjuha tedeske, Franko-provenxallja është ndryshe nga gjuha franceze, Arbërishtja është ndryshe nga gjuha shqipe, etj... Edhe ndëse këto të Folme të Pakicavet janë të shkatërruara, këto të Folme flasin popullit e Pakicavet : me këto u lenë, u rritëtin, rrojën e vdesën.

Na këtë e dimi ka dhjetë vjet. E e thamë, e e shkruajmë më herë. Po janë profesorë universitarë arbëreshë që, ka dhjetë vjet e këtë, bënë e thanë sikur Llexha 482/99 u kish shkruajtur për Gjuhët-mëmë të Pakicavet, jo për të Folmet e Pakicavet. E, mbi këta “shurë”, stistin të thënnur e të bënurat e tyre. Kish sosur të kishin pyejtur parlamentarët arbëreshë të asi moti, Cesare Marinin ka Shën Mitri dhe Mario Brunettin ka Pllatani, që gjëndshin te Parlamenti Talljan, te viti 1999, kur u aprovua Llexha 482.

Jo, ndonjari u i interesoi të teorizonij se Arbërishtja nëng vlenij më, kish vdekur, e se vendin e saj kish t’e mirrë Gjuha-mëmë, Shqipja. Janë profesorë universitarë arbëreshë që, ndër këta dhjetë vjet, organizuan korse, kuvende e master, për Sportelistët Arbëreshë e për Mësuesit Arbëreshë, sikur t’ish e mbajin korse universitare mbi gjuhë e letërsi shqipe. Nëng dish të kuptojn se Sportelistëvet e Mësuesvet Arbëreshë, që shurbajn me Arbëreshët e ndë mes t’Arbëreshëvet, s’i lipes të njohën gjuhën shqipe dhe letërsinë shqipe, po të Folmet Arbëreshe, Zakonet Arbëreshë, Historinë Arbëreshe, Letërsinë Arbëreshe. Nëng dish të kuptojn se vashat dhe djemt e katundevet arbëreshë, ndër klasat e tyre, duan të gjegjijn e të flasën e të shkruajn të folmen e tyre. Gjuhën e mëmës. Arbërishten.

E kështu, pas dhjetë vjetsh, Shoqata Kulturore “Vatra Arbëreshe” e Chieri-t (To), i lypi dy deputetëve të Parlamentit Italljan, on.Cambursano e Scilipoti, të interesohëshin mbi “Kuptimin e vërtetë” të Llexhës 482/99. E këta deputetë bënë një Pyejtje Parlamentare, kuj ju përgjegj, me shkrim, on. Nitto Palma, nënsegretari i Puneve të Mbrëndshme. E si ju përgjegj Nënsegretari? Tha se Llexha 482/99 është për të Folmet Arbëreshe, ruan të Folmet Arbëreshe. Jo gjuhën shqipe! **(ec tek faqet 4-5).**

E nani? Çë do të thonë nani ata profesorë universitarë, që, gjithë këta vjet që shkuan, bënë që dishtin me turesët e Llexhës 482/99? Turesët e kësaj Llexhje i duhen Arbëreshëvet: Bashkivet, Shkollavet, Mësuesvet, Sportelistëvet, Shoqatavet, Rrethet, Rivistavet Arbëreshe, që punojn për të mirën e Arbërisë dhe të Arbëreshëvet. S’kanë t’i venë më ndër duart e atyre profesorëve universitarë arbëreshë që, ka vitra, predikojn vdekjen e të Folmevet Arbëreshe. Këta, Llexhës 482/99, me fjalë i *ndërruan kuptim*, me duar i *tëholqtin turesë*.

Na mendomi se turesët ç’u gristin për shqipen, e jo për të Folmet Arbëreshe, kish të prirshin prapë. Sadopak duhej një Komisjonë Krahinore, për të dihej si u gristin.

Po kush ja prior prapë të Folmen e tyre Arbëreshe djemvet e vashavet kuj, për vitra e vitra, ju fol e ju mësua shqip? Një herë armiq të Arbëreshëvet thërritëshin “Turq”. Pra “Lëtinj”. Nani armiq të arbëreshëvet janë... “Arbëreshët”! Ndëse ringjallej dhën Xhilloimi De Rada, këta profesorë universitarë - arbëreshë me fjalë - i bënin të zinj. Me kaloqen e tij.

Drëjtori

LA LEGGE 482/99 E’ PER LE PARLATE ARBËRESHE, NON PER LA LINGUA ALBANESE - La Legge 482/99 chiama noi Arbëreshë “Minoranza Linguistica Storica”, cioè ci onora come una Comunità con cultura e lingua diverse, non ci tocca la libertà di parlare e scrivere come sappiamo. In arbëresh. La Legge 482 tutela tutte le Parlate delle Minoranze Linguistiche Storiche d’Italia, così come sono oggi, senza legame con le loro lingue-madri: perché le loro lingue-madri sono estranee al territorio nazionale italiano. Sono lontane. Così la lingua Ladina è diversa dalla lingua tedesca, la lingua Franco-Provenzale è diversa dalla lingua francese, la lingua Arbëreshe è diversa dalla lingua albanese, ecc... Anche se queste Parlate delle Minoranze sono guaste, queste sono le Parlate che usano i popoli delle Minoranze: con queste sono nate e cresciute, con queste vivono e moriranno.

Noi questo lo sappiamo da dieci anni. E l’abbiamo ribadito e scritto più volte. Ma ci sono professori universitari arbëreshë che, da dieci anni in qua, hanno fatto e hanno detto come se la Legge 482/99 fosse stata scritta per le Lingue-madri delle Minoranze, non per le Parlate delle Minoranze. E su questa “sabbia” hanno costruito il loro dire e il loro fare. Sarebbe bastato chiedere ai parlamentari arbëreshë di quel tempo, a Cesare Marini di San Demetrio e a Mario Brunetti di Plataci, che si trovavano nel Parlamento Italiano, nell’anno 1999, quando venne approvata la Legge 482.

E invece no, a qualcuno interessò teorizzare che la Lingua Arbëreshe non valeva più, era morta, e che il suo posto la doveva prendere la Lingua-madre, la lingua Albanese. Ci sono professori universitari arbëreshë che, in questi dieci anni, hanno organizzato corsi, convegni e master, per gli Sportellisti Arbëreshë e per gli Insegnanti Arbëreshë, come se stessero tenendo corsi universitari su lingua e letteratura albanese. Non hanno voluto capire che agli Sportellisti e agli Insegnanti Arbëreshë, che lavorano con gli Arbëreshë e in mezzo agli Arbëreshë, non gli serve conoscere la lingua e la letteratura albanese, ma le Parlate Arbëreshe, le Tradizioni Arbëreshe, la Storia Arbëreshe, la Letteratura Arbëreshe. Non hanno voluto capire che le ragazze e i ragazzi arbëreshë, nelle loro classi, vogliono sentire e parlare e scrivere la loro Parlata. La Lingua della madre. Quella Arbëreshe.

E così, dopo dieci anni, l’Associazione Culturale “Vatra Arbëreshe” di Chieri (To) ha chiesto a due deputati del Parlamento Italiano, onn.Cambursano e Scilipoti, di interessarsi della “Interpretazione vera” della Legge 482/99. E questi deputati hanno presentato un’Interrogazione Parlamentare, a cui ha risposto, per iscritto, l’on.Nitto Palma, sottosegretario agli Affari Interni. E cosa ha risposto il Sottosegretario? Che la Legge 482/99 è per le Parlate Arbëreshe, difende le Parlate Arbëreshe. Non la lingua albanese! **(vai alle pp.4 e 5).**

E adesso? Cosa diranno adesso quei professori universitari arbëreshë che in tutti questi anni passati hanno fatto quel che hanno voluto con i soldi della Legge 482/99? I soldi della 482/99 servono agli Arbëreshë: ai Comuni, alle Scuole, agli Insegnanti, agli Sportellisti, alle Associazioni, ai Circoli, alle Riviste Arbëreshe, che lavorano per il bene dell’Arbëria e degli Arbëreshë. Non devono andare più in mano a quei professori universitari arbëreshë che da anni predicano la morte delle Parlate Arbëreshe. Questi con le parole *hanno cambiato significato* alla Legge 482, con le mani le *hanno distrutto* soldi. Noi pensiamo che i soldi spesi per la lingua albanese, e non per le Parlate Arbëreshe, andrebbero restituiti. Quantomeno ci vorrebbe una Commissione Regionale, per sapere come sono stati spesi.

Ma chi gliela ridà indietro la loro Parlata Arbëreshe ai ragazzi e alle ragazze, a cui per anni si è parlato e insegnato in lingua albanese? Una volta i nemici degli Arbëreshë si chiamavano “Turchi”. Poi “Italiani”. Adesso i nemici degli Arbëreshë sono... “gli Arbëreshë”! Se risorgesse Girolamo De Rada, questi professori universitari - arbëreshë di nome - li farebbe neri. Col suo bastone.

Kuptimi i vërtetë i Llexhës 482/99

CAMBURSANO-SCILIPOTI – Al Presidente del Consiglio dei ministri, al Ministro dell'interno, al Ministro per i Rapporti con le Regioni.

Premesso che:

- da secoli sul territorio nazionale italiano esistono le minoranze linguistiche storiche citate all'articolo 2 della legge 15 dicembre 1999, n. 482;
- gli idiomi parlati da tali minoranze linguistiche non sono riconducibili alla lingua italiana o ai dialetti italo-romanzi perché essi, come nel caso degli arbëreshë (italo-albanesi: da qui in poi dicasi solo arbëreshë), i Valser, i Grecanici, hanno antiche origini riconducibili all'esterno del territorio nazionale italiano;
- gli idiomi parlati dalle minoranze storiche citate all'articolo 2 della n. 482 del 1999 sono di forma arcaica, quindi diverse dal codice linguistico attuale in uso nei territori d'origine: l'arbëresh, per esempio, che non si è evoluto con l'insieme delle altre forme linguistiche regionali extranazionali a lui collegate;
- la lingua "arbëreshë", che erroneamente, e creando confusioni, nella legge n. 482 del 1999 viene citata come «albanese», differisce dall'albanese d'Albania nelle preposizioni, nei gruppi consonantici, nelle desinenze, nella forma piena dei verbi, nel tempo dei verbi, nella fonetica, e in altro. Va dunque precisato che l'erronea dicitura «albanese» crea confusioni nell'individuazione della lingua oggetto di tutela;
- gli idiomi citati alla n. 482 del 1999, per la loro arcaicità, nelle odierne lingue nazionali extranazionali non possono trovare la loro presupposta lingua madre, ma in loro, trovare affinità come varianti linguistiche regionali extranazionali;
- facendo il caso dell'"arbëreshë", esso non può trovare la sua ipotetica lingua madre nell'albanese d'Albania ma, insieme ad esso, può essere iscritto in una famiglia linguistica più ampia comprendenti altre varianti linguistiche regionali extranazionali: queste lingue, l'arbëresh, l'albanese d'Albania ed altre forme della stessa lingua parlate in Kosovo, Grecia e Macedonia, possono trovare il loro sostrato più antico, e quindi la loro ipotetica lingua madre, nello scomparso illiro o tracio-illiro: così come insegnato da due insigni linguisti, Ferdinand de Saussure in «Corso di linguistica generale» e da Merritt Ruhlen in «L'origine delle lingue», le lingue possono trovare il loro precursore in un sostrato più antico a loro e mai in qualcosa a loro posteriore. Ora, l'albanese arcaico parlato in Italia, per la sua antichità, non può trovare nel recente ed artificiale albanese standard d'Albania, codificato solo nel 1953, la sua lingua madre, ma solo essere messo in relazione ad esso come ad un'altra variante linguistica regionale;
- i parlanti gli idiomi riferiti alle minoranze linguistiche citate alla legge n. 482 del 1999 per gli sconvolgimenti geopolitici avvenuti negli ultimi secoli, non possono più riferirsi ad un odierno territorio d'origine che possa essere definito come loro madrepatria: il caso degli "arbëreshë" (italo-albanesi da secoli stanziati in Italia), che in maggior parte sono provenienti dai territori originari della Ciameria, della Morea, dell'Epiro e del Peloponneso. Questi nominati territori sono attualmente parte integrante della Grecia, ergo, gli italo-albanesi non possono riconoscersi nella limitata regione dell'attuale Albania come nella loro madrepatria;
- la Carta costituzionale, nei suoi principi fondamentali, all'articolo 3 recita: "Tutti i cittadini hanno pari dignità sociale e sono eguali davanti alla legge, senza distinzioni di sesso, di razza, di lingua; e all'articolo 6 si legge che: "La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche";
- la legge 15 dicembre 1999, n. 482 «Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche», all'articolo 2 recita: «In attuazione dell'articolo 6 della Costituzione e in armonia con i principi generali stabiliti dagli organismi europei e internazionali, la Repubblica tutela la lingua e la cultura delle popolazioni albanesi, catalane, germaniche, greche, slovene e croate e di quelle parlanti il francese, il franco-provenzale, il friulano, il ladino, l'occitano ed il sardo»;
- all'articolo 4, comma 1, recita: «Nelle scuole materne dei comuni di cui all'articolo 3, l'educazione linguistica prevede, accanto all'uso della lingua italiana, anche l'uso della lingua di minoranza per lo svolgimento delle attività educative. Nelle scuole elementari e nelle

Jeta **Arbëreshe**

Trimestrale di Cultura
e Informazione Arbëreshe,
in Italia e nel Mondo

Revistë tremujore e Shoqatës Kulturore "Jeta Arbëreshe", Purçill/Eianina (Cs-Italia)

Drejtor përgjegjës / Direttore responsabile: Agostino Giordano
Drejtori, Redaksi dhe Administratë / Direzione, Redazione, Amministrazione: via G.Marconi,30 – 87010 Eianina-Purçill (Cs-Italia)
Tel. 0981-32539 / 340-8452364; e-mail: jetarbreshe@libero.it –
<http://digilander.libero.it/jetarbreshe>

Shërbim grafik / Lavoro grafico: Antonio Giordano
Ku shtypet / Stampa: AGM srl, Telefax 0981-483001 – e-mail:
info@agm.calabria.it

Abonime / Abbonamenti: (4 numeri): Italia €30 (Institucjona €60), Europa e America €40

Ku dërgohen turesët / Versamenti: sul ccp. n.12994760, intestato a: Associazione Culturale "Jeta Arbëreshe" – 87010 Eianina/Purçill (Cs)

Regjistrim / Registrazione: Tribunale di Castrovillari (Cs), nr.4/2001 del 28-12-2001

Artikuj, Dorëshkrime e Fotografi, edhe ndëse s'botohen, nën jipen prapë / Articoli, Manoscritti e Foto, anche se non pubblicati, non si restituiscono

Drejtorja nënq është përgjegjëse për përmbajtjen e artikujvet të nënshkruar / La Direzione non è responsabile del contenuto degli articoli firmati

Gjithë të drejtat të rezervuara / Tutti i diritti riservati

Interrogazione Parlamentare, a risposta scritta n.4-05982, degli on.li Cambursano-Scilipoti

scuole secondarie di primo grado è previsto l'uso anche della lingua della minoranza come strumento di insegnamento»; al comma 2, recita: «...Al fine di assicurare l'apprendimento della lingua di minoranza,...»; al comma 5, recita: «Al momento della preiscrizione i genitori comunicano all'istituzione scolastica interessata se intendono avvalersi per i propri figli dell'insegnamento della lingua di minoranza»;

- la legge 15 dicembre 1999, n. 482, «Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche», all'articolo 2 recita: «...La Repubblica tutela la lingua e la cultura delle popolazioni albanesi...» e che questo ingenera confusioni su quale lingua e cultura la Repubblica intenda tutelare, se dunque intenda tutelare la lingua di minoranza nelle sue forme e la cultura riferita alte popolazioni che da secoli hanno contribuito alla formazione dell'attuale contesto italiano e quindi popolazioni storiche stanziate sul territorio nazionale italiano, oppure, se la tutela delle lingue di minoranza vada riferita alle lingue straniere in uso nelle attuate nazioni d'Albania, di Croazia, di Grecia e altro;

- la stessa legge, agli articoli 7 comma 2 e 3, all'articolo 8 comma 1, all'articolo 9 commi 1 e 3, e agli articoli seguenti, sempre in modo generico parla di «...lingua ammessa a tutela...» senza ulteriormente specificare se la lingua sia riferita al codice linguistico parlato dalle popolazioni di minoranza linguistica di riferimento, oppure, se la tutela sia riferita alle lingue nazionali di paesi esteri come l'Albania, la Croazia, la Grecia;

- come evidenziato sopra, il generico nome, usato nell'articolo 2 della citata legge n. 482 del 1999, «...albanese, croato, greco, ...» per la lingua posta a tutela, senza ulteriori specificazioni, genera confusione sulla corretta interpretazione da attribuire ad essa e che l'errata interpretazione, che ad una superficiale analisi, potrà sembrare pura disquisizione linguistica, se non urgentemente corretta, - oltre all'evidente guasto apportato ad un patrimonio linguistico da tutelare -, si presta, e potrà prestarsi ad un indebito uso dei fondi destinati alla tutela delle minoranze linguistiche storiche d'Italia;

se non ritengano utile ed opportuno

promuovere una disposizione di interpretazione autentica della legge n. 482 del 15 dicembre 1999, in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche d'Italia;

se risulti che i fondi destinati dalla legge n. 482 del 1999 siano stati usati erroneamente

per la promozione di lingue straniere e non dunque per la promozione delle lingue di minoranza nelle varie espressioni in uso nelle minoranze linguistiche storiche d'Italia.

Risposta scritta (pubblicata lunedì 18 ottobre 2010 nell'allegato B della seduta n. 384)

- Va preliminarmente evidenziato che la legge n. 482 del 1999 non si presta ad interpretazioni tali da consentire la tutela delle lingue straniere genericamente intese, e ciò per varie considerazioni.

Innanzitutto, l'obiettivo della legge, desumibile non solo dal titolo, che fa riferimento espresso alle «minoranze linguistiche storiche» ma anche dalla lettura coordinata dell'articolo 2 della legge con il regolamento d'attuazione. Ed inoltre, l'articolo 2 specifica che le dodici minoranze individuate, tra le quali è compresa quella albanese, vengono tutelate ai sensi dell'articolo 6 della Costituzione e dei principi generali stabiliti dagli organismi europei e internazionali; tra questi ultimi, l'articolo 1, lettera a) della Carta europea delle lingue regionali o minoritarie - adottata a Strasburgo il 5 novembre 1992, firmata dall'Italia e non ancora ratificata - esclude dal proprio ambito di applicazione sia i dialetti della lingua ufficiale dello Stato sia le lingue degli immigrati; l'articolo 1, comma 3, del regolamento di attuazione della legge n. 482 citata, approvato con decreto del Presidente della Repubblica 2 maggio 2001, n. 345, prevede che «l'ambito territoriale e sub-comunale in cui si applicano le disposizioni di tutela di ciascuna minoranza linguistica storica previste dalla legge coincide con il territorio in cui la minoranza è storicamente radicata e in cui la lingua ammessa a tutela è il modo di esprimersi dei componenti della minoranza linguistica».

- Inoltre, dalla relazione introduttiva alla legge risulta con chiarezza che l'intenzione del legislatore è quella di tutelare la lingua parlata dalle popolazioni espressamente elencate all'articolo 2, prescindendo da eventuali norme di tutela linguistica che si rendessero necessarie a seguito delle immigrazioni verificatesi di recente nel nostro Paese.

- L'impianto normativo viene altresì confermato dalla Corte costituzionale che, in materia di tutela delle lingue minoritarie ha ritenuto, da ultimo, con la sentenza n. 170/9010, che le regioni a statuto ordinario debbano adeguare la propria legislazione ai principi di cui agli articoli 2 e 3 della legge n. 482, precisando che «la legge evita di stabilire in via definitiva un criterio astratto per l'identificazione delle minoranze linguistiche e si rivolge, invece, sin dal titolo, soltanto a quelle considerate "storiche" nell'esperienza italiana, enumerando dettagliatamente, nello stesso articolo 2, le specifiche "popolazioni" destinatarie della tutela».

- Il concreto rispetto delle disposizioni e dei principi appena richiamati impedisce di tutelare le lingue attualmente parlate dalla popolazione di recente immigrazione, in quanto niente affatto coincidenti con quelle parlate dalle popolazioni storicamente presenti nei territori individuati ai sensi del decreto del Presidente della Repubblica n. 345 del 2001 citata.

- Quanto all'effettivo utilizzo dei fondi destinati dalla legge n. 482 del 1999, il dipartimento per gli affari regionali - che gestisce i detti fondi per il finanziamento dei progetti finalizzati all'attivazione di sportelli linguistici ed alla promozione di attività culturali presentati dagli enti locali dove insistono minoranze linguistiche storiche, ai sensi degli articoli 9 e 14 della legge n. 482 del 1999 - ha comunicato che gli stessi sono stati destinati alle comunità appartenenti alle minoranze linguistiche storiche, territorialmente delimitate, che ne hanno fatto richiesta, al fine di garantire il diritto all'uso della lingua parlata da queste popolazioni nei rispettivi ambiti geografici, ed in particolare nei rapporti con la pubblica amministrazione.

On. Nitto Francesco Palma
Sottosegretario di Stato per l'Interno

Ndryshime dhe emë rime ad interim në Kishë n Arbë reshe

Spectator

Duke filluar prej gushtit të vitit 2010, selinë e zbrazur të Eparkisë së Ungërës e udhëheq një Administrator Apostolik. Ndërsa një Delegat i Papës e mbikqyr Eparkinë e Horës së Arbëreshëve dhe pse selia është e plotë. Kjo do të thotë se i Dërguari i Papës, e vë nën urdhërin e vet Ipeshkëvin e Eparkisë. Rezultat i parë i kësaj mbikqyrjeje duhet të konsiderohet emërimi i Arkimandritit të Famullisë së Shën Kollit pranë Martoranës, famulli konkatedrale e Arbëreshëve të Palermos, papa Vito Stasi, si Vikar i Përgjithshëm. Me këtë rast le ta përkujtojmë faktin se ky i njëjti, në vitin 1981, pas vdekjes së Imzot Perniciaros, si kandidat për Epark të Horës fitoi më së shumti vota prej të gjithë papasve të Sicilisë.

Duke e pasur para sysh se edhe Manastiri Ekzarhik i Shën Mërisë së Grotaferratës tani më e ka një Delegat Papënor pranë Arkimandritit Ordinar, me këtë rumbullakohet gjendja e rëndë nëpër të cilën po kalojnë këto institucione të Kishës Bizantine Katolike në Itali. Që të triat pra nën mbikqyrjen e prelatëve latinë.

Arbëreshët këto ditë patën edhe një humbje shumë të madhe: vdekja e Imzot Eleuterio Fortinos, i vetmi përfaqësues i përhershëm i Arbëreshëve në Administratën Qendrore të Kishës Katolike, i cili luante rol shumë të rëndësishëm në ruajtjen e drejtpeshimeve. Kjo tregon edhe më qartë se nëpër çfarë periudhe të vështirë po kalon Kisha Arbëreshe.

Si do t'i gjendet fija e gjithë këtij lëmshi të ngatërruar dhe si do të zgjidhen këto probleme të cilët, nëse nuk zgjidhen mirë e pastër, ka gjasa të ngatërrohen edhe më shumë dhe me pasoja afatgjata?!

Natyrisht se kjo situatë nuk mund të zgjidhet me anë të marrjes së pozicioneve të pamatura. E veçanërisht këtu nuk ka vend për pozicione skandalizuese, të cilat zakonisht vijnë nga qarqet që ritin e konsiderojnë vetëm si një pjesë të folklorit Arbëresh, duke harruar se kjo në esencë ka të bëjë me vetë institucionin e identitetit. Ne të gjithë pajtohemi se në një bashkësi të caktuar, autoriteti duhet të ndërtohet mbrendra saj. Por në raste të vështirësive të veçanta, kur kjo bashkësi nuk mund t'i tejkalojë problemet e veta të mbrendshme me forcat e veta, nuk duhet harruar se Kisha e ka edhe një atribut plus, që është katoliciteti.

Para së gjithash duhet ta kemi para sysh se Bariu i dobët dhe i papërgatitur jo vetëm se i çorienton besimtarët, por si i tillë ai shumë lehtë bëhet peng fatal i fuqive politike dhe i interesave momentale. Ai nuk e ka fuqinë që të "luftojë kundër atyre që s'na rrehin kurrizin, por na e përkëdhelin barkun" (Sh. Hilari nga Puatjer), dhe as që din të krijojë kushte reale për funksionimin e Komunitetit Kishtar ku Feja ka përgjegjësi të definuara qartë ndaj njerëzve.

Le të kujtojmë paralelizmin absurd midis Nikollë Barbatit dhe Jezu Krishtit; rastin e përkthimit dhe botimit të Liturgjisë të nxitur prej financimit publik dhe pa recognitio; ndryshimin e titullit në botimin e një vepre të P. Gjergj Guxetës; mosmarrvëshjet lidhur me riprodhimin në letër të ikonave të Villa Badesës; mbyllja e Kishës latine për Arbëreshët në Kontesa Entellina dhe pastaj rihapja e saj me vetë këmbënguljen e besimtarëve dhe natyrisht edhe me ndërhyrjen e Delegatit Papnor, etj.

Ja një arsye të parë që mund t'i japim zëvendësimit të përkohshëm nga ana e prelatëve të huaj: qitja e tregtarëve jashtë tempullit me qëllim të përgatitjes së Eparkëve dinjitozë. Mu si thotë letra e Kongregatës Orientale drejtuar Mons. Nunnari-t, kur e ngarkon si Administrator i Eparkisë së Ungërës: "Duhet bërë një verifikim i thellë i realitetit eparkial në mënyrë super partes, që të kemi një pasqyrë objektive të situatës, dhe vetëm atëherë të fillohet procesi i ripërtëritjes, si dhe përgatitja e rrugës për bariun e ri".

Duhet parë se sa kohë një bari i zënë me problemet e dioqezës së vetë mund t'i kushtojë një tjetre për t'i dalë faqebardhë një mandati aq të prerë dhe delikat.

Larg qoftë, ndërkaq, të përziejmë zërin tonë me kundërshtarët e Selisë së Shenjtë: Roma në këto raste është e mirëseardhur, përveç asaj se ajo ka jo vetëm të drejtë të plotë por edhe obligim të ndërhyjë, pasi ajo është burimi i institucioneve monastike dhe eparkiale arbëreshe në Itali.

Bile është për tu habitur se pse Selia e Shenjtë ka intervenuar me kaq vonesë, veçanërisht në Sicili, ku, edhe pse një padi e detajuar ka ekzistuar qysh para 30 vitesh si edhe tjera më vonë, si duket Eparkia kishte mbetur pranë logjikës së interesave personale. Pak më ndryshe duket situata me Ungërën: para dy vitesh, Eparku Imzot Erkole Lupinaçi, sipas Ligjit Kishtar në fuqi, paraqiti dorëheqje të rregullt për shkak të moshës. Selia e Shenjtë nuk e zëvendësoi menjëherë, që tregon një shenjë respekti ndaj punës së tij. Por as nuk e pa të arsyeshme që t'ia jep sot një pasardhës të zgjedhur mbrenda klerit të Eparkisë. Kjo vonesë patjetër se është një shenjë vështirësie: kemi të bëjmë vetëm me një pauzë për reflektim rreth tri emrave të prezentuar të etërve arbëreshë, apo do të zgjidhet edhe jashtë treshes?

Ankesat ndaj Imz. Lupinaçit, shpesh të pranishme në këtë Revistë, kanë të bëjnë me rastet si: emërimi i disa famullitarëve rumunë; braktisja e Kolegjit Grek për shkak të një Instituti të sapolindur në provincë për përgatitjen e priftërinjëve; refuzimi për ta shuguruar prift një njeri të konsideruar të papërshtatshëm, i cili pastaj, pa i llogaritur rreziqet që vijnë nga pretendimet sllave ndaj trashigimisë shqiptare dhe -kuptohet- arbëreshe, u shkëput dhe kaloi hiç më pak se... me Patrikatin e Moskës!

Por problemi i vërtetë i pazgjidhur i Eparkisë së Ungërës ka qenë emërimi i një Administratori Apostolik arbëresh, menjëherë pas vdekjes së Imzot Stamatit. Mendohej se ky gradim do t'i paraprinte emërimit të tij si Epark.

Kështu do të kishin shkuar punët nëse një lobi sicilian, me prapavija të dyshimtë, nuk do t'ia kishte imponuar Organit papënor për Kishat e Lindjes, një promoteatur ut amoveatur për Imz. Lupinaçin, pas gjashtë vitesh që e kishte bërë të njejtën punë në udhëheqjen e Eparkisë së Horës së Arbëreshëve. Asokohe ai nuk u pa me sy të mire të Hora për shkak se e kishte thyer logjikën e mbikqyrjes së Eparkisë me qëllime joshpirtërore. Prandaj zbrazja e Selisë së Ungërës ia shpejtoi transferimin. Por, posa arriti Imzot Lupinaçi në Lungro, pat filluar një krizë rënqethëse e cila e futi nën hie trashëgiminë e mrekullueshme të Ipeshkëvjve të lavdishëm Mele e Stamati. Në këso raste le të ndalemi të pyesim: emërimi ad interim i një Administratori Apostolik me përkatësi latine, a mund të jetë i dobishëm për kthjelljen e shpirtirave? Do të shpresonim shumë.

Në Sicili, ndërkaq, plani i lobit që kishte për qëllim ta çojë Eparkinë e Horës së Arbëreshëve në gjendjen statu quo ante, e griste edhe

më shumë copën e arnuar, ashtu që - edhe pas një periudhe administrimi apostolik në dorë të Arqipeshkvit te Palermos - as emërimi i një dhespoti arbëresh, në vend të Lupinaçit, nuk i pati dhënë frytet e shpresuara.

Rezultati i një politike të këtillë tridhjetëvjeçare kishtarë në trupin arbëresh, është, doemos, kolapsi total i që të dy Eparkive! Prandaj nëse fajin kryesor për të gjitha këto e ka Kongregata e Kishave Lindore Katolike, atëherë ky faj ka të bëjë me emërimet e mëhershme. Emërimet të bëra me kriterë që nuk kanë të bëjnë aspak me kultivimin dhe ruajtjen e vlerave shpirtërore të besimtarëve të veçantë siç janë Arbëreshët: qoftë pse paraqesin një dëshmi të shtrëjtë dhe shumë të çmueshme të krahut lindor të Kishës antike Ilirike gjithmonë e bashkuar me Romën, qoftë pse janë pakicë dhe prandaj lehtë për t'u lënduar.

Ndërsa emrimet e tanishme, që besojmë se do të jenë ad interim, të përkohshme, duhet të konsiderohen si të mençura, por vetëm nëse paralajmërojnë një "ristrukturim të Kishës Arbëreshe në Itali" i promovuar nga Këshilli i përhershëm i Konferencës Ipeshkëvoe Italiane në mbledhjen e 25-27 janarit 2010.

Kjo është rruga mbi të cilën duhet të shpërthejë një metanojë e thellë personale e kolektive në botën arbëreshe, një ndërrim i cili, përmes shpërfytyrimit të rritit dhe të etnisë, do të rrenjoset thell te burimi i Ungjillit, për t'u gjendur me yje të vërteta shpirtërore në udhëheqjen e Eparkive. Pa këto parakushte, çdo përvojë e bërë nga mjekët më të mirë do të dalë boshe.

PËRKUJTIM

Eparkia e Ungërës është themeluar në vitin 1919. Dhespotët: Giovanni Mele, Giovanni Stamati, Ercole Lupinacci. Eparkia e Horës së Arbëreshëve është themeluar në vitin 1937. Dhespotët : Giuseppe Perniciaro, Ercole Lupinacci, Sotir Ferrara. Le ta kujtojmë këtu edhe faktin se themelimi i Kishës Autonome Arbëreshe i parapriu themelimit të Kishës Autoqefale të Shqipërisë. Imzot Theofan Stilian Noli (Fan Noli), themeluesi i saj, e pati si model pikërisht Kishën Arbëreshe. Bile në fillim ai kishte menduar të bashkohet me të, por nuk e bëri këtë edhe për shkak se Kisha Arbëreshe atëherë nuk e përdorte gjuhën e vetë shqipe në Liturgji.

S.O.S. EPARCHIE - NOMINE AD INTERIM NELLA CHIESA ITALO-ALBANESE

A partire dal mese di agosto del 2010 un Amministratore apostolico, sede vacante, regge l'Eparchia di Lungro, mentre un Delegato pontificio, sede plena, affianca l'Eparca di Piana degli Albanesi. Se Delegato pontificio sta per commissario, la nomina mette sotto tutela il Vescovo eparchiale. Può, allora, considerarsi un primo segno di tale tutela la nomina a Vicario generale di papà Vito Stassi, Archimandrita di San Nicolò dei Greci alla Martorana, la parrocchia concattedrale degli arbëreshë di Palermo? Va ricordato che lo stesso aveva ricevuto il maggior numero di consensi tra i papà siciliani per la successione a Mons. Perniciaro.

Considerato che anche il Monastero esarchico di S. Maria di Grottaferrata ha da tempo un suo Delegato pontificio a fianco dell'Archimandrita Ordinario, si ha un quadro completo del disagio che vivono oggi le tre circoscrizioni ecclesiastiche della Chiesa Bizantina Cattolica in Italia: tutte e tre sotto osservazione di prelati latini.

Aggiungi che la morte dell'Archimandrita Mons. Eleuterio Fortino, sacerdote illuminato e prudente, unico rappresentante degli arbëreshë nell'amministrazione centrale della Chiesa cattolica, non poteva cadere in periodo peggiore.

Eppure, a una matassa così ingarbugliata non è impossibile trovare il bandolo.

Non lo si fa certamente con prese di posizione scandalizzate, generalmente provenienti dagli atei devoti, per i quali il rito è solo una componente del folklore e l'Eparca va bene comunque, se arbëresh.

Certo, tutti si è d'accordo che in una comunità particolare l'autorità venga espressa all'interno della stessa, ma in caso di difficoltà non bisogna dimenticare il terzo attributo della Chiesa, la cattolicità.

Quando un Pastore è debole e impreparato, non solo defrauda i credenti, ma diventa fatalmente succube del potere politico e degli interessi del momento. Perché non ha la forza di "combattere contro chi non ci flagella più la schiena, ma ci accarezza il ventre" (Saint'Illario di Poitiers), né di creare le condizioni per un reale impegno della comunità ecclesiale in campi dove la fede ha precise responsabilità di fronte agli uomini.

Abbiamo assistito, invece, a inaffabili paragoni tra Nicola Barbato e Gesù Cristo, a edizioni della Liturgia tradotta sotto la spinta del finanziamento pubblico, a cambio di titolo in opere del P. Giorgio Guzzetta, a schermaglie sulla riproduzione a stampa delle icone di Villa Badessa, a chiese latine chiuse agli arbëreshë di Contessa Entellina, poi riaperte per il fermo perseverare dei fedeli e, certamente, anche per l'intervento del Delegato pontificio, ecc.

Ecco un primo senso da poter dare alla temporanea supplenza di prelati estranei alle eparchie: la cacciata dei mercanti dal tempio al fine di preparare la via a eparchi degni. Peraltro, questo dice esplicitamente la Congregazione per le Chiese Orientali nella lettera d'incarico a Mons. Nunnari: "compiere super partes un'approfondita verifica della realtà eparchiale onde offrire un quadro oggettivo della situazione e avviare un processo di rinnovamento per preparare la via al nuovo pastore".

Resta da vedere quanto tempo un pastore impegnato nella propria diocesi possa dedicarne a un'altra per portare a termine un mandato così preciso e delicatissimo.

Lungi da noi, comunque, confondere la voce con quelle contrarie alle disposizioni della S. Sede: Roma ha il pieno diritto-dovere di intervenire, essendo la fonte delle circoscrizioni monastica e arbëreshe in Italia.

Ci si stupisce, anzi, come mai sia intervenuta con tanto ritardo, soprattutto in Sicilia, dove, nonostante una particolareggiata denuncia, risale a circa una trentina di anni addietro, e altre successive, pare proprio che l'Eparchia sia rimasta ferma alla logica degli interessi personali.

Diversa appare la situazione di Lungro: due anni fa, l'Eparca, Mons. Ercole Lupinacci, a norma del diritto canonico vigente, ha presentato regolari dimissioni per raggiunti limiti di età. La S. Sede non l'ha sostituito subito, segno evidente di gradimento del suo operare. Ma neppure ha ritenuto opportuno di dovergli dare, ora, un successore scelto all'interno del clero eparchiale. Questo temporeggiare è segno di difficoltà: si vuole prendere una pausa di riflessione sulla terna di nomi di papà arbëreshë già presentata? Oppure scegliere fuori dalla terna?

Po çë turp !

Lucia Cardamone

ka Shën Sofia (Cs)

Skolla e Shën Sofisë, ka çë kur dualli Lexha 482/99 mbi pakicave gjuhësore, nga vit presentarti projekte çë qenë ngaherë të finamxjartur. Ka një parë mot çë na lipitin të bëjim projektrat bashkë me ndënj'jeter skollë e na kështu bëmë. Tek e para herë vetim me një Institut, pra me dy e tre, po nga vit na arrvuen ngaherë më pak turres! Çë jok ë ky? Na taksjnë nga vit se na japen më shumë turres ndë vëhami bashkë, po kështu nëng është. Simbjeta na u vumë bashkë me nj'jeter tri skollë, e e dini sa dojin të na jipjin? 800 € t'i ndajim ndë kater! Po çë turp ! Çë limòzin! Kryetari skollës bëri mirë e i tha se nëng i dojin. Tek viti 2009 skolla jonë qe e zgjedhur për indaxhinen ministeriale mbi situacionen e Llexhes ngapu dhjetë vjet, pse qemë ngaherë ndë mest e atyre çë shurbien më shumë. Shumë i paritin gjithë fillelet çë na bëmë, e edhe apiasu na thërritin të na bëjin vandime. E nani? Smbiet, për të paren herë, te skolla e Shën Sofisë, ngë bëhen kursëra, po jo për këtë gjuha jonë vdes. Njera çë rromi na, gjuha rron me ne; njera çë një djale e fjet , gjuha është e gjallë. Lexhë o jo, arbërishtja ka të rronj; pse, pa atë, nëng jemi më faregje.

MA CHE VERGOGNA! - È da quando è stata promulgata la legge 482/99 sulle minoranze linguistiche, che la scuola di Santa Sofia d'Epiro ogni anno ha presentato progetti, che sono stati sempre finanziati. Da qualche tempo ci hanno chiesto di fare progetti in rete con altre scuole e così abbiamo fatto. La prima volta con un solo Istituto, poi con due e tre, ma ogni anno ci sono arrivati sempre meno soldi. Che gioco è questo? Ci promettono ogni anno che ci daranno più soldi se ci uniamo, ma così non è. Quest'anno noi ci siamo messi insieme ad altre tre scuole e sapete quanto volevano darci? 800 € DA DIVIDERE IN QUATTRO! Ma che vergogna! Che elemosina! Il nostro Dirigente ha fatto bene a dirgli che non li volevamo. Nell'anno 2009 la nostra scuola è stata scelta per l'indagine ministeriale sulla situazione della Legge dopo dieci anni, perché siamo stati sempre tra quelli che hanno lavorato di più. Molto gli sono piaciute tutte le cose che abbiamo realizzato e, anche dopo, ci hanno chiamato per congratularsi. E ora? Quest'anno, per la prima volta, nella scuola di Santa Sofia d'Epiro, non si terranno corsi, ma non per questo la nostra lingua morirà. Finché noi viviamo, la nostra lingua vive con noi. Finché un bambino la parla, la lingua è viva. Legge o no, l'arbërisht deve vivere, perché senza di lei non siamo più niente.

URIME

I uromi Qishës së Shën Mërisë së Sundës të FERMËS (Cs) të ketë, gjatë vitit 2011, IKONOSTASIN BIXANTIN. Vetëm Ajo, te gjithë Eparkia e Ungërs, çë s'e ka. Sinodi Intereparkjal i Grotaferratës folën qartë: "(...) **Gjithë Qishat, ku celebrohet në Ritin Bixantin, kanë ' kenë Ikonostasin' / Tutte le Chiese, nelle quali si celebra secondo il Rito Bizantino, abbiano l'Iconostasi (...)**" (art.329, Le icone e l'arte sacra, Liturgia, pag.127). E Dekretet e këtij Sinodi Intereparkjal hyjtin në fuqi/sono entrati in vigore ditën 17 shënmitër/ottobre 2010.

Hala

Ndryshime në Kishë n Arbë reshe

(vjen ka faqja 7)

Le lamentele nei confronti di Mons. Lupinacci - spesso presenti in questa Rivista - hanno riguardato l'opportunità di alcune scelte: nomina di parroci rumeni; abbandono del Collegio Greco a favore di un neonato Istituto di provincia per la preparazione al sacerdozio; mancata ordinazione di soggetto prudenzialmente ritenuto inidoneo che, poi - senza tener conto delle storiche "intemperanze" slave nei confronti degli Albanesi - è passato nientepocodimeno che... al Patriarcato di Mosca! Ma il vero problema irrisolto dell'Eparchia lungrense è stata la nomina, sede vacante, di un Amministratore apostolico arbëresh, subito dopo la morte di Mons. Stamati. Si riteneva che tale nomina preludesse alla sua elezione ad Eparca.

E così sarebbero andate le cose se una lobby siciliana, con agganci inconfessabili, non avesse imposto al Dicastero pontificio per le Chiese Orientali un promoteur ut amoveatur per il Lupinacci, dopo appena sei anni di permanenza alla guida dell'Eparchia di Piana degli Albanesi. Egli era mal digerito a Piana perché aveva rotto la logica dell'asservimento dell'Eparchia a interessi non spirituali. La disponibilità della sede di Lungro ne propiziò il trasferimento. A Lungro, però, si innescava una crisi strisciante che ha logorato la bella eredità dei venerati vescovi Mele e Stamati.

La nomina, pur se ad interim, di un Amministratore apostolico nella persona di un arcivescovo latino potrà essere utile al rasserenamento degli animi? Ce lo auguriamo vivamente.

Anche in Sicilia, intanto, il piano della lobby di riportare l'Eparchia di Piana degli Albanesi allo statu quo ante, logorava ulteriormente il tessuto già liso, né la nomina - pur dopo un intervallo di amministrazione apostolica in capo all'Arcivescovo di Palermo - di un vescovo arbëresh, al posto di Lupinacci, ha dato i frutti sperati.

Il risultato di un trentennio di politica ecclesiastica in corpore arberisco è stato il collasso delle due eparchie!

Se, pertanto, vere colpe vanno addossate alla S. Sede, segnatamente alla Congregazione per le Chiese Orientali Cattoliche, esse vanno individuate nelle nomine di allora. Nomine fatte con criteri non rispondenti alla migliore cura spirituale di fedeli del tutto particolari, sia per la loro preziosa testimonianza di ramo orientale dell'antica Chiesa Illirica sempre in comunione con Roma, sia per l'esiguità di numero che li rende estremamente vulnerabili.

Le nomine odierne, invece - se ad interim, come crediamo - vanno considerate sagge, soprattutto se preludono a quella "ristrutturazione della Chiesa Italo-Albanese in Italia" promossa dal Consiglio permanente della Conferenza episcopale italiana nella seduta del 25-27 gennaio 2010.

E' su questa linea che deve finalmente scaturire un movimento di profonda metánoia personale e comunitaria nel mondo arbëresh, una conversione che, attraverso la trasfigurazione del rito e dell'etnia, si radichi saldamente alle pure fonti del Vangelo per ritrovarsi con delle vere stelle spirituali alla guida delle Eparchie. Senza tale premessa, ogni tentativo esperito dai migliori chirurghi risulterebbe vano.

Promemoria

Eparchia di Lungro, fondazione 1919. Vescovi: Giovanni Mele (1919-1979), Giovanni Stamati (1979-1987), Ercole Lupinacci (1987-2010). Eparchia di Piana degli Albanesi, fondazione 1937. Vescovi: Giuseppe Perniciaro (1967-1981), Ercole Lupinacci (1981-1987), Sotir Ferrara (1988). Ci piace notare che la fondazione della Chiesa Arbëreshe autonoma precede la fondazione della Chiesa Ortodossa Autocefala d'Albania. Mons. Theofan Stilian Noli (Fan Noli), fondatore di quest'ultima, ebbe come modello proprio la Chiesa Arbëreshe, alla quale, in un primo momento, avrebbe voluto aderire.

Fjalori i të folmeve arbëreshe të Kazallveqit e Qeftit

Mario Massaro

ka Qefti (Fg)

Ligja 482/99 i dha mundësinë pakicave gjuhësore historike të ruojnë dhe të vlersojnë pasurinë e tyre gjuhësor dhe kulturor, mbajtur me xhelozi njera te këto ditë. Isht fati i Arbëreshëve të Kapitanatës, Kazallveqi dhe Qefti, që janë e shurbenjen për vërtetën shumë mirë për t'ë rëmarrnjën e për t'ë mbanjen identitetin kulturor e tyre.

Një vend nderimi, në mes të aktiviteteve që kanë bëjtur njera mbë nani, i nget botimit të Fjalorit i krahasues së të folmeve arbëreshe të Kazallveqit dhe Qeftit, botuar nga Shpia botuese Malatesta të Pruçinës në muoji marsit 2010.

Autori i këtij fjalori të plot isht Prof. Mario Massaro të Qeftit, që ngë jep vetëm një profil të gjuhës amëtare t'atija, po shqetsohet të mbjedh pjesët e gjuhës që kushullonjen të tjetri katundi arbëresh të Kazallveqit. Ai pënxoiti të mbaji një repertor më të gjerë që mudi, t'ë ruoji kujtesës së brezave të ardhëshme për atë lidhje zëmbrie, që lidhën nganjari rrënjëvet e vet, gjuhës e vet; po ai na jep edhe material të gjerë dhe serioz për të studjomi dhe të njohëmi këto gjuhë arbëreshe. Pë këto di katunde Fjalori isht një kontribut i mirë për njohuritë leksikale, po edhe një shubërtirë shpëtimi dhe rëzbulimi të identitetit kulturor e tyre.

Fjalori i krahasues të Massaro-s vë në dispozicion e atire ç'ë lixhonjen edhe një repertor fjalash të urta dhe idjomatizme, që autori mori nga kujtesa e gjallë të të dija komunitete të ndaguora dhe isht i pari dokument didaktik për të mbësohet të shkruor e të lixhuor te të dija katunde.

Fjalori isht i ndajtur në tre pjesët: një përhapje, Fjalori, një apendice me studime gramatikore.

Fjalori zgjidhet si tradëcjuna më e ditur me të parën pjesë, arbërisht-italisht, e me të ditën italisht-arbërisht. E ndë vëmi kufi n'atë që tham më sipër, fjalët janë një antologji fjalash të vjetra dhe fjalash më të reja për kontaktin që kanë pasur arbëreshët me gjuhën italiane dhe me dialekte të horave që kishën prëzë.

Zonja Patrizia Del Puente, Prof. e Gjuhësisë së Universitetit të Basilikatës, që ka shkruor paraqitjen e Fjalorit, ka nënvizuar se gjuhët arbëreshe janë një pasuri që ngë mund miret në mend pse gjuhë e njëje kulture që u trashgua vetëm me gojën. Vërtet për këtë shubërtira e M. Massaro-s futet në një këshill ruajtje të pasurisë gjuhësore.

E folmja arbëreshe isht ruajtja e njëje gjuhë të '400, që ngë mund t'ë njihëm ndë populli i Kazallveqit dhe Qeftit ngë kish pasur krenarinë t'ë ruoji.

Nga gjuhë arbëreshe ka dica varjante për vërtet interesante dhe unike, e për këtë nganjë ka këto gjuhë meritoji një autor që ngarkohëshi të qeji përpara një subërtirë ashtu e rëndë, po me përgjegjësi, si u bë për Kazallveqi dhe Qefti. Mbledhja e leksikut u bë tua vënë kundër të folmet e të dija katundëve për të dëftohen më mirë varjantet që diferencjonjen të dija gjuhë.

Fjalori i Prof. Massaro, ashtu mirë konceptuor dhe ndërtuor, do të jetë pikënisje e domosdoshme për të vazhëdonjë një këshill ruajtje dhe mbrojtje të pasurisë kulturore arbëreshe, po mbi të gjitha ka të duhet si thirrje për gjithë, po për trimzat sidomos, njëje kujdesi m'i madh për gjuhën e tyre.

Rëndësia e fjalorit rri në faktin se ai vë një piknisje pa diskutim për mbrojtjen e folmeve të Kazallveqit dhe Qeftit, një shubërtirë e rëndë që do të shtinjë komunitetet arbëreshe të vendit të mos bjernjen këtë pasuri te madhe e kulturore imateriale që rrëfjen historinë e munduor e njëje popullit që iku nga turku shkelës më shumë se pesë shekullë më përpara për mos të biri besën fetare dhe lirinë.

Krietari i Kazallveqit Dr Mauro Piccirilli, tha se shubërtira e Prof. Massaro-

s simbolizon një trashgim me vlerë të madhe kulturor dhe social dhe ka lipur një sinerghi me shollën, me familjën, me shoqate kulturore, me Prolokun dhe me Sportjelin gjuhësor komunal për mos të bired pasuria jone kulturore shumë të madhe dhe tradëcjunat e popullit arbëresh.

Krietari i skollës së Kazallveqit Dr. Michele Boccamazzo, që qeti edhe krietari i katundit për dhjetë vjet dhe promotori i realizimit të kësaj shubërtire, ka deklaruar se Fjalori i Prof. Massaro isht e para shubërtirë e shkruor në Kazallveq në gjuhën arbëreshe, që ruon pasurinë e gjuhës të të dija katunde për brezat e ardhëshëm.

Krietarja e Qeftit Lucia Antonietta Dardes ka nënvizuar rëndësinë e Fjalorit si "një aksion rëmarrje dhe zbulimi të identitetit jonë" dhe tha se fjalori isht i pari dhe i vlefshëm mjet didaktik në duorit të mjeshttrave dhe fëmijëve të skollës sone".

Fjala e fundit e pati autori i Fjalorit, që tha se kjo shubërtirë ngë do të ketë një kërkesë e plot, po do të jetë një kontribut të vogël ruajtjes dhe mbrojtjes e njëje pasuri gjuhësore e rëndësishme dhe një instrument operativ për mos të vdesnjën gjuha, tradëcjunat dhe kultura e popullit jonë.

DIZIONARIO DELLE PARLATE DI CASALVECCHIO E CHIEUTI

- La Legge 482/99 ha dato la possibilità alle popolazioni di minoranza linguistica storica di tutelare e valorizzare il proprio patrimonio linguistico e culturale custodito gelosamente fino ai nostri giorni. E' il caso degli Arbëreshë di Capitanata, i cui due Comuni, Casalvecchio e Chieuti, stanno operando in modo veramente egregio per il recupero e la tutela della propria identità culturale. Tra le attività finora svolte un posto di particolare riguardo spetta alla presentazione del Dizionario Comparato delle parlate arbëreshe di Casalvecchio e Chieuti. L'autore di questo corposo dizionario è il Prof. Mario Massaro di Chieuti, il quale non fornisce solo un profilo della sua lingua madre, bensì si preoccupa di raccogliere elementi della lingua parlata nell'altra colonia pugliese di Casalvecchio. Per le due comunità esso è un valido contributo all'ampliamento delle conoscenze lessicali, ma anche un'azione di recupero e di riscoperta della propria identità culturale. Il Dizionario Comparato del Massaro mette a disposizione dei lettori anche un ricco repertorio di espressioni idiomatiche e di proverbi; è articolato in tre parti: una introduttiva, una centrale col Dizionario vero e proprio ed un'appendice finale con osservazioni grammaticali. La Prof. Patrizia Del Puente, docente di Glottologia e Linguistica dell'Università della Basilicata, che ne ha curato la presentazione, ha sottolineato che le parlate arbëreshe sono un bene inimmaginabile. Il Dizionario del Massaro, rigorosamente concepito e ben articolato, deve servire come punto di partenza ineludibile per continuare un discorso di tutela e salvaguardia del patrimonio culturale arbëresh, ma soprattutto deve servire come il richiamo per tutti, ma per i giovani in particolare, ad una maggiore attenzione per la propria lingua. Il Sindaco di Casalvecchio, Dr. Mauro Piccirilli, ha sostenuto che il lavoro del prof. Massaro rappresenta un patrimonio di grande valore culturale e sociale ed ha sollecitato una maggiore sinergia tra scuola, famiglie, associazioni culturali, Pro-loco e Sportello linguistico. Il Dirigente Scolastico di Casalvecchio Dr. Michele Boccamazzo, già Sindaco e promotore della realizzazione dell'opera, ha dichiarato che il Dizionario del Massaro è la prima produzione scritta arbëreshe, il primo documento ufficiale pubblico a Casalvecchio in lingua arbëreshe. Il Sindaco di Chieuti Lucia Antonietta Dardes ha sottolineato l'importanza della pubblicazione del Dizionario come "un'azione di recupero e di riscoperta della nostra identità". Nel suo intervento conclusivo il prof. Massaro ha detto tra l'altro che la pubblicazione di questo Dizionario non vuole avere pretese di esaustività, ma vuole essere un piccolo contributo alla conservazione di un importante patrimonio linguistico ed uno strumento operativo per non far morire le tradizioni e la cultura delle nostre popolazioni.

Margherita o' ttie te i ati

Papa Jani Giudice

ka Shën Kolli (Kr)

Zhonja Margherite Gangale (1921-2010) o' ttie te shpia e jatit çy ka ddashur kax mir te kyto ty gjelbyr malle ty Svizzeres. Dhimbja o' e madhe e i veççyme pyr gjithy neve çy kemi ndar entuziazhmin (maghin ty math), e dituriny (kompetenzien) ty shrybierit sa ty shpitohet e ty ngjalet gjuha romançe te Svizzera e arbyrishti te Kalavria. Jima o' ngy dhimbje e sivazhur kka shprezha se ajo o' e ngjaly te ana e Krishtit e my rueny edhe nani me lutjen e saja. Ngy kuitim i veççym. Shumy telefonatat njer kkur my ka rryfier se ngky mux mo ty tundex sa ty my pyrgjegjex, mo se mo te heryt e oryt e mbromjes.

Ppy mua ka kjony ngy zhomreri e paprery te missiona llall zhoti, te gjola e te dytiri sa ty gjatoi shrybesin gjuhje ty ndiemit Daskall Zhep, o Peppini si e syrrityx ajo. Nteru vox men'je (re) te ty shrybierit tim e e ombyle sa ty my pyrgjegjex kkur e pieja kka ndogjagjo. Kkur ka ddall ghibri "Le poesie di Giuseppe Gangale" my ka thoony: "Popo çy shrybes i bukur çy i ke bony tim shokji Peppi! Peppini kka lla ty ndihiny e ty urony. Ti je çy boony ata çy ddex ty box Peppini".

Ngky oshty kyta vett. Te e para hery çy i kam telefonartur Muralt (Svizzera), i kam thoony se ngky kisha pasur nderin sa t'e njihja kka ndandizha e ajo: "Po u ty njoh ka shumy mot; Peppini my fjityx nteru kka tix. Pjake si jam, u ngka menat, vete te mesha te kjisha e anashpisy e parkalesi (luti) nteru pyr tix pse in-Zhoti ty ty japy mund'jen e ty mbaturit te misiona jote.

My ka dyrgkuer sa i kam kyrkuer e ata çy ajo mux ty my dyrgkox. My ka thoony se kka ty bonat (vera) ty Peppinit muja ty boja si ddeja e i dhimbyx se i kish dhony universitates sa kish llony Peppini."Ti e Erriku vetty jeni çy boni ata çy ddex ai e si e ddex ai. Sa kamy dyrgkuer kety shybex sa ty diovasex (gramatikosex) e ty shprishex, gjo sa ty mbahex te sindukjet. Ti vetty ke ddigkuer zhomrin e mend'jen ty Peppini".

Ajo ka shrybier pa ty kjindrox ççikk te ana e Peppinit ty sax sa ty sopitox kulturin arberishe e ty jetrat (romaçin, ladini, provenzaghin). Gjola e saja o' ngy ty mysuerje pyr gjithy. Krishtere e bindur, e mysuer, e e ditury. Kkur my fjityx ish gji' mah e padyruer sa ty my thex gjithy ata shrybese shpirti e shentifiki ty trashgkuer kka afysia ty Peppinit. Ghibri çy ailimonò njer nani ngky ka ddally, po o' çy ddely "Gjaku joony i shprishur" oshty i kushtuer asaja. I kam diovasur kushtimin te telefoni e ajo e pyr ujury my ka thoony se ngk' i ngkityx (prepsyx) kax.

Sirmenat, e ddashury momy e madhe Margherite, kamy ngkretur meshin e sheite pyr tix te konyzha e shetitit Tumazh te Universitata e Torveghegates. Ddeja ty shkruēja gjithy ata çy kam pasur shorhten ty kisha kka bygkateria e e kultures e e shpirtit tondy: si ka kjoony te ty shkueryt e ty botuer, kyshtò do ty jety pyr ata çy jany çy ddalnjn. Lipushat tonde my jany ty çmuera ty vjetura. Manifesti i ty ddaljes donde ka kjoony shkruer te gjuha romançe e dheut tondy, me jonin (marryveshjen) çy ndieje te zhomra e te truty, sa ty ringjgheh gjuha romançe, me gjithy se theje: "Nani mosnjo e fjety e e ddigkony". Po me Peppinin na ke llony ngy vistar ty ngy kultur e patundur e e moçme (vjetyr).

Me shokun Errik kemi folur e folmi nteru kka tix. Rri miry...Kjaverisu, oi Margheri!

MARGHERITA E' TORNATA ALLA CASA DEL PADRE - La signora Margherita Gangale (nata il 22 dicembre del 1921 e deceduta il 26 luglio di quest'anno), è tornata nella casa del Padre, tanto amato su queste verdi montagne svizzere. Il dolore è particolare per tutti noi che abbiamo condiviso il suo entusiastico e competente lavoro per la salvaguardia e la rinascita della lingua romancia in Svizzera e dell'arberisca in Calabria. Il mio è un calmo dolore consolato dalla speranza che lei vive accanto al suo Cristo e mi protegge tuttora con la sua preghiera. Tante le telefonate fino a quando mi ha confessato che non riusciva più a muoversi per rispondere, specie nelle ore serali. Per me è stata un incoraggiamento continuo nella mia missione sacerdotale, nella vita e nell'impegno di continuare l'opera linguistica del compianto Professore Giuseppe, o Peppino come lo chiamava lei.

Sempre attenta al mio lavoro e gentile a rispondere alle mie domande. Quando è uscito il volume *Le poesie di Giuseppe Gangale*, mi ha detto: "Ma che cosa bella hai fatto per Giuseppe! Giuseppe da lassù ti segue e ti benedice. Stai facendo quello che Giuseppe voleva fare".

Non è tutto. La prima volta che le ho telefonato a Muralto (Svizzera), le ho detto che non avevo avuto l'onore di conoscerla da vicino e lei: "Ma io ti conosco da tanto tempo; Giuseppe mi parlava sempre di te. Anziana come sono, io ogni mattina, vado a messa nella chiesa parrocchiale e prego sempre per te perché il Signore ti dia forza e sostegno nel tuo apostolato".

Mi ha mandato quanto le ho chiesto e che poteva mandarmi. Mi ha detto che delle opere di Giuseppe potevo disporre come volevo e che le dispiaceva aver donato all'università quanto lasciato da Giuseppe. "Solo tu ed Errico state facendo come voleva lui. Quanto ho mandato doveva servire per essere studiato e diffuso, non per essere tenuto nei cassetti. Tu solo ha capito l'animo e la mente di Giuseppe".

Ha lavorato instancabilmente accanto al suo Giuseppe per la salvaguardia della cultura arberisca, oltre che per le altre (romancio, ladino, provenzale a Torre Pellice ecc.). La sua vita è un insegnamento per tutti. Convinta cristiana, praticante e colta. Quando mi parlava era tutta ansiosa a dirmi tante cose spirituali e scientifiche ereditate dalla vicinanza con Peppino. Il libro, purtroppo non ancora uscito, ma prossimo *Gjaku joony i shprishur* (Il nostro sangue sparso) è dedicato a lei. Le ho letto la dedica al telefono e lei umile mi ha detto che non meritava tanto.

Questa mattina, cara nonna Margherita, ho offerto la santa messa per te nella cappella di S. Tommaso dell'Università di Torvergata. Vorrei scrivere tutto ciò che ho avuto modo di avere dalla tua ricchezza culturale e spirituale; come già avvenuto negli scritti pubblicati, così sarà per tutti quelli che sono già in cantiere. Le tue lettere mi sono preziose reliquie. Il manifesto della tua dipartita è stato scritto nel romancio della tua terra, in sintonia con quanto sentivi nel cuore e nella mente per la rinascita del romancio, anche se confessavi: "Ormai nessuno più lo parla e lo capisce". Ma con Giuseppe hai lasciato un tesoro di una sicura ed antica cultura. Con l'amico Errico Ferraro abbiamo parlato, e parliamo, sempre di te ed avevamo in mente di venirti a trovare. Arrivederci, Margherita!

Skanderbeku i pafan

Angelo Matrangelo

ka Firmoza (Cs)

Ish viti njëmilënëndëqind e nëndëdhjetë kur Firmozë llista “Shqiponjë” mundi votaciunët e me farë të madhe gjithë u vunë të shurbëjmë pir të ndërrojmë shurbiset e vjetra, që nëng na pilqejnë. Ahirna shumë shurbise u bënë e shumë qindruan të pa bënura. Mbanj mend se u kish bënë toponomastika dygjuhësore me ëmret e burravet më të shkëlqyar të Arbërisë e të katundit e shumë marmure u kishin ngjitur ndir muret... vetë se pirtesa na muar dorin e ngë delliberartim kurrë kitë shurbes. Të tjerët pra këta marmure i nxuartin e vunë njetir herë ëmret e vjetra (si: Roma, Vittorio Emanuele, etj...) e mosnjeri i tha gjë, mosnjeri pyeji ku kishin humbur marmuret që kishin shkukur.

Mbanj mend se kishim kirkuar bustin e Skanderbekut e Shqipëria na e kish dirguar me miqësi vëllezërore, e na me një festë të madhe e kishim vënë ndë mes t’sheshit, pirlpara qishës. Po shumë mot shkoi, e simbjat sheshin e Skanderbekut e ndërnuan, e zbukuruan me gurë, e atje ku ish Skanderbeku, bën një krrua që i gjet murit e të “qarrit” o të “vajtimt” e këtu u le një problem: ndose vendin e Skanderbekut e muar kroi, ku e vëmi Skanderbeku? Kush tha mbi ballkunit, o ka dritarja atje afir, o ndë çukët të municipit të vjetër. Qenë ca që thanë “ng’e vëmi fare” e kish qënë më mirë kjo ide e fundit, se vendi te ku e vunë. E vunë pirlpara një derie, ka një spikun, sikur dojnë t’e fsheffjin, sikur të ish një shurbes i turpëshëm, e vunë atje të ruanjë shpinë e Buanit. E vunë në dënim sikur mos të kish qënë një luftar i madh po një dizertor.

Skanderbe! Virtetë ng’e meritonje këtë nxjerrje ka vendi që ishe, ma ke të dish se kush të desh fort një herë nani ng’i të mban më: pir të, je vetë Skanderbeku... i pafan!

SKANDERBEG LO SVENTURATO - Era l’anno 1990 quando nella competizione elettorale vinse l’allora lista “Aquila” e con grande gioia ci tuffammo nel lavoro per risolvere i molteplici problemi e tutto ciò che non ci piaceva. In quegli anni tante cose furono realizzate ed altrettante rimasero incompiute. Ricordo che realizzammo la nuova toponomastica in bilingue con i nomi dei più illustri uomini della nostra comunità e dell’Arbëria e molte insegne in marmo furono sistemate alle pareti dei muri, cioè all’inizio di ogni via... solo che la pigrizia prese il sopravvento e il Consiglio non deliberò mai l’evento per renderlo esecutivo. Vennero poi altri amministratori e tolsero queste insegne per ripristinare i vecchi toponimi (come: via Roma, Vittorio Emanuele ecc.) e nessuno disse niente o chiese che fine avessero fatto le insegne che erano state tolte.

Ricordo anche che avevamo avanzato la richiesta di avere il busto di Skanderbeg e lo Stato Albanese con amicizia fraterna acconsentì, e questo evento fu occasione di festa sistemando il busto nella piazza antistante la chiesa. Ahimè, molto tempo è trascorso e quest’anno sono stati realizzati dei lavori di ristrutturazione della piazza e dov’era sistemato Skanderbeg è stata realizzata una fontana che ha molte affinità con il muro del “pianto” o del “lamento”, e per questo motivo è sorto un problema: se nel sito dov’era sistemato Skanderbeg è stata edificata la fontana, Skanderbeg dove verrà collocato? Chi avanzò la proposta di sistemarlo sul balcone, chi in una finestra, chi addirittura all’estremità dell’ex municipio sopra

Kana Skollës ta Munxhufunit

Rino Greco

kana Munxhufuni (Cb)

Kana skoghës ta Munxhufunit simit arenjën iniciative shumë të bukure. Ka muj Shën Mitërit, bashk ma Sportelin Gjuhësorit ta Bashkies ta Munxhufunit, kriaturet ta klasës terc bërën një shurbëtr sipër gjëllës ta njëve moti. Vajtën ka shpit ta pleqëvet e lipën si ishi kurora më shpejt, si bëshshi kur lehshi një djalë o vajzë o kur vëdisi një gjëri. Bëren një prezentaciun ma kumbjutërin e një leciun ma tirit klase ka skogha. Kjo shurbëtir u bën ndën ditës ta “Shën Mitër bie shi ma libre”. Bashkia ka t’a publikojë pse erdhi shum bukur.

Edhë ka tirit skoghë ta Portkanunit, Kamarin e Rur qetën tirit iniciative.

Një muj pas, ka skolla e ka hora, të treja klaset adërtirën ka “Dita ta lisit 2010” ta Ministerit që u bësh ka gjithë Italia. U bësh një kunkors ta poesiet, dësinje, sponsor e pas kriature bashk ma Prufësuret Greco, Fiocco, Lemme e ma Sinkun Pallotta ta hors qandojtën nga njari një lis ka Lamet, një vend që isht ka hora ku liset duhen pë të mbanjën dheun.

Ka skogha ndonjë kriatur shkrujt poesie pë kunkorsin dedikur Dominick Ferrante, e Mariaenza Di Lena zëri të parin vend ma një shurbëtir që fliti pë mëmën a madhe.

Ka ki muj bëhen iniciative pë Krishtlindje pas misditës; ma gjithë fatet të vitre që ngë duhen më (copë, drase, kapice, vrite, plask) jan e bënëjën gjithë mëstiret ta njëve moti (skarpari, funari, zdrgutari, frabkatari, delari, kafuni) pë një Përseku.

Edhë pë arbëreshin aren moti ka viti i rej ma një bukur kors pë të mos harohet.

Dalla Scuola di Montecilfone quest’anno arrivano iniziative molto belle. Dal mese di ottobre, insieme allo Sportello Linguistico del Comune di Montecilfone, gli alunni della III classe hanno fatto una cosa sulla vita di una volta. Sono andati nelle case dei vecchi e hanno domandato com’era il matrimonio prima, come si faceva quando nasceva una bambina o un bambino o quando moriva un vicino. Hanno fatto una presentazione con il computer e una lezione con le altre classi della scuola. Questo lavoro è stato fatto dentro la giornata “Ad ottobre piove con libri”. Il Comune lo deve pubblicare perchè è riuscito molto bene.

Anche dalle altre scuole di Portocannone, Campomarino e Ururi si sono avute altre iniziative. Un mese dopo si è aderito alla “Giornata dell’albero 2010” del Ministero, fatta in tutta Italia. I ragazzi, insieme ai prof. Greco, Fiocco, Lemme e al sindaco Pallotta, hanno piantato ciascuno un albero a Lame, un territorio del paese dove gli alberi ci vogliono per trattenere il terreno. Qualche ragazzo della Scuola ha scritto poesie per il concorso dedicato a Dominick Ferrante, e Maria Di Lenza ha vinto il primo premio. In questo mese si prendono iniziative per il Natale: con tutte le cose vecchie che non servono più, e stanno facendo tutti i mestieri del tempo antico.

Anche per l’Albanese arriva il tempo, per l’anno nuovo, di un buon corso, perchè non si dimentichi.

l’orologio. Alcuni dissero di non metterlo affatto e forse sarebbe stata la soluzione migliore, vista l’infelice sistemazione. E’ stato collocato davanti ad una porta, in un angolo, come una cosa da nascondere, una cosa vergognosa, messo come guardiano del palazzo Buono. Insomma in punizione come se fosse stato un disertore e non quel grande guerriero che fu.

Skander!! Veramente questo sfratto non lo meritavi, ma devi sapere che chi ti amò follemente un tempo ora forse non ti sopporta più: per lui, tu sei solo Skanderbeg lo sventurato!

Skollat arbëreshe të Puljes kanë nënshkruar një akord marrëveshje

Mario Massaro

ka Qefti (Fg)

Ministri i Arsimit ka komunikuar skollavet të interesuara "Planet aktive dhe financiare për të realizohen proxhete kombëtare dhe lokale në fushën e studimit të gjuhëve dhe traditave kulturore që i ngasjnë pakicave gjuhësore (Ligja n° 482/99, art. 5)" tua dëkjaruor se gjuhët minoritare janë një pasuri kulturor që ka të ruhet e ka të zhvillohet, për këtë këto gjuhë do të jenë përdorur si gjuhë mësimi në çdo nivel arsimi.

Skollët e të treja katunde të Puljës, Kazallveqi, Qefti e Shën Marxani, kanë nënshkruar një protokol marrëveshje, ashtu si thot çërkularja e Ministerit, dhe kanë projektuar aktivitetet që do të bëhen në vitet 2010-2012.

Skolla kriesore isht Instituti Komprensivi i Kasalnovit M.ro (Fg), krietari i cili isht Dr. Michele Boccamazzo, arbëresh nga Kazallveqi. Rrjeta ka embrin "Bashkë jimi më shumë" e proxheti "Riscopriamo le nostre radici. La cultura arbëreshe del mio paese."

Skollët e kopshiti, skollët elementare e skollët të mesma të të treja katunde arbëreshë që janë të interesuara për gjuhën minoritare kanë kunkurduor udhëtime didaktike përbashktë dhe programuor riprodhimin e materjaleve të prodhuor mbi brochure digjuhë me botimin relativ on-line, edhe me vizite të skollët në rrjet.

Një vend i rëndësishëm ka piani kurikular i aktiviteteve dhe përdhori i gjuhës së folur, edhe prodhimi materjalesh didaktike të transferueshme, pse janë të domosdoshme përhapjes së gjuhës dhe transferimit të mësimet.

Didaktika laboratoriale linguistike, eksperimentimi materjalesh të reja didaktike dhe inovacioni didaktik për përdorimin e teknologjive informative të reja propozonjën përdorimin e materjaleve didaktike dhe pedagogjike të rënuvuora, si Libri on-line, Net-book, Podcast, fjalor on-line, etj..... Këto tipologji materjalesh si edhe trasërkëcuna, taducjuna, gramatike digjitale, file audio e video venjën mirë për mësimet e ballit dhe veikolare të gjuhëve minoritare dhe për transferimin e lehtë nga një kontekst tjetrit.

Proxheti jep një hapësirë të gjerë punimeve e fëmijvet, që do të jenë të përhapur dhe të shkëmbejtur, ashtu edhe për punimeve më interesante dhe më të afta për të mësonjën dhe për të konsolidojën kompetencet që kanë.

Skollët kanë edhe programuor një aktivitet bashkëpunimi për programacjunën didaktik dhe verifikën e proxhetit me takime dimuoje me përgjegjesit të çdo skollë të lidhur në rrjet.

Kallendari Bixantin i Pllatënit

Kostandini Bellushi

ka Pllatëni (Cs)

Duall Kallendari "Bixantin-Grek i ri, vit dimilënjëmbëdhjetë (2011), shkruar l'tisht dhe arbërisht (gluha e Pllatënit) i famullisë së Pllatnit që s'vjet bën pesë vjet dhe siall gjithë ikonat që u bën mbrenda ka mamëklisja e "Shën Janjit Pagëzor", që është Shëjt Patrui i Pllatnit, njera sod ka mjeshtri Mihail Gabriel Tarko, një ikonograf rumen që stisi dhe një bukur ikonostas; dhe ka njetar i mirë ikonograf rumen, prof. Mircea Moldovan, që shkruajti më se katërzetë ikona që jan ka ikonostasi. Gjithë k'to sharbisa t' shëjt u bën se u tund zoti Ariton Ilies, prifti i Pllatënit, bashkë me besimëtarët të katundit, që me kontributin e tira i dhën bukurin dhe nderin dhe një hje e madh "shpisë së Zotit Krisht t'Inzotit". Ka Kallendari nga vit gjëndat dhe një faqe që ka një argoment kulltural e ka qo herë është shkruar, ka dhjaku K. Bellushi, "storja e stisjas së klishtës".

ACCORDO DI RETE TRA I DIRIGENTI SCOLASTICI DELLE SCUOLE ARBËRESHE DELLA PUGLIA - La Direzione Generale per gli Ordinamenti Scolastici e per l'Autonomia Scolastica del MIUR, Ufficio IX, ha inviato a tutte le Scuole interessate la Circolare n° 58 del 20.07.2010 ad oggetto: "Piani di interventi e di finanziamenti per la realizzazione di progetti nazionali e locali nel campo dello studio delle lingue e delle tradizioni culturali appartenenti ad una minoranza linguistica (Legge 15 dicembre 1999 n°482 art.5)", evidenziando che le lingue regionali e minoritarie sono un patrimonio culturale da salvaguardare e coltivare ed è quindi essenziale garantire che nei paesi o nelle regioni in cui convivono due o più lingue ufficiali, queste siano utilizzate quali lingue d'insegnamento a tutti i livelli di istruzione.

Le Istituzioni Scolastiche delle tre comunità arbëreshe pugliesi hanno già provveduto a sottoscrivere un accordo di rete, come previsto dalla stessa circolare, ed a progettare le attività da svolgere nel prossimo biennio 2010-2012.

Scuola capofila è l'Istituto Comprensivo di Casalnuovo M.ro (Fg) diretto dal Dr. Michele Boccamazzo, arbëresh di Casalvecchio. La rete è chiamata "Bashkë jimi më shumë" ed il progetto "Riscopriamo le nostre radici. La cultura arbëreshe del mio paese". Le Scuole dell'Infanzia, le scuole primarie e le scuole secondarie dei tre Comuni arbëreshë di Casalvecchio, Chieti e San Marzano di San Giuseppe (I.C. Castriota), interessate all'uso della lingua minoritaria hanno concordato itinerari didattici comuni e programmato la riproduzione di materiali prodotti su brochure bilingue con relativa pubblicazione on-line su internet, nonché visite guidate nelle scuole in rete.

Un posto importante viene riconosciuto alla programmazione curriculare delle attività ed all'utilizzo della lingua veicolare, nonché alla produzione di materiali didattici trasferibili, in quanto indispensabili per la diffusione della lingua e per il trasferimento degli apprendimenti.

La didattica laboratoriale linguistica, la sperimentazione di nuovi materiali didattici e l'innovazione didattica relativa all'uso delle nuove tecnologie informatiche in classe propongono l'uso di materiali didattici e pedagogici innovativi come il Libro on-line, Net-book. Podcast, vocabolari on-line, ecc. Queste tipologie di materiali come pure le trascrizioni, le traduzioni, le grammatiche digitali, i file audio e video si prestano all'insegnamento sia frontale che veicolare delle lingue minoritarie e ad essere trasferite facilmente da un contesto ad un altro.

Il Progetto dà ampio spazio sia ai lavori degli alunni, che verranno diffusi e scambiati, sia ai lavori ritenuti significativi ed idonei all'apprendimento ed al consolidamento delle competenze acquisite.

Le Scuole hanno, inoltre, programmato un'attività di coordinamento per la programmazione didattica e la verifica dell'andamento del progetto, da realizzare attraverso incontri periodici bimestrali tra i rappresentanti delle singole istituzioni scolastiche collegate in rete.

Arbëreshë në Ilakën e Kratit

Carmine Stamile

ka Shën Japku (Cs)

L'amministrazione comunale di Cerzeto e la confraternita della Madonna del Buon Consiglio hanno organizzato a San Giacomo, nei locali del Santuario, sabato 30 ottobre, alle ore 17 e 30, un incontro culturale per presentare il libro del prof. Italo Sarro. Ha coordinato i lavori il sindaco del comune di Cerzeto architetto Giuseppe Rizzo. Dopo i saluti del sindaco e del Priore della confraternita, sig. Giacomo Maiorano, ha preso la parola l'insegnante Carmine Stamile e brevemente ha illustrato il contenuto del testo e la validità scientifica del lavoro del prof Sarro. Il libro in oggetto è il primo volume della collana che riguarda gli insediamenti albanesi nella valle del Crati e porta come sottotitolo "Albanesi nel ducato di San Marco". In questo libro l'autore tratta del ducato di San Marco e dei Casali di San Giacomo, Cerzeto, Cavallerizzo, Mongrassano, Serra di Leo, Cervicati e Santa Caterina Albanese. Fa anche alcune considerazioni per quanto riguarda il passaggio degli albanesi dal rito greco al rito latino, presenta le condizioni economico-sociali ed infine tratta in generale del Ducato stesso, tra '500 e '600. Molto interessanti sono i 19 documenti, le 9 tabelle che l'autore allega al testo e le numerose citazioni, 743, che riporta in fondo alle pagine. La ricca documentazione inedita rinvenuta nei vari archivi ha dato all'autore la possibilità di fare alcune considerazioni per quanto riguarda la venuta degli albanesi in Italia, di raccontare la storia dei Casali dall'origine fino ai primi decenni del '700, di interpretare meglio qualche episodio accaduto durante la rivelazione del 1647, e di fare alcune precisazioni riguardanti il passaggio degli albanesi dal rito greco al rito latino. Dopo la relazione dell'Ins. Stamile, sono intervenuti Don Antonio Baffa, parroco del paese, il prof Ernesto Tocci e il Sig. Oreste Parise. Don Antonio Baffa ha letto un fax del prof. Pietro de Leo dell'Unical della Calabria, il quale si congratula con l'autore della pregevolissima opera condotta con rigore scientifico, ma anche con l'orgoglio di appartenere ad una etnia che tanto contribuì all'unificazione d'Italia. Il Prof. Ernesto Tocci ha presentato una breve relazione inviata dal prof Italo Costante Fortino dell'università "L'Orientale" di Napoli, nella quale si legge tra l'altro che l'opera è frutto di una approfondita ricerca d'archivio che l'autore ha condotto con passione e professionalità. Inoltre il prof. Fortino sostiene che l'appendice documentaria è a fondamento di tutta la trattazione e fornisce al lettore uno strumento ricchissimo e utilissimo per ripercorrere il processo storico in modo diretto e con piena consapevolezza. Oreste Parise, interessato all'argomento, dopo aver salutato i convenuti, si congratula con l'autore per l'interessante opera prodotta. In ultimo ha preso la parola l'autore Prof. Italo Sarro: dopo aver messo in evidenza alcuni aspetti particolari dell'opera, ha ringraziato il relatore il prof. De Leo, il prof. Fortino per l'apprezzamento dell'opera e tutti i presenti. Nel corso della serata sono stati eseguiti alcuni canti in lingua arbëreshe e a tutti i partecipanti sono stati offerti dolci tipici preparati dalle famiglie della piccola comunità di San Giacomo.

Autori, mjeshtëtë e hollë të gjuha arbëreshe, s'patë nge të shkruanëj artikullin edhe arbërisht. E ju lypën ndjesë ...

Mateu De Gregorio, poet

Sportelistet gjuhësore

të Bashkisë ' Munxhufunit (Cb)

"Paçfaqësim magji, një tufë e hjeshme të poetit munxhufunar De Gregorio, rrëtrur Askul Piçen, po i lidhur ka hora dhe ka gjuha ta jatravet .

Të prëmten mbrëma të ditës 26 Shën Mërtirit, brënda kursit gjuhs albresh, ka Sala Kënxillit, Ital Kostant Fortino, prëfsuri i gjuhs e letraturës albresh ka Universitata Orientale e Napulit, buftojti shurbërtirën dhe skanajojti motivet të ndiejturit, po edhe gjuhën e fjalit përdorur ka poezi ndë të bëjturit e vjershëve.

Të prirturit albrisht qeti bënur ma të ndihurit e sportelisteve të Munxhufunit, Pinuçja Kampofredano dhe Ester Di Rosa. Libri, i stampum ka "Centro Stampa" i Askoli Piçeno për rëvistën "Kamastra Editrice", dha kazjun për një mësim të prëfsurit Fortino, ku morën pisë gjindja dhe autoritetet e vendit, sinku Frank Palota, prifti mons. Frank Pecota, miqt e dashamirës që gjegjën poezitë e djovasur që lixhojten sportelistet gjuhësore.

Mateu L. De Gregorio ka sprasmja staxhuna, i dhanë dhuratën "Valixha emigrantit", që aministraciuna komunale jep nga vit për nder të krështerve që, o pë një fat o pë njetër, lërën horën e u njohën ka turet vende, po u mbjetën lidhur ma horën atirve pa harrur kura rrënjt.

MATTEO DE GREGORIO, POETA DI MONTECILFONE -

"Ineffabile Incanto", un'elegante raccolta di brani del poeta montecilfonese De Gregorio emigrato in Ascoli Piceno, ma legato al paese e alla lingua dei padri.

Venerdi sera, 26 novembre 2010, nell'ambito dei corsi di lingua arbëreshë, nella Sala Consiliare, Italo Costante Fortino, professore di Lingua e Letteratura Albanese all'Università L'Orientale di Napoli, ha presentato il lavoro analizzando i temi, le emozioni ma anche la lingua e il lessico usato dal poeta nella composizione dei versi.

La versione in lingua arbëreshë è stata realizzata con il supporto delle operatrici dello sportello linguistico di Montecilfone, Pinuccia Campofredano ed Ester Di Rosa. Il libretto, stampato dal Centro Stampa di Ascoli Piceno per conto della rivista Kamastra Editrice, ha offerto l'occasione per una lezione del prof. Fortino a cui hanno partecipato anche il pubblico e le autorità locali, il sindaco Franco Pallotta, il parroco mons. Franco Pezzotta, amici ed estimatori che hanno ascoltato le poesie lette dalla viva voce delle sportelliste.

Matteo L. De Gregorio è stato insignito a Montecilfone del premio "La valigia dell'emigrante" che l'amministrazione comunale promuove annualmente in segno di riconoscimento verso le persone che per motivi diversi hanno lasciato il paese e che si sono distinte altrove, mantenendo però proficui legami, senza mai dimenticare il proprio passato e le radici.

Sen. Basilio Giordano

3ª Commissione - Affari Esteri, Emigrazione
Vice Presidente Comitato Italiani all'Estero

Piazza Madama, 1 – 00186 Roma
Tel. (+39) 06.6706.3174 • Fax (+39) 06.6706.6174
basilio.giordano@senato.it • www.basiliojiordano.com

Intervistë protopapasit Manuell Giordano, ka Frasnita

Pas Vangjeljarit dual edhe Epistollari

(intervistoi) **Agostino Giordano**

ka Purçilli (Cs)

-Më se ndonjëri - tek Eparkia e Ungrës e gjetkë - s'e di se zotrote, ka 60 vjet e këtej, prirni arbërisht tekste liturgjikë greko-bixantinë. Zutë ndër vitrat '50, o jo?

Ndër vitrat '50, pa çë m'e tha mosnjëri, prora arbërisht, nga gjuha greke, Meshën e Shën Janjit Hrisostom: e thoja ngadita, mbë Qishë, e të dielltat e këndoja; më parë se t'dilë "Mesha" e vitit 1968, të Komisionës Liturgjike të Eparkisë së Ungrës, ku bëja pjesë edhe u. E ndër vitrat '60, kjo Liturgji arbëreshe - në adaptimin tim muzikor bixantin - dual e shkruar me ciklostil, 18 faqe, me ëmrin tim, nën kujdesin e Rrethit Kulturor "Besa" të Rromës.

-Pas Meshës, komisiona eparkiale e Ungrës pruar më tekste arbërisht?

Pas Meshës, komisiona eparkiale u zvogëlua: qëndruam vet u e papas Lorenzo Forestieri, ka Purçilli; e, per urdhër të Peshkopit, u pruartin arbërisht këta Sakramente: Valtë Shëjtë, Pagëzimi- Krezmimi-Kungimi, Martesa.

-Po këto pjesë liturgjike u pruartin tek arbërishtja o, më shpejtë, u muartin, pak o shumë, ka tekstet shqip të Fan Nolit të Qishës Orthodoxe Shqiptare?

Thomi se, për këto pjesë liturgjike, - si u kish bënë edhe për Meshën - u preferua forma shqipe, me ndonjë shprehje arbëreshe..

-Ndërkaq ju, personalisht, jo vet vejit përpara tue pjerrë arbërisht të tjerv tekste grekë liturgjikë, po edhe i adaptojti në muzikë bixantine. Po tekstet ishin 100% arbërisht?

Jo aq arbërisht, sepse ndër vitet '90 "ajiri" ish ai. U i prora te një gjuhë e përzyer, edhe sepse isha i kushtëzuar/condizionato ka adaptimi muzikor. Gjithë këta tekste, te viti 2005, i botova te libri "Këndime liturgjike bixantine", çë përmban, në muzikë bixantine, shumë Përlëshime të Pesëdhjetores, të Ngjalljes, të Vitit, të Triodhit, Liturgjinë e Shën Janjit Hrisostom (tingëll I e IV), Shërbesën e të Vdekurvet, etj...

-Po, dica vjet më parë, kishit zënë e prirjit arbërisht "Vangjelin e Shën Matesë". Këtu zgjedhja e gjuhës si qe? Shqipe o vet arbëreshe? Me "Vangjelin e Shën Matesë" zura e përdora një "arbërishte standarde". Sepse Vangjeli është një tekst i thjeshtë e arbërishtja sosën, ka gjithë fjalët që duhen. Kështu, tek viti 2000, Vangjeli i Shën Matesë u botua nga Eparkia e Ungrës e u shprish gjithaparë.

-Edhe njetër frasnjot kish pjerrë arbërisht Vangjelin e Shën Matesë, o jo?

Këtij frasnjoti ja thojn Viçenx Dorsa (1823-1885), prift e shkrimtar, filolog dhe etnolog. Po gjuha çë ai përdori është e folmja arbëreshe e Frasnitës. Arbërishtja ime, përkundra, është një arbërishte "standarde": domethënë nën qëndrova vet tek e folmja ime frasnjote, po mora gjë edhe ka të tjera të folme arbëreshe.

-Po ju vatë edhe më përpara: zutë e pruartit arbërisht tërë Vangjelin. Ndërron arbërishtja e "Vangjelit" mbrej "Vangjelit të shën Matesë"?

Me "Vangjelin" vazhdova të ecja në avlaqin e "arbërishtes standarde": përdora ndryshe forma arbëreshe, disa të buthoja bëgatinë e arbërishtes. Tek viti 2006 e botova. Arbëreshëvet (e jo vet) ç'e djovastin i pëlqei shumë. Sepse e kuptuan fjalët për fjalë.

-Gjatë 63 vjet, si prift i Purçillit/Eianina, kishit prjerrë arbërisht edhe të tjera Pjesë Liturgjike greke dhe i kishit përdorur, e kënduar, te Qisha e Shën Vasilit. Me ikjen tuaj ka famullia purçilote, botuat edhe këto pjesa, o jo?

Katër janë këto pjesa liturgjike: Lutjesorja, Mbrëmësorja e Madhe, Shërbesa e Varrimit dhe Orët kanonike. Të parat tri pjesa liturgjike i përdora te Qisha ime per 50 vjet: i korrigjova, i vura bashkë e bëra një libër, pro manuscripto. Pres se Peshkopi i ri t'i marrë parasysht e t'i botonjë, e kështu të përdoren te gjithë Qishat e Eparkisë.

-Tek viti 2005 kish dalë "Vangjelljari i ritit Bixantin" në gjuhë italiane. Ju, pas botimit të Vangjelit tuaj, menduat t'i vëjti dorë edhe "Vangjeljarit arbëresh".

Ëh, Vangjelljarin e mbarova ndër Pashkë 2010, e një kopje e kanë shumë priftra të Eparkisë. Po edhe kjo vepër dual në formë "pro manuscripto". Ish mirë ndëse ky Vangjelljar botohej në tri gjuhë (arbërisht-grek-italisht) e të vëhej mbi altaret e Qishavet Bixantine Arbëreshe.

-Si vatë në pension, duket se areksi të shërbeni s'ju la fare, më shpejt u shtua. Është kështu? Te cila vepër jini e shërbeni nani?

Si mbarova "Vangjelljarin", zura e prora arbërisht edhe "Epistollarin", domethënë ato Letra, të Shën Palit e të Apostujtvet, çë djovasen te Qishat Bixantine gjatë vitit liturgjik. E, dhaj te këto ditë, e mbarova. Edhe ky dual në formë "pro manuscripto".

-Po e dini se këto dy vepra të sprasme arbëreshe – Vangjelljari dhe Epistollari - kanë, për Eparkinë e Ungrës, një rëndësi të madhe? Është vërtetë, e u ja dhuronj me gjithë zëmer Eparkisë së Ungrës, sepse i lipsen shumë. U kërkova t'i prirja, sa më munda, te një arbërishte standarde sa më e kuptueshme; ku s'munda, përdora fjalë shqipe. Na, ndër Qishat tona, s'mund t'i ulmi xerkun gjuhës lëtare. Gjuhët tona liturgjike janë Arbërishtja e Greqishtja. Te Këndimi e tek të Djovasurit. Lëtishtja është shërbëtorja e këtyre dy gjuhëve. Jo ndryshe.

-Më se ndonjëri do të dirë çë po bëni nani: "vuartit pendën te gozhda" o jini e prirni arbërisht ndonjetër pjesë liturgjike greko-bixantine?

Zura e jam e prier arbërisht "Projazmenën" (Liturgjia e të Parashëjtëruarvet), domethënë atë Meshë çë, ndër Qishat Bixantine Arbëreshe, këndohet të mërkurtat e të prëmetet e Kreshmevet/Quaresima.

Villja Natallvet ta tradiciuna horevet arbresh të Molizit

Maria Assunta Fazzano

ka Këmarini (Cb)

Mbrëmet Villjes Natallvet ta zjari vej druri më i madh, pse kish rriji piçuor gjithë natën, njera manatet. Kur fëmija gjithë bashk riji përpara çëmëneres, drurit i ipshi vare për të bëji flakën a madhe. Ditën a Viljes, si nani, tresa ishi plo ma fate të mira, pa fare mish. Miezditën ranxhohshi: hahshi vrokulli zjer, bakallau e siçat piekur o farinuor, pas kaq qer këshije, ma jo shumë të ngrënt.

Si bëhet bakallau farinuor (pë katër veta) :

Gjimsë killi bakallà, fjur sa duhet, një ve, di ca ljevët, krip a hojë. Uhet njomur bakallau, pas ka t'sfëllohet i vogël i vogël. Brënda njëjia çotu ma fjurin, ven, kripën, lievët e më spasmit bakallaun. Xhiron gjithë mirë mirë e a lën kushtu ritet. Pas a farinon ta vaji lug lug.

Gjithë natën rrihshi bashk ta tresa, ta ku uhshi të ngrënt më i mir. Thuhëshi ke tajurt kish ishjen trembëdhjet. Hahëshen një sheku këshije të mira: tumac bëjtur shpie ma lëgun a peshkut o ma suketin të ngjalvet, ngjalla e siçia piekur, fëtata, sinapi, mëräjët thela thela lagur ta kripa, petullat.

Si bëhet fëtata (pë katër veta) :

Tre narënxà, liçe salluor, vajë, krip a hojë. Uhen ta tajuri dë pianu narënxat skuçiuor thela thela të rëtunda; i unë sipër liçet salluor, një tiq vajë e ca krip. Ta tresa uhshën edhe petulla, çiciricaçe sullutu ma ve, mustaçuole, paprate ma luvakotin, kauçjun, çë grat i bëjnë dit i pari; pas ishjen ara, fiq të thata, fiq të thata plotë ma mendulla brënda.

Si bëhen papratet:

Pë sfojën: fjur, një murzel vaj, ca cukar, tre ve, dica ver a bardh. Pë mbushen, gjimsë liër mëskot, simulla sa duhet, gjimsë lug kafe plëh, gjimsë lug kakà plëh, di ara e di mendulla çar. Ta tjella uhet mëskoti, simulla, kafeu, kakau, mendullat e arat. Ka t xhirohet sipër zjarit njera çë ngë thatet; pas fëtohet gjithëj, shurben sfojën të hojë, ma lugën mbushën një heret sfojën prer çë burtohet mbuitur si hekur kuje. Ndë sfoja ndë vjen shumë a that, uhet ca ver a bardh.

Sa këshije haje, kaq këshije kish lëje, pse, si thuhëshi, shkoj për ti miri, shpi mbë shpi, Bumbuniëli sa lehur. Pas çë hahëshi, gjërët më të shtërnguor vejen gjithë bashk ta një shpi, pse kish lohëshi tombëla e ma kart. Kriaturt kishën shumë hare. Mëse ta kjo dit të kështert çë nga dijën mën' mësojën shishën; pë këtë, dita viljes ishi plo ma maxhi. Edhe sonde pleqt shkonjën trimvet kjo uzënx. Sa arej hera, vehëshi gjithë bashk ta kishja pë meshën Bumbuniëlit.

Sonde Rur, hora ta ku mund thuet ke arbërishti ishtë vluor më mirë, ta mesha mbrëmet viljes këndohet "Tu scendi dalle stelle" ma gjuhën jon. Kana lëtishtiit ta arbrishti a shkrojt Ullidi Tartalon.

Ti kallon kana yllzët

Ti kallon kana yllzët e vin ka hora, / lehe ka një kalidhe e ftohët gja bora. / Oj Tj djalëz shumë i vogël, / këtu të shoh sa dridhe Ti: sa mall më kishe, / për mua sa bëre Ti psë mirë më dishe. / Tija çë je të shekulli Ai çë a bëri / Të duhen, Zoti jon, petket dhe zjarri; / shumë i dashur Djali bukur, / sa i vapëk je Ti nani e u më të dua, / i vapëk je Ti nani e u' më të dua, / psë gjithë këtë bëre Ti vetëm për mua. / Ti lëre të t'it Eti një shpi e shejte / Të vije të angohëshe ujur ka kashta; / Ëmbëlsija zëmërshë jone, / ku të qen qo dashuri? Oj Rregji qellëzës, / pse aqë u derdhe Ti? Hareja zëmërs! / Ma nd'isht ke a dujte Ti gjithë këtë angim, / nani çë ishtë qo të kjar adhe ki rëkim? / Drita jone, Sprënxa jone / Oj Xhesù nani të di, Shëndeta burrit, / ngë kja Ti pë dhëllur, pë të mirtë e...

Nata Natallët ishtë a fërtet plo me maxhi, nga njari jep augurjet më zëmër ma kush dungue gjëndet. Si ishi m' i pari, ishtë edhe sonde, ta gjithë shekui: Natallat ma fëmijët jot, Pashkit ta ku ti do!

LA VIGILIA DI NATALE NELLA TRADIZIONE DELLE COMUNITÀ ARBËRESHE DEL MOLISE - La notte di Natale nel fuoco veniva bruciato il ceppo più grande, perché doveva rimanere acceso tutta la notte, fino al mattino. Quando tutta la famiglia era seduta raccolta davanti al camino, si soffiava sul fuoco per farlo diventare più rosso e scintillante. La tavola della vigilia di Natale era imbandita a festa, ma senza carne. Il pranzo della vigilia di Natale era leggero. A tavola si servivano il cavolo lessato, il baccalà e le seppie, arrosto o fritti e tante altre pietanze semplici e leggere.

Baccalà fritto (Ingredienti per quattro persone) :
mezzo chilo di baccalà, farina 00, un uovo, lievito, sale fino. Sfilacciare il baccalà dopo averlo messo in ammollo. Versare in una ciotola la farina, l'uovo, il sale, il lievito ed infine il baccalà. Mescolare il tutto bene e far lievitare. Friggere l'impasto, a cucchiaiate, in abbondante olio caldo.

Tutta la notte si stava assieme attorno alla tavola, imbandita delle pietanze più buone. La tradizione vuole che le pietanze fossero tredici. La cena della Vigilia di Natale abbondava di cose buone: tagliatelle fatte in casa condite col brodetto di pesce o con ragù di anguille, anguille e seppie arrosto, affettata di arance, verdura amarognola ripassata, finocchi, scrippelle.

Affettata di arance (Ingredienti per quattro persone):
tre arance, alici salate, olio, sale. Allineare in un piatto piano le arance affettate; condirle con alici salate, olio e un pizzico di sale.

La tavola della cena era imbandita anche di scrippelle, pasta lievitata e frita in olio abbondante, cicierchiate, piccoli ceci di pasta frita e arrotolata nel miele, mustaccioli, paprati, dolci tipici a forma di tarallo non chiuso e ripieno di mosto cotto, calcioni, sfoglia ripiena di crema di ceci e marmellata d'uva, che le donne preparavano anzitempo; e poi ancora noci, fichi secchi, fichi secchi ripieni di mandorle.

Papрати

Per la sfoglia: olio, zucchero, 3 uova, un po' di vino bianco. Per il ripieno: mezzo litro di mosto cotto, semola quanto basta, mezzo cucchiaio di caffè, mezzo cucchiaio di cacao, un po' di gherigli di noci e mandorle sbriciolate. Nella pentola si versa il mosto cotto, tre o quattro cucchiai di semola, il caffè in polvere, il cacao, e si mescola continuamente, finché l'impasto raggiunge la giusta consistenza, né troppo duro, né troppo molle. Si toglie dal fuoco, si mischiano quindi le mandorle e le noci. Si raffredda il tutto e col cucchiaio si riempie la sfoglia tagliata a forma di rettangolo, chiudendola a forma di ferro di cavallo. Se, mentre si lavora la sfoglia, questa viene un po' dura, si ammorbideisce l'impasto con un po' di vino bianco.

Di ogni pietanza e in ogni casa, se ne lasciava un po' in un piatto, per Gesù Bambino appena nato. Dopo la cena, ci si riuniva con i parenti più stretti, per giocare a tombola e a carte. Questa era la felicità dei più piccoli. Era l'unico giorno in cui si trasmetteva il rito del malocchio; anche per questo la notte di Natale è carica di magia. Ancora oggi questa usanza viene trasmessa dai più anziani ai più giovani. Appena arrivata l'ora, tutti insieme si andava alla messa di mezzanotte.

Oggi a Ururi, la comunità albanofona molisana in cui forse l'arbëreshë è conservato di più, nella notte magica, si canta "Tu scendi dalle stelle" in lingua. I testi in lingua arbëreshë sono di Guido Tartaglione.

Tu scendi dalle stelle

Tu scendi dalle stelle, o Re del cielo / e vieni in una grotta....

La notte di Natale è davvero magica, e tutti si scambiano gli auguri col cuore. Ancora oggi, come nel passato, in tutte le comunità, arbëreshe e non, è viva la tradizione: Natale con i tuoi, Pasqua con chi vuoi.

Ringraziamo per l'aiuto il prof.I.C.Fortino, Guido Tartaglione, il parroco don Elio Moretti, e gli anziani di Campomarino. Buon Natale a tutti!

Të ngrëna e personaxhe popullore

LJARDHI

Një herë, gjithë ato që vrisin derkun, ma ljardhin bëin të ngrënë. Pë t'a mbain, i vëin kripën e a virin. Ljardhin, më i pari të a sfidhin, a daçioin. A bëin a felë, a vëin sipër "daçialjardhi" e ma një çetolle dhe dru a bëin njam njam. Kur arei të ngrohëti e zëi ca dhe rranxhëtë, pë t'bë t'a biri herën a daçion ma ca hurdhë e ca pëtrësin. Të ngrënë bëndrë ma ljardhin duroi shumë e ishi dhe shumë i miri.

MËKLUÇIELJ

A thërisin a kështu pse ngë ishi i madhi dhe kurm. Kur ishi moti që shkallisin grurët, kisha mësuar të njëshi shumë bare që shuroin kurmin. Kishi di ljoja e shisi klumëshin der për der. Kur shkoi prëndë udhet trëngëlloi një kumborë që vëin ta qafa dhivat. Dhe pë këtë si qeli lopët pë dherat, kisha patër ngen që dishi pë t'nji barët të mira pë shëndetën. Kështu, dica hernat, u vëh të shuroi malatit:

- 1) të lëkuras: psora; tinja; zjarri Shën Ndoni; vruzhëlat; purriqat; purënjeljat; mbullë.
  - 2) të frymsi: pasma; pëndura; ethja; mbërdhitje; tosha.
- Gjithë a dishin mirë, e vet rrojti shumë.

DHËKOTI

Dhë dimbër shumë veta zëin thoshën edhe pëndurën. Pë t'shuroin këto malatie, trëfihin pleqët, ke duhshin: shpia a ngrohta, shtrati i ngrohti, petkat dhe lesh e dhëkoti që djeg. Pë t'bëin dhëkotin, vëin të zjein ta poça gjithë këto shurbizëra bashkë:

ca kamumilja; ca mëllagë; di fiq të thata; një vainelja; një dorë dhe rrënjë dhe rramenja a njoma; ca bar qen; ca rrush a thata; ca lëkur dhe narënxë e dhe lëmun; pak fleta dhe çekoria.

Dhëkoti pitri i ngrohti ma një kuqarin dhe mjalt, bën dhe nani shumë mirë shëndetas

KUNAVETRJA

Një plakë më rrëfihni kë këtu ishi një grua që bëi "mbashanrën". Ndihi gjithë ato që ia ljojin pë t'gjein një shoqja. Ishi një bukër grua. Lëgoi të prisi e të qepi. Ma më shumë lëgoi të bëi spazetat e shportat dhe kashtë. Ishi shumë e mira të qeli mbashatat. Lëgoi të qasi vetat e të kapoi mumendin i mirë. Ato që vein tre këruor një shoqja a vein a gjein e kjo i hapi udhën. Trimat e vashërat që viin kundërstuor ka fëmijlat, a la fësheura a vein a gjein. Kjo grua, ndë ngë mund qasi fëmijlat, gjei mumendin e mirë pë t'bë ta ikin. Më ke ndo një herë, mëmat kur që a shihin i thoin aq fjala të keq. Dosë a zëin e dosë a ljejin. Kur hii ta shpit ku ishin vashërat pë kurorë, ato që bëin kufeqat thoin: "Sheh Kunavetria, nani ja qen një mbashata". Kjo grua ngisi dreq e bëi të mirë.

Zef Beccia

ka Kazallveqi (Fg)

IL LARDO - Un tempo, tutti coloro che ammazzavano il maiale, con il lardo preparavano il cibo. Per conservarlo, lo salavano e lo appendevano a stagionare. Il lardo, prima di soffriggerlo, lo pestavano. Lo facevano a fette, lo mettevano sul "tagliere per il lardo" e con una accetta di legno lo facevano a poltiglia. Quando arrivava il caldo ed iniziava a diventare un poco rancido, per fargli perdere l'odore rancido lo pestavano con un poco di aglio e di prezzemolo. Il cibo preparato con il lardo era molto profumato e molto saporito.

MICHELUCCHIO - Lo chiamavano così perché non era grande di statura. Quando era il tempo della sarchiatura del grano, aveva imparato a conoscere molte erbe che guarivano il corpo. Aveva due mucche e vendeva il latte porta a porta. Quando passava per le strade suonava una campana che si metteva al collo delle capre. Anche per questo mentre portava le mucche al pascolo, aveva avuto tutto il tempo necessario per conoscere le erbe buone per la salute. Così, un poco alla volta, si mise a guarire le malattie: 1) della pelle: scabbia; tigna; fuoco di Sant'Antonio; foruncoli; piccole pustole; pustole; bolla. 2) respiratorie: asma; bronchite; febbre; raffreddore; tosse. Tutti gli volevano bene, e lui visse molto a lungo.

IL DECOTTO - D'inverno molte persone contraevano la tosse ed anche la bronchite. Per curare queste malattie, dicevano gli anziani, che servivano: la casa calda, il letto caldo, gli indumenti di lana ed il decotto bollente. Per fare il decotto mettevano nella pignatta tutte queste cose insieme: un poco di camomilla; un poco di malva selvatica; due fichi secchi; una carruba; una manciata di radici di gramigna tenera; un poco di menta selvatica; un poco di uva passa; un poco di buccia di arancia e di limone; poche foglie di cicoria selvatica. Il decotto bevuto bollente, con un cucchiaino di miele, ancora adesso fa molto bene alla salute.

L'AMBASCIATRICE - Una anziana mi ha raccontato che qui c'era una donna che portava le "ambasciate". Aiutava chiunque le si rivolgeva a trovare una compagna. Era una bella donna. Era brava nel taglio e nel cucito. Ma molto di più era brava a confezionare le "spase" e le ceste di paglia. Era molto brava a portare le ambasciate. Sapeva avvicinare le persone e scegliere il momento favorevole. Quelli che cercavano una moglie, andavano a farle visita e costei apriva loro la strada. I giovani che venivano ostacolati dalle famiglie, di nascosto la andavano a trovare. Questa donna, se non poteva avvicinare le famiglie trovava il momento buono per la "fuitina". Più di una volta, le mamme ("dei fuggiaschi") quando la vedevano le dicevano tante parolacce. Puttana la prendevano e puttana la lasciavano. Quando entrava in una casa dove stavano ragazze da marito, le pettegole dicevano: "Vedi Kunavetria, adesso porta una ambasciata (= proposta di matrimonio)". Questa donna camminava diritto e faceva del bene.

Jeta Arbëreshe (abonim)

+

Fjalor i Arbëreshëvet t'Italisë

i Emanuele Giordano - s

€uro 50

Vjershi ' Nuses

(vjen ka nn.62 / 65)

(Tek shpia e dhëndrrit)

-Trim, i bushtri vllathi im,
vi, pataksh shtuara mb'këmb:
lip uraten e sat ëm.
-Se uraten u m'e mora,
si më do e disha vet.
-Mirr uraten e tit et.
-Se uraten më e mora,
e mora si disha vet,
edhe dorzen më ja putha.
-Mirr liçenx dhe shokvet².

-E mjelza mëm, un çë t'bera
e më rrahe kaq fort,
çë kmishzen lajta me lot¹!

(Korteu i dhëndrrit niset ture vatë
mbë Qishë; e këndon)

Më zbarkoj një marinar,
më zbarkoj me skamandile
të ja jap kunatavet.
Se ti trim e lumi trim,
asaj udhje çë të shkoq,
sa do lule nëmëroç².

(njater version)

Më zbarkoj një marinar,
më zbarkoj me skamandile,
t'ja spëndonej kunetvet;
më zbarkoi me xigarele,
t'ja spëndonej kunatavet.
Qaf garraf pjot kanak,
vesh rëgjend pjot riqin,
moj ti pula këmbalesha
me vndalza ndëpër këmb,
dil, e jëmza, çë je mbrënda,
dil e prit diellin me rrëmbe,
dil e puthe e kalle mbrënda⁴.

(Përpara deres ' nuses)

Dil, e lumja ti mëmë,
dil e shi' petritin tënd.
Vjen petrit e strapetrit,
vjen të bjer e s'ka ku t'bjer:
bie nd' deret s'vjeherres.
Dil, ti spingull e rëgjend,
Se të ertth petriti mbë deret².

Ndallandishe xerk-bardh,
hape shpejt e m'u buthtë,
se t'ertth jari ndë deret¹.

(përgjegjen ka mbrënda)

Qeti, shok, se është e zën:
kemi shqëndezit ndë finj,
kemi bukitit ndë furr;
sa t'i nxjer, e prana vjen¹.

(mbjoth) Agostino Giordano

ka Purçilli (Cs)

(Valtimi ' nuses)

Qetu, lal, ashtu më rrueç!
Çë t'bera, ti mëma ime,
e më nxore ka gjirit²

(Kumbaret i bejen urimet nuses e
dhëndrrit, kur ndrrohen kurorat e
unazat, mbë Qishë)

Gjegjini ç'ju thot ki kumbar:
shlloni sit nd'at autër,
se është Krishti ç'ja thon Sallvatur:
ju nj'bir e bëfshit Bonxinjur!³

Gjegjini çë ju thot kumbari,
ju ngjit rrodhza te kulari;
shihni ju si kin t'amari,
e tue nj'mil vjet ju kin skuqari!³

Kto kurorë ç'ju vë mbi krie
ju i bekoftit Shën Mëria:
Shën Mëria e Zoti Krisht,
t'parin prift e bëfshit prift!³

Rrofshit e gëzofshit,
e fare më mos u martofshit!³

Kto unaza ju vu ki zot
e mirrni vesh çdo ju thot:
ndë sot firmen ju e vëni,
menat s'kini më çë t'bëni!...³

(Kur priren ka Qisha)

Ulu mal e bënu udh
se të shkonj kojo thllëz,
kojo thllëz gurevet;
vjen të bjer e s'ka ku t'bjer,
bie nd' deret e s'vjeherres!²

(njater version)

Hapu, mal, e bënu udh,
se ka t'shkonj ki petrit;
hapu, mal, e bënu udh,
se ka t'shkonj kojo thllëz.⁴

1) M'i rrëfijti Sepmaria Makanit/Ferrari
Epifanio, ka Frasnita, ditën 20-8-1973; 2)I
gjeta shkruar tek dorëshkrimet e papas
Bernard Bilotës (1843-1918); 3) M'i
rrëfijti Maria Markut/Maria Miranda, ka
Purçilli, ditën 21-8-1973; 4) M'i rrëfijti
Rona Markizit/Veronica Pace Giudice, ka
Purçilli, ditën 23-8-1973.

(3 - ka më)

Pugharë e Xhuhait

(mbjoth) Gabriele R. Parrino

ka Hora e Arbëreshëvet (Pa)

Një herë e një herë një mavri i argjeruar
shkoi danxë një putighë ku pjekjën
mish. Burri ngë kish gjë të blij këta
llikuzhi, kështu u nis te furnari e bleu
një cop buk. Sa sosi u ktheh ndë vendin
i më para, të hjararjë alla fshehura më
sa mënd gjithë atë avull i mirë. Kur u
cit, u përpiek me zotin i putighës, çë
ndërqëro u qas dhe i lipi t'e paguaj, po
ai ngë deshi aspak.

Ndë këtë mënyrë burrin kleu i dërguar
ka Xhuhaj, i akëcili u kish bërë
nanishmë një jurçë i vlsuar:

- "O jurçë i urt", tha zoti i putighës, "ky
njeri ka ngrën dica bukë tue avulluar
erën të të pjekurit tim, dua jem paguar".
Jurçi mendoj pak, pastaj pyeti:

- "E sa çmim do pë' këtë ashije?"

- "Pesë haromë", u përgjegjë.

Xhuhaj ndëlgjoj. Pranë u anangas, mori
nga gajofën i tij një sortë dhe e bëri të
bijë me kohponë, ashtu të hësj mbi
tryesën.

- "Ka ggegjur zërin e haromëve?"

- "Ëj, zoti jurçë" u përgjegjë pameta.

- "Atëherë mirr thashëthëme të
haromëvet si pagesa".

Una volta un un poveretto a digiuno passò
vicino ad una bottega dove arrostitavano
carne. L'uomo non aveva niente per
comprare queste leccornie, così andò dal
fornaio e comprò un pezzo di pane. Finito
di mangiarlo, ritornò al posto di prima, per
odorare di nascosto, il più possibile, tutto
quel buon profumo. Quando fu sazio, si
incontrò col padrone della bottega, che nel
frattempo gli si accostò e gli chiese di
pagarlo, ma lui non volle affatto.

In questo modo, l'uomo venne mandato da
Xhuhaj, il quale si era fatto un giudice
apprezzato.

- "O giudice saggio" - disse il padrone della
bottega - "questo uomo ha mangiato del
pane odorando il profumo del mio arrosto,
voglio essere pagato".

Il giudice pensò un po', poi chiese:

- "E quanto vuoi per questa cosa?"

- "Cinque monete", rispose.

Xhuhaj capì. Poi si affrettò, prese dalla sua
tasca un soldo e fece in modo che cadesse
con un colpo, così da tintinnare sul tavolo.

- "Hai sentito il suono degli aromi?"

- "Sì, signor giudice", rispose nuovamente.

- "Allora prenditi il rumore degli aromi
come pagamento".

Bajame Hoxha Çeliku

nga Gjirokastra

Bajame Hoxha-Çeliku e ka kaluar pjesën më të madhe të jetës së saj nëpër kampet e internimit komunist. Ka jetuar 10 vitet e para të jetës së saj në Gjirokastër. Vetëm më 1993 ka mundur të largohet nga Savra e Lushnjës ku kaloi jetën në punë të rënda fizike. Ka studiuar në universitetin "Aleksandër Xhuvani" të Elbasanit në mësuesi. Tani jeton me familjen në Bruksel, Belgjikë.

Dashuria është pavdekësi

Më shkruaj në e-mail: "gjithçka je për mua!",
Tek unë vjen rinia sapo ti e thua.
Më shkruaj dy rreshta se s'ri dot pa mua,
Si flutur arrij në ndjenjat e tua.

Më shkruaj në e-mail: "Të dua, të dua!"
Dhe unë do besoj në fjalët e tua,
Hop, bëhem erë dhe male të pas,
tek ti do të gjendem brenda nëpër natë...

Më shkruaj në e-mail: "Të dua" shpesh herë,
Unë, hop, i ngjitem resë dhe vij menjëherë.
Kur tis i natës afron e të vjen,
Ti hiç mos kij frikë, jam unë nëpër terr.

Më shkruaj në e-mail: se jam i yti,
zinxhirët s'më mbajnë dhe vij fluturimthi.
Dhe mallin mblidhe, mos e lerë të shkojë,
Si lulja me bletën do puthemi njësoj.

Më shkruaj në e-mail: "Ti je kokëkrisur!",
Unë ngrihem menjëherë, s'lë gur pa lëvizur.
Në rast se në ëndërr ti më sheh për natë,
Unë, fët, kaloj malet e jam me ty në shtrat.

Më shkruaj në e-mail: "Për ty përgjerohem!",
Vitet s'i njoh fare, në vashë të re shndërrohem.
Kur yjet të dremisin në më të bukurën stinë,
Ti mendo për mua e unë pavdekësinë.

Dashuria është çmenduri

Ëndërrat jo, s'kanë datë të caktuar,
Dashuria s'të pyet kur vjen e plotë,
Ajo loz me ndjenjat e tua,
E ëmbël apo e hidhur s'e dallon dot...

Psherëtimat le të zhurmojnë sa të duan,
Sinqeriteti le të jetë në kulmin e vet,
Dashuria me ndjenjat e tua veç luan,
Luan, tallet, e ti sheh ëndrra nëpër netë...

Ti lufton me ndjenja të forta, stuhi,
Dhe dashuria të rrjedh porsì ujvarë
Por, a e di, se dashuria është çmenduri?
A gur në zemër që të hap varrë?...
Përpëlitesh në krahë të dashurisë,
Më e ëmbël se kjo, thua: s'ka,
I mbështjell me të gjitha ëndërrat e rinisë,

mbështjell jetën e njomë rreth saj.
Por, ah, një ditë vjen zhgënjimi e fshetasi
te ti struket,
Dhe pikëllimi si rufeja në shpirtin tënd do vijë,
Dënsat do të ndjehen e loti do të duket,
Si margaritar mbi buzë, tërë jetën do të ngrijë.

Mos më bëj qejfin!

Ashtu kot më erdhi mbrëmë drithërima.
Ishte shumë vonë. Tek po rrija
mendueshëm përpara ordinitorit,
po flisja me vete dhe shkrova:

Një poezi dashurie,
si për të kujtuar kohërat furtunë,
Të një dhimbjeje të pafund,
Që prej saj mora një grimë helmi,
Për ditët e stuhishme,
Për mjerimin e rinisë sime,
Dhe s'u shërova kurrë.
Eh, psherëtimat nuk heshtin,
Ato, flasin me veten time,
Më shajnë, më bërtasin, më kritikojnë,
E qahen prej meje,
Thonë se paskam qenë e keqe...eh,
"Na helmova", më thonë.
Po, e di, e keqe kam qenë,
Helmova ndjenjat, psherëtimat, mendimin,
Si të kisha dy psherëtime, dy ndjenja dy
mendime...
Mjerisht, kisha vetëm një ndjenje e s'u bënë
kurë dy,
Kisha një mendim të blertë,
Dhe mbetën...
Ah, mbetën shumë psherëtime përreth...

Edhe unë shkruaj nga pak poezi dashurie...

Kur veshi im zërin ta dëgjon,
Zemra fillon e më këndon,
Më këndon e s'pushon as ditë, as natë,
Zëri yt, jetën time zgjat.
Po të vinte kështu dhe zëri im te zemra jote,
Do të ishte një nga mrekullitë e kësaj bote!
Shqipëria e Tirana me gra e vajza plot,
Po askush si ti s'më ka joshur dot.

Alisa Velaj

nga Valona

Lotofagët

E shtruum gostinë
Me vëcin e artë

Dhe folëm të gjithë
Të njëjtën gjuhë

Pas darkë
Harruam krejt ç'hëngrëm

(Në kopsht këndësi ngjirej
Për të tretën herë)

Kënga e braktisjes

*Dhe nuk dinte
Të mbaronte
Këngën
E braktisjes së tij*

Giuseppe Ungaretti

Me shpinë në hon
ndjej tingujt të përplasen
pas kockave të mia
Oj oj oj
Të fundit që më braktisen
Qenë orakujt
Tokë me lule të thara këngësh
Atdheu!

Kujtim

Pas teje
fshihej deti
me një perëndim të pralltë
Frymëmarrjet mekeshin
Në djersitje të kripura
E unë mbushesha me ty
Më shumë se me vetën.

Jeta Arbëreshe

(9 vjet: 2002 - 2010)
68 numra, 1.216 faqe

Gjuhë, Kulturë e Lajme ka Arbëria
e ka Bota Shqiptare

400 euro

(për Institucionat, 600 euro)

Giuseppe Gallo

ka Shën Marcani (Ta)

Trëndafilët të kuqa

Rrëza¹ e trëndafilive
e mbolli ndëliemi² tatës.
E mbolli nde një anë
e kopështëti prapa ndë
shtepi ku rrinj.
Kur bën vape e potis
nga dita e nëng
lodhëm t'e vrenj³.
Kur nxjerr lulët
Harehem kaq se zemëra
rrah⁴ shumë. Kaq shumë
se më dukët se do të
ikët mbrënda nga gju (?).
Lulët janë te kuqa
si gjak e ardrnjën⁵
kaq se të marren trut.
Lulët nëng i pres, i lenj
të nuronjën e të thahën
lart rrëzë përçë më dukën
se janë si ne krështera.

1) pianta; 2) la buonanima; 3) osservo, 4)
batte; 5) odorano.

Udha

Sa kam ngarë,
sa kam parë,
sa kam njohur.
Kam ngarë nde
shumë venda
te tona e të hua.
Kam parë katunde
të vogla e të mëdha.
Kam njohur shumë
e adhe shumë krështera
të mira e njaj si
Krishti do.
Udha çë kam bërë
ka klënë shumë
e glatë e, herë,
e ngushtë.
Nani nëng e bënj
Të nganj më e kur
me mendje shoh
një udhë e glatë
më dridhën këmbët
ashtu si dridhën
kemblët⁶ kur frin
era.

6) le canne;

Tommasina Guarino

ka Kuntisa (Pa)

Motra jonë

Ti, Tereze, fara jonë,
mbi gji mban gjithmonë
një fëmijë e braktisur,
nga mjerimi i molisur.

Qoftë shqiptar, indian,
sllav, italian,
amerikan, afrikan:
të varfër s'kanë të hanë.

Ne, Arbëreshët, për Kastriotin,
mburremi si guximtarë,
ndërsa Ti, që deshe Zotin,
ia dëftove jetës së ndarë.

Me lot sytë na u mbuluan,
zemrat e gjitha u turbulluan,
por shumë dhe shumë u gëzuan,
kur veshët tona, më krenari, dëgjuan:

se Ty, motra jonë,
“Nobelin” të kanë dhënë
për mësimin që na ke lënë,
për atë paqe që aq kanë rënë.

Gennaro Tavolaro

ka Shën Benedhiti (Cs)

Një jetë e re

Ng'e kishnja bes, ngë do t'e kishnja bes
se vij një jet e re e ke t'gjëndshnja vet
e të ndihshnja një i huaj te katundi im.
E për ndet 'ndrshuarit t'jetës çë gjithsej ndërroi
lëbuartim gjith të mirat çë bashk na rritij
shoqërin çë bashk ndë lumtur i rritim,
gjuhen çë mosnjeri fjet e më ndion,
ditet të ndijetura të vendit ton çë më ngë jan.

Trëmbem të shkonj pë rugat të vjetra
ku shtëpit jan të lënura ndë të harruar
me derat e dritaret të mbullitura
gjith pa jet e pa zjarr e hí.

Ku vate moti ç'ë rrethojm për shesh
e mbajim të zgjuara gjith guret e udhës.
Ngë gjeigjim si ngë mund shtiem më vjershin mall
dhe më shum u harruam të sërritshim vëllam.

E ashtu se kur mallngjimi fort më merr
në qetsim mendonj: edhe ke t'harronj gjithsej?

Ke t'bënj kund se njera një mend qe vet nj'ëndërr
o se qe vet një mot i bukur çë ngë priret më?
Po si bën të humbesh një mot çë jetove vërtet
me diell, me shi, ndë lot e ndë harë
kur bashk kutjend jetojm pa turres me buk e qep.

Po naní çë jeta e re më solli kët mallngjim i fort
bënj të luftonj më se me kët kundrasí e keq
po goja më ngushtohet kaq çë ngë më del më se një fjal
e pra nga sit vet më shpëtojin dhe pika lot.

Po pamja e malit e të katundit gjith më thon:
Mos u mirr kaq, oj bir im, motin tënd i bukur
mbaje fort ndë zëmër, sille me tij, e maj mos e harró:
ajo është jeta jote me kaq shëndetsí.

Ashtu se hapa sit më shum se më
e pata pameta përpara gjith at mot çë qe
kur qeshim, kur sërritëshim me zërin e lart
po lotët të tharta m'u shtruan pë të tërën faqe
e ndë shërtim i lëpita, i pita e ndë fund të zëmërës i mbajta.
Nani vura re e si e kami vërtet bes
se moti shkon e gjithsej siall me të
e ti ngë mund i bësh fare gjë më.

Një shprehje geqe në arbërisht: “vjen me thënë”

Ina Arapi

Lektore e Gjuhës Shqipe në Universitetin e Vjenës

Siç e dimë gjuha shqipe ka dy dialekte kryesore, gegërishten ose gegnishten, siç i thonë vetë gegët, dhe toskërishten. Si vijë ndarëse e përafërt merret lumi Shkumbin që kalon përmes Shqipërisë. Në veri të tij flitet edhe sot gegnisht, kurse në jug toskërisht. Arbërishtja bën pjesë në toskërishten, pra është një e folme toske, ngase të parët e arbëreshëve të sotëm vinin nga jugu i Arbërisë. Midis këtyre dy dialekteve ka disa dallime fonetike, leksikore dhe tek-tuk edhe gramatikore. Dallimi më i dukshëm dhe më i rëndësishëm në gramatikë është infinitivi ose paskajorja. Gegnishtja e përdor shumë paskajoren, ndërsa toskërishtja nuk e njeh fare atë. Megjithatë edhe në toskërisht kemi disa shprehje me paskajore, që i përdorim shpesh. Njëra prej tyre është lokucioni *do me thënë* që përbëhet nga folja *do* + infinitivi *me thënë*. Një shprehje të ngjashme e gjejmë edhe në arbërisht. Ky është lokucioni *vjen me thënë*. Ja një shembull nga numri i fundit i “Jetës Arbëreshe” (67/ 2010, 23): ndose Vatikani ngë ka një, tek priftrat tanë, t’e bënë piskop, vjen me thën se priftrat tanë janë midjokru (N. Elmo nga Firmoza).

Më parë e kam gjetur këtë shprehje edhe te K. Bellushi nga Pllatëni (JA 62/2009, 6): Vjen e ma thën se atë që s’bën Talljant... jan e a bëjan sod shklierishtrat e tanë... Po kështu te Arbri Roman: Ti s’di latinishten e s’kupton që vjen m’e thënë “ex opere operato” (JA 66/2010, 17). Arbri Roman vjen një apostrof duke e ndarë parafjalën me një dy pjesë. Kështu bën ai gjithmonë. Ja dhe një shembull tjetër: Ai kish studjuar logjikë klasike romane dhe s’kuptoj përse “nesër” s’vjen m’e thënë “nesër”... Është vërtet: nesër vjen m’e thënë “pas sod”, por s’dihet kur merr fill ajo ditë (JA nr. 65/2010, 15). Besoj se ai e ka kuptuar që këtu diçka s’është në rregull dhe ndoshta ka menduar se mund të jetë vjen me e thënë. Sa keq që s’mund ta pyesim më! Edhe prof. I.C. Fortino e të tjerë autorë e përdorin shpesh këtë shprehje.

Në këta shembuj kemi të bëjmë me një lokucion foljor, por *vjen me thënë* mund të përdoret edhe si lidhëz. Funkcionin lidhëzor të këtij lokucioni e përmend dhe Giordano në fjalorin i tij (2000, 78). Ai pohon që në Frasnitë përdoret edhe sinonimi *domethënë* (ebd., 545).

Në shkrimet e mia e kam ndjekur përdorimin e lokucioneve të tilla me infinitivin e foljes *me thënë* të shkrimtarët e vjetër gegë të shqipes Buzuku, Budi dhe Bogdani. Te meshari i Gjon Buzuku (1555) gjejmë vjen me thashunë, që për autorët e mëvonshëm është e panjohur. P. sh.: Qish vjen me thashunë se: Ju të më lypëni e të mos më vgjani (folie 60, 60). Ndërsa te katekizmi i Lekë Matrëngës (1592), që është i pari dokument i shkruar i arbërishtes dhe i gjithë toskërishtes, kjo shprehje nuk del si lidhëz as si folje. Sipas prof. Sh. Demirajt (Gramatikë historike e gjuhës shqipe, Tiranë 1986, 965-966) për herë të parë infinitivin në letërsinë arbëreshe e ndeshim te N. Filia dhe pikërisht në lokucionin foljor *do me thënë*: që do me thënë liruas... andej kã mo ardhurë mo gjukuarë... Nga të dhënat që sjell Demiraj del se shprehja e ngurosur *vjen-me-thënë* shfaqet për herë të parë dy herë në parathënien dhe pasthënien e veprës së G. Darës së Riut “Kënka e sprasme e Balës”. Dara ka përdorur një herë edhe shprehjen *vjen-me-rarë* me të njëjtin kuptim. Kjo e fundit sipas Demirajt, i cili mbështetet te La Piana, njihet edhe nga arbëreshët e Siçilisë.

Është me interes të hulumtohet shtrirja aktuale dhe historike e lokucioneve *do me thënë* e *vjen me thënë* në të folmet arbëreshe dhe burimi i tyre. Kush i ka përdorur për herë të parë në arbërishten e shkruar? Si u përhapën më vonë apo kanë vërtet burim popullor? Çfarë lidhesh kanë me shfaqjet e tjera të infinitivit në letërsinë arbëreshe? Kështu te shembulli i sapopërmendur nga Filia gjejmë të ardhmen me foljen *kam* + infinitiv, pra ka mo ardhurë. Te Santori gjejmë ndërtim të tilla si me i dërguar, për me këntuar etj. Po kështu te De Rada: me i thënë, me vatur etj. (Demiraj ebd., 966).

Nëse infinitivi gjendet vërtet që moti në arbërishten, atëherë ka vetëm dy mundësi: ose ndër të parët e arbëreshëve ka pasur edhe gegë që kanë lënë gjurmët e tyre edhe në gjuhë, ose infinitivin e ka pasur dikur edhe toskërishtja. Hipoteza e parë nuk është aq e pamundur, sepse në arbërishten dalin herë-herë edhe trajta të tjera geqe që të befasojnë. P. sh.: e kanken “O keq pen” e kinduar nga di gra ka Ejanina, me di zana, e para e e trejta (Ntoni i Arkurëvet nga Vina, JA nr. 62/2009, 4); Amë unazën t’e mbanj ndë gjishtë (D. Moccia nga Shën Benedhiti, ebd., 12); Zzingka o’ nji katund i vogkyl ... Oshty edhe thony Cinga seu li Salici (G. Janni nga Shin Kogi, JA nr. 64/ 2009, 18); Vetëm kjo është udha për me shpëtuat të folmet arbëreshe nga shkatërrimi i motit (A. Giordano, JA nr. 63/2009, 3) etj. Në këta shembuj zana është për zëra, amë për nëm ose nëma (krh. Buzukun, folio 50, 35: Atë, amë pjesënë qish më përket ën gjajet), o’ dhe oshty për është, kurse te shembulli i fundit kemi me siguri një ndikim nga gjuha e shkruar.

Por nëse shprehjet *vjen me thënë* e *domethënë* kanë qenë përdorur gjithmonë në katundet arbëreshe, ose në ndonjë a disa prej tyre, duhet të pranojmë se banorët i kanë sjellë ato nga vendi i tyre i origjinës. E kjo tregon që kontaktet midis dy dialekteve kryesore të shqipes, pra dhe midis folësve të tyre, kanë qenë shumë të ngushta që në kohët më të hershme, ose që toskërishtja e ka pasur dikur paskajoren, por e ka humbur më vonë duke e zëvendësuar me lidhoren. Një rast i tillë do të ishte me interes edhe për historinë e gjuhëve të tjera ballkanike.

UN’ESPRESSIONE GHEGA IN ARBËRISHT: “VJEN ME THËNË” (CIOE’) - L’autrice osserva che l’infinitivo ghego si manifesta oggi nell’arbëresh almeno in due locuzioni “*vjen me thënë*” e “*domethënë*” e suggerisce la ricerca dell’estensione attuale e storica di queste locuzioni nelle parlate arbëreshe. Se queste espressioni non si sono diffuse come conseguenza dell’influenza della lingua scritta, ma hanno carattere puramente popolare e si conoscono da tempo nell’arbërishtja, sorgono altre domande importanti. Possono considerarsi come testimonianza che tra i primi arbëreshë ci sono stati anche gheghi, i quali hanno lasciato le loro tracce anche nella lingua? Oppure queste espressioni sono state fin dall’inizio parti del tosko che gli Arbëreshë portarono dall’Albania del sud? Ma se è stato così, dobbiamo accettare che i contatti tra i due dialetti principali dell’albanese, e tra i loro parlanti, sono stati intensi fin dai tempi antichi, o che il tosko il modo infinito l’ha avuto un tempo, ma l’ha perso più tardi, sostituito dal congiuntivo. L’ultimo caso sarebbe interessante anche per la storia delle altre lingue balcaniche.

Studiuesit arbëreshë në shtypin shkodran

Dr. Rrezarta Draçini & Ma.Rezearta Murati

Universiteti i Shkodrës “Luigj Gurakuqi”

Shkodra, një nga qendrat e zhvillimit intelektual në Shqipëri nga njëra anë dhe arbëreshët përtej kufirit si pjesë e rëndësishme e trashëgimisë së kulturës dhe gjuhës shqipe nga ana tjetër, janë dy boshte shumë të rëndësishme në kalvarin e gjatë të luftës dhe përpjekjeve për një gjuhë, një komb. Studiuesit shkodranë ishin njohës shumë të mirë të botimeve arbëreshe dhe të punës intelektuale që zhvillohej prej tyre. Tradita arbëreshe ishte e pranishme në shtypin shkodran dhe në botimet e autorëve nga veriu i Shqipërisë. Studiuesit shkodranë citonin autorët arbëreshë duke pohuar kështu njohjen e pasurisë intelektuale arbëreshe. Kjo lidhje ishte e fortë pasi intelektualët shkodranë dhe arbëreshë kishin të njëjtin qëllim: gjuhën shqipe, kombin shqiptar.

Duke pasur parasysh këto të përbashkëta mes intelektualëve shkodranë dhe atyre arbëreshë, jemi ndalur konkretisht në revistat që botoheshin në Shkodër në fillim të shekullit të 20-të dhe kemi parë praninë e studiuesve arbëreshë në to. Një prej këtyre revistave ishte “Hylli i Dritës”, e cila kishte një program të qartë atdhetar, politik dhe kulturor. Revista “Hylli i Dritës”, që nga vitit 1913 kur doli numri i parë i saj, ka trajtuar probleme të rëndësishme që lidhen me çështjen shqiptare në përgjithësi, dhe në veçanti me gjuhën, letërsinë, historinë, folklorin e politikën. Në tërësinë e kësaj tematike shumëplanëshe, si pjesë organike përfshihen edhe emrat e intelektualëve arbëreshë me botimet dhe kontributin e tyre. Një fakt të tillë e vë në dukje dhe studiuesi Willy Kamsi si njohës shumë i mirë i kësaj reviste: “Nji vend të dukshëm zënë arbëreshët. Kujtohet e shtrohet rishtas në vemendjen e lexuesit vepra e kaq arbëreshve që dhanë ndihmesën e tyre për rruajtjen e atyne vlerave shpirtore, që banë të mundun mbijetesën e tyre në nji ambient krejt të huej. Këtë pohim të Kamsit ne e kemi hulumtuar konkretisht në faqet e revistës duke sjellë pasqyrimin real të arbëreshëve tek “Hylli i Dritës”. Që në numrat e parë gjejmë emra të autorëve arbëreshë dhe të botimeve të tyre duke treguar kështu që “Hylli i Dritës” do të ishte gjithëpërfshirëse. Kështu në numrin e nëntë të saj (Qershtor 1914, fq.283) e përkohshëm boton një poezi të Zef Sqiros “Nga Mirdita Eksscelences s’Tii Prenk Bibdodës”. Zgjedhja që u bëhet autorëve dhe veprave të tyre nuk është e rastësishme, por është pjesë e qëllimit të vetë revistës. Citojmë një fragment nga poezia e lartpërmendur: “Ju të lumtë, o bij të Shqypes./ Që lavdiën me gjakun bleet./ Tue kalzue nga e cila rrenjë/ Te ky vent i yni i leet!”

Në një periudhë kur drejtshkrimi i gjuhës shqipe ishte në një udhëkryq, studiuesit brenda kufijve, ndërsa trajtojnë probleme të ortografisë, i referohen edhe traditës së autorëve arbëreshë. Në numrin 8 të revistës, Maj 1914 (fq.242) kemi shkrimin “Përdorimi i Ë n’shkrim t’gjuhës shqype” me autor Vorf Dukagjinin (pseud. P.Pashko Bardhi) i cili përmend veprën “Osservazioni grammaticali nella lingua albanese” të P. Francesco Maria da Lecce. Në këtë shkrim gjithashtu gjejmë emrat e Kamardës e De Radës, të cilët, sipas Vorf Dukagjinit, e përdorën ë-në fundore sipas traditës së autorëve të vjetër. Në korrik të 1921 P.Ambroz Marlaskaj, në punimin e tij “Mbi ortografi të sotshme”, i referohet Kamardës me veprën e tij “Saggio di Gramatologia comparata sulla lingua albanese”.

P. Marin Sirdani, në numrat e ndryshëm të revistës, ka një rubrikë të tijën “Shqypetarët e hartet”, ku bie në sy referimi i shpeshtë që i bën ai autorëve arbëreshë për çështje historike,

gjuhësore dhe letrare. Sirdani dallohet si një njohës shumë i mirë i studiuesve arbëreshë madje në një shkrim të vetëm të tijin gjejmë disa referenca nga botime arbëreshe. Kështu në shkrimin e prillit të vitit 1922, (fq. 181) ndeshim një pohim të Emzot Krispit marrë nga libri “Memoria sulla lingua albanese” i cili shprehet se “Alfabeti i shqipes përbëhet prej tridhjetë germash dhe i ngjason alfabetit të gjuhëve të vjetra, disa germa i ka të ruajtura prej alfabetit shumë të hershëm që përdorej në Iliri, Maqedoni e Epir.” Në po të njëjtin artikull përmendet edhe Camarda me “Discorso preliminare all’ Appendice al saggio di Gramatologia Comparata sulla lingua albanese”. Sirdani vazhdon artikullin duke u ndalur tek një tjetër arbëresh, P. Francesco Maria da Lecce, për të cilin shkruan: “Francesk Maria prej Lecce përmbodhi disa vlime gramatikore “Osservazioni Grammaticali – Nella Lingua Albanese”, botuar në Romë 1716.” Gaspër Gurakuqi në shkurt 1923, në artikullin “Shë Hieronimi i illyras”, duke trajtuar çështjen e trashëgimisë gjuhësore iliro-shqiptare, i referohet P.E. Guarnerio me librin “Le origini neolatine” botuar në vitin 1920, duke e cituar se: “Shqypja, gjuhë indo-europeishte asht nji jetë-gjatesë e illyrishtes”.

Redaksia e revistës nuk ia lë rastësisë trajtimin e autorëve arbëreshë, por herë pas here ndërhyr vetë me shkrime për ta. I tillë është rasti i shkrimit, me rastin e 100-vjetorit të lindjes së albanologut Dimitër Kamarda (1821-1921) në Piana dei Greci. Ky shkrim paraqet aktivitetin e organizuar nga Zef Skiroi për kremtimin e këtij rasti, duke përfshirë më pas edhe një jetëshkrim të plotë të jetës dhe veprës të Kamardës. (Dhjetur 1921 Fq. 356)

Emrat arbëresh nuk mungojnë as kur flitet për historinë dhe çështjen kombëtare. Në dhjetor 1921 gjejmë artikullin “Duke kënduar një libër” që është recensë që Lumo Skëndo (Mithat Frashëri) i bën librit “Histori e Shqipëtarëve t’Italisë” të Pietro Scaglione, botuar në New York, 1921, një volum me 101 faqe. (Dhjetur 21 Fq. 34). Lumo Skëndo shprehet se kjo veprë na mbush një mungim e një nevojë, sepse për pesë shekuj të gjatë të dy palët rronin në mosnjohje të njëri-tjetrit. Por arbëreshët kanë mbetur besnik në shpirtin e gjyshërve të tyre. Në të njëjtin shkrim ai përmend edhe emrat e disa shkrimtarëve të tjerë arbëresh, si Stratico me “Manuale di Litteratura Albanese”, Vincenzo Dorsa me “Ricerche e Pensieri”, Kamardën dhe De Radën për të cilët thotë se shumë prej lexuesit tanë u dinë vetëm emrat.

GLI STUDIOSI ARBËRESHË SULLA STAMPA DI SCUTARI - Niente capita casualmente, senza avere un terreno su cui svilupparsi. Dunque non è casualità che “Hylli i Dritës (La Stella Mattutina)”, una delle riviste più importanti della prima metà del sec.XX, stampata nella città di Scutari, riflette tutto ciò che accade al di là dell’Adriatico, tra gli Arbëreshë. “Hylli i Dritës” era una rivista che aveva come punto centrale il problema della lingua albanese, della nazione albanese, aveva un chiaro programma patriottico, politico e culturale. Gli Arbëreshë similmente avevano creato la loro tradizione nei tentativi per una lingua albanese, per la nazione e la cultura albanese. Il terreno per lo sviluppo di questo ponte di unione tra gli studiosi scutari e quelli arbëreshë aveva basi forti: la lingua, la nazione, la cultura.

Poezia si thjeshtësi e rrëfimit vetjak (Vepra letrare e Bernard Bilotës)

Bavjola Shatro M.A.

Universiteti "A.Moisiu", Durrës

Asnjëherë deri më tani nuk e kam shpjeguar dot saktësisht lidhjen, afinitetin tim të habitshëm dhe të paqhtë për letërsinë dhe kulturën arbëreshe. Mendoja se ishte thjesht kurioziteti im, ose një lloj ekzotizmi që kjo letërsi vetiu e mbart, për vet rrethanat e zhvillimit të saj dhe të jetës që kryen sot. Por koha, së paku në rastin tim, tregoi se nuk ishte vetëm ky shkaku. Shkaku mund të jetë i lidhur me gjenetikën e kulturave kombëtare. Ai mund t'i referohet drejtpërdrejtë atij fenomeni që unë e kam vërejtur dhe ende e vërej kur bëhet fjalë për letërsinë, e posaçërisht për poezinë, arbëreshe dhe që do ta emërtoja *Gjuha e rrëfimit, e konfesionit, shqipja si mënyrë e të qenit dhe e të menduarit të vetes*. Pra, gjuha si një kërkim drejt vetes, të cilin njerëzit me ndjeshmëri ndaj letërsisë e shprehin në vargje, qoftë duke qenë klasikët e letërsisë shqipe si Variboba, De Rada, Ujko etj, qoftë duke qenë poetë më pak të njohur, me kontribute më modeste në letërsinë tonë, sikurse ka qenë Bernard Bilota që do të shohim në këtë rast.

Ky afinitet ndaj gjuhës dhe shqisës shqiptare të perceptimit të botës dhe vetes, të kujton një fazë të vjetër të shpirtit kombëtar shqiptar e megjithatë të sjellë tëhu' në kohë. Kjo është një vete shqiptare dhe megjithatë është edhe një qenie e midistë, e bashkuar mes dy botëve.

Kontakti me letërsinë arbëreshe, për mua ka qenë përherë i pazakontë në auditorin e universitetit, qoftë si studente, qoftë si lektore. Vështirësitë e receptimit të saj janë të dhimbshme. Mosnjohja, mungesa e ndjeshmërisë dhe e familjarizimit me të, po ashtu. Megjithatë duhet shumë pak për të bërë vendosjen e urës lidhëse në një hapësirë që vazhdon t'i përkasë të njëjtit universi komunikativ, të njëjtit kod dhe sfondi historik dhe kulturor.

Në orën e letërsisë arbëreshe në kursin e III DNP, në Universitetin e Durrësit, çova një ditë dy botime të rralla. Ishin botime të Bernard Bilotës, të vitit 1894 dhe 1916, të dërguara nga stërnipi i tij A.Giordano. Çudia e studentëve ishte e patregueshme. Disa mbetën indiferentë, pasi menduan se ishte ndonjë nga 'rrengjet' që përdorin pedagogët për të sjellë në vete studentët kur e kanë humbur përfshirjen aktive në leksion, ndërsa të tjerët donin të zhbironin vitin e botimit për t'u siguruar për moshën e atyre librave dhe për të parë si tingëllon shqipja arbërore. Kaq duhej, nisën pyetjet dhe kuriozitetet. Ato ishin veprat letrare origjinale më të vjetra që kisha mbajtur ndonjëherë në duar. Isha më entuziaste se studentët e mi.

Bernard Bilota (29.11.1843-16.6.1918) është poet, etnolog, filolog dhe veprimtar i palodhur arbëresh i shekullit XIX. Ai ishte mik i De Radës dhe bashkëpunëtor i tij në zhvillimin e jetës kulturore dhe shkencore të arbëreshëve të Italisë.

Vullneti i këtij të apasionuari të kulturës arbëreshe ka qenë i habitshëm. Ai ka mbledhur këngët popullore tradicionale, ka përkthyer, ka krijuar, ka studiuar dhe të gjitha veprat e tij patën një lidhëse atë çka është thellësisht arbëreshe, atë çka është shqiptare.

Vepra e tij paraqet interes të madh në planin e folkloristikës, të etnologjisë, të filologjisë, të sociolinguistikës, por mendoj edhe në aspektin letrar.

Këtë të fundit do ta prekim në vijim, duke treguar se në veprën e këtij poeti ka vlera që ngjallin kuriozitet dhe që të nxisin ta vësh në një kontekst më të gjerë veprën e tij. Ne do të donim të trajtonim disa çështje rreth poezisë së tij

***

Do ta veçoja veprën e Bernard Bilotës në dy drejtime. Përjashtoj shtrirjen në disa fusha dhe ndihmesën e saj në lëndën e mbledhur nga krijimtaria e popullit dhe në lëvrimin e shprehjes arbëreshe në një numër jo të vogël krijimesh, vepra e Bilotës mund të shqyrtohet në nivelin e tematikës dhe të ndjeshmërisë së lartë lirike.

Tematika e veprës së tij letrare përfshin atë unitet dhe tërësi që është në vazhden e romantizmit shqiptar, por edhe italian: patriotizmin, lidhjen me vendin dhe krenarinë kombëtare që ushqen prirjen e bashkimit dhe reagimit të vendosur ndaj shtypjes së huaj dhe mohimit të lirisë. Këtu figura si flamuri, gjuha, historia, heronjtë kombëtarë dhe legjendariteti e hiperbolizimi janë format dhe mjetet e ekzaltimit poetik të një romantiku. Kjo tematikë, duhet specifikuar, prek edhe botën italiane, edhe atë shqiptare.

Në këtë kuptim mund të dallojmë shenjat e romantizmit në kuptimin e revoltës kryeneçe dhe përplasjes rebele, impulsive dhe të mprehtë me jetën dhe ngjarjet e saj të vrullshme dhe shpesh të padrejta, siç lë të kuptohet autori.

Në rrafshin tematik dhe konkretisht në këtë linjë tematike, ai ka lëvruar poemat patriotike për pavarësinë, për motin e madh, luftën kundër turqve dhe Skënderbeun etj.

Poezia e Bilotës ka një larmi rimash dhe strofash. Ajo spikat në përjetimet e forta, ndjenjat e holla dhe të thella, të habitshme dhe madje prekëse në çiltërsinë dhe thjeshtësinë e tyre të ngritur shpesh në dukuri me një domethënie të vetën estetike. Dallon këtu vetëdija e hapur dhe e sinqertë e poetit për pamundësinë e tij dhe të gjuhës së tij për të shprehur forcën e përjetimeve që mbartëte dhe të mendimeve që i përplaseshin në mendje. Qoftë edhe duke e pohuar këtë fakt, Bilota sërish i bën një gjest reverence gjuhës së vet dhe materies që e frymëzon.

Në planin e përjetimit dallon libërthi *Versi lugubri* (Vargjet e përzishme). Dhimbja dhe zija për vogëlushen Katerinë dhe për figurën e motrës ngjizin një lirikë të ndërë dhe madje të hollë, e cila mbart dhimbje dhe përjetime tronditëse nën vellon, shpesh jo të tejdukshme të shqipes arbërore të Bilotës. Këto vargje janë elegji të vërteta në të cilat bashkohen sensibiliteti i lartë, butësia dhe sinqeriteti artistik, me simbolikën onirike që dallon sidomos tek figura e korbit në ëndrrën ndjellakeqe për Katerinën. Subjekti lirik flet detyrimisht në vetën e parë, ndaj kemi mundësinë të shohim nga afër vajtimin e përvuajtshëm të unit, të lëshur në dhimbjen e një të keqeje që parandjehet, që është e pashmangshme dhe që më së mbrami përmbushet.

Ky libërth është ndërtuar në një model pothuaj epistolar, si një ditar lirik në vargje ku çdo sonet (lloj i njohur vargëzimi që parapëlqehet nga Bilota) ka një datë në krye. Secili sonet përmbledhet në fund në italisht. Datat e shënuara në krye të çdo soneti,

janë të muajve më të egër të dimrit dhe krijon paralelizëm me acarin e dhimbjes për një humbje të rëndë e pikëlluese. Figura e vetme që ngjall shpresë dhe një ngushëllim të hirtë është ajo e Marisë së shenjtë dhe e Zotit, të cilin Bilota natyrshëm e ndjente pjesë të cdo ngjarjeje të jetës.

Në faqen 10, poeti përdor një imazh të rrallë metaforik kur shprehet se drita e vogëlulshes së vdekur i duhej Marisë për t'i dhënë shkëlqim qiejve hyjnorë. Prandaj Shën Maria e mori pranë vetes fëmijën.

Poeti zgjedh që të tilla përjetime t'i shkruajë në gjuhën e vet, në gjuhën e thirrjes së zanafillës së tij kombëtare. Ai, që në vargjet e para të përmbledhjes pohon se shqipja arbëreshe është *gjuha e rrëfimit* natyror të tij, ku edhe ndjen përkatësinë gjenetike. Kjo është gjuha e rrëfimit për të. Ngjan se prifti i tij i rrëfimeve dhe i lutjeve të përditshme është atdheu i vjetër, dhe gjuha e paraardhësve të vet.

Nëse në plan zhanror Bilota ka lëvruar rrëfenjën, fabulën, poemën heroike, poezitë/poemat satirike, historike, lirikën etj, duhet thënë se shpesh vepra e tij synon të vijë si kronikë për të regjistruar të vërtetën e jetës dhe botës për arbëreshët e trevës së Bilotës, por ato pashmangësisht përthyhen në prizmin receptiv dhe përjetues të poetit. Ai tërhiqej drejt zakoneve, riteve, traditës së arbëreshëve të Fasnitës. Duke folur për veprën "Shkulqia-Martesa", A.Giordano thotë:

"Dashuria për etninë shqiptare jetohet me autenticitetin e atij që e ndjen veten bir të në realiteti historik që nuk mund të harrohet, as të fshihet apo të mosnjihet. [Ky është- B.Sh.] si një besim që ka hedhur rrënjë në zemër dhe nuk mjaftojnë një mijë tundime për ta mpakur qëndrueshmërinë e saj."

Ndërkaq bie në sy jo vetëm ngjyresa e providencës në poezinë e tij, si tek *Versi lugubri*, por edhe vet krijimtaria e tij mirëfilli fetare, me tematikë, ndjeshmëri dhe personazhe e narracion fetar, konkretisht biblik. Ai duket sikur vazhdon me natyrshmëri traditën e paraardhësve të tij letrarë, pra të letërsisë së vjetër shqipe të plot 3 shekujve më parë dhe të Jul Varibobës, poetit më të mirë arbëresh të letërsisë së vjetër.

Në këto krijime mund të lexosh shumë lehtë modelin psalmik të shkrimit, vuajtjet dhe rrëfimet e Davidit, dhe po aq edhe melankoinë e Jeremisë.

Një pjesë e madhe e veprës së Bilotës, e konsiderueshme për nga vëllimi, ka qenë e pabotuar për një kohë shumë të gjatë. Vetëm dy vëllime u botuan sa ishte gjallë autori, *Vargje të përzishme* dhe *Nder të mirëve, përbuzje të trishtuarve*. Vepra e tij nisi të bëhet e njohur veçanërisht në punën e Emanuel Xhordanos, dhe në botimet në faqet e të përtremuajshmes arbëreshe *Jeta Arbëreshe*.

Ndoshta me njohjen e veprës së tij dhe me punën e filologëve, etnografëve, e pse jo edhe të studiuesve letrarë, do të shihet pozicioni i tij brenda letërsisë arbëreshe në shekullin e 19 dhe ndoshta do të saktësojmë, zgjerojmë ose edhe shtjellojmë përcaktimin e Robert Elsit, i cili i ka kushtuar një material sintetizues Bernard Bilotës në kapitullin e Letërsisë arbëreshe, në veprën Historia e letërsisë shqiptare:

"... Bilotën e shohim shkrimtar që të habit me forcën e tij imagjinuese, të ndezur me vrull dhe entuziazëm patriotik, por pa ndonjë talent letrar e stil të spikatur. Skenave të zgjatura me përshkrime betejash tek *Shpata e Skënderbeut ndë Dibrën poshtë* u mungon dukshëm dramaticiteti, kurse vepra e tij në përgjithësi është pak e përpunuar. Ajo që duhet nënvizuar është merita që ka Bilota në përdorimin e gjuhës amtare për herë të parë në një gamë aq të gjerë temash, duke i hapur, kështu horizonte idiomës fshatare të arbëreshëve."

Vërtet, "Një autor ka bërë sjelljen më të rëndësishme në një kulturë, kur dëshmon unitetin e stilit, kur kudo është vetvetja."

Në rastin e Bilotës, ndoshta nuk ka një stil mirëfilli të spikatur e të përpunuar mjeshtërisht, dhe kështu nuk janë vërejtur aty fenomenet estetike që do të prisnim në një poezi. Por e vështruar në tërësinë e vet, vepra e tij mund të na ndihmojë të kuptojmë më mirë kontekstin letrar arbëresh të shekullit 19. Deri tani do të thosha se Bilota ravijëzon portretin e një poeti, gjurmuesi të folklorit dhe patrioti të mirëfillt arbëresh të shek. 19. Stili i tij, për aq sa e shoh të konfigurohet në veprën e tij, është pasqyrë e njeriut që ishte, i paepur, i ndjeshëm, energjik e plot fantazi dhe përjetime që jo rallë i përktheu në vargje të bukura në shqipen arbëreshe. Le të jetë ky një fillim. Vazhdimi mund të na çojë sigurisht përtej këtij pohimi. Ky është thelbi i kontaktit me letërsinë vet. Letërsia lë përherë rrugë të hapura dhe shtigje që shpien *gjithkund* dhe përherë *diku*.

Agostino Giordano, "La Shkulqia-Martesa", di Bernardo Bilotta", Zëri i Arbëreshëve, Bardi Editore, Roma, 1984, f.11;

Robert Elsie, "Historia e Letërsisë Shqiptare", Dukagjini, Pejë, 2000, f.139;

Sadik Bejko, "Përtej kufijve të vetvetes", parathënie në "Fundit i mitit", Onufri, Tiranë, 2007, f. 8.

LA POESIA COME SEMPLICITÀ DEL RACCONTO PERSONALE - L'OPERA LETTERARIA DI BERNARDO BILOTTA

B.Bilotta (1843-1918) è poeta, etnologo, filologo e grande cultore arbëresh instancabile del sec.XIX, amico del De Rada. La volontà di questo appassionato della cultura arbëreshe è stata stupefacente. Ha raccolto canti popolari, ha tradotto, ha creato; e tutte le sue opere hanno avuto come nodo di collegamento tutto ciò che è profondamente arbëresh e albanese. L'opera di Bernardo Bilotta si può esaminare a livello di tematica e di grande sensibilità lirica. La tematica della sua opera letteraria abbraccia quell'unità e totalità che è nel solco del romanticismo albanese, ma anche italiano: il patriottismo, il legame col territorio e l'orgoglio nazionale che nutre la tendenza all'unità e alla reazione contro l'oppressione straniera e la negazione della libertà. Qui l'immagine della bandiera, della lingua, della storia, degli eroi nazionali della leggenda e dell'iperbole sono le forme e i mezzi dell'esaltazione poetica di un romantico. Se a livello di genere Bilotta ha coltivato il racconto, la favola, il poema eroico, le poesie/i poemi satirici, poemi storici, la lirica, spesso la sua opera mira ad essere cronaca, per registrare la verità della vita e del mondo, e queste si rifrangono inevitabilmente nel prisma ricettivo e sofferente del poeta.

La maggior parte della sua opera è rimasta inedita per molto tempo. Poi attraverso il lavoro di Emanuele Giordano e di Jeta Arbëreshe, ha cominciato ad essere conosciuta. Forse con la completa conoscenza della sua opera e attraverso il lavoro di filologi, etnografi e critici letterari, si potrà stabilire la posizione del Bilotta dentro la letteratura arbëreshe del XIX sec. Forse il Bilotta non ha uno stile di spicco ed elaborato. Fino ad ora del Bilotta si delinea il ritratto di un poeta ricercatore di folklore e patriota arbëresh. Il suo stile è specchio di un uomo indomito, sensibile, energico e pieno di fantasia ed emozioni, che non raramente ha tradotto in bei versi nella lingua arbëreshe.

Njater vepër e pabotuar e Binard Bilotës (1843-1918)

Monografia Frasnits

Ky është titulli i një soneti të Bilotës të vitit 1891, ku folen mbi Frasnitën: ndonse një parathënie kësaj vepre, gjimës arbëreshe (në poezi) e gjimës lëtire (në prozë). E mbledhur ka E. Giordano, në përgjithësi numëron 45 faqe; disa faqe janë të nomruara edhe ka Bilotë, nën sigllën "Foglio I...". Titulli lëti i Bilotës është: "Origine e successive denominazioni diverse del villaggio poi detto Frascineto" (origjinë e të mëtejshëm dhe ndryshe emre të katundit, pra i thërritur Frasnitë, red.). Fashikulli – cm. 20x27 - zë fill me tekst prozaik lëti (faqe 1-4), vazhdon me pjesën arbëreshe (faqe 4-20); pra rifillon pjesa prozaik lëtire (faqe 21-29), pra

1. Ndë shesht Këmallit heret zbururonej një katund, që Frasnita të ja thojen, e ish katund lëtinjsh. Kūr të lulzonej, kish gjith t'mirat me të e mīr e shkojen gjindja sāj jasht e mbrēnda, e të mbanej me Kastrofilen që pepira e hudhra hanej.

2. Nënd grutat e Këmallit kish Frasnita çibjet, ku vėj e lagej prē shëndet ndē llanār e ndē gusht kūr e gjat dita djek me diellin, që kallen gjithve et. Kish vreshta, kopshtira e dhera per me mbjël, e kavsha, të hāj mish sa dōj ndër hēl.

3. Gjith brinjat ka vorea kish të dushquer, ç'i jipjen drū për zjarrin sā mē dōj, e dushk për kavshat ndrishe ç'dojen ruer. Kish kronje shūm ka këmbet te prroi me ujrāt e Pulinit, malit shndets, ku bar'rat mbjedhen legërmēndt e jets.

4. Ka dielli del, kish lumin e Purçillit, që Éjani të thuhej nd'atē mot, e lumin e Pjetats që si t'Guhjilit, ka dielli hīn, mburojen të fētoht, dha si ja ndēn Pulini, që, kūr shīn guallāni, lule nxier, që prējen sīn.

5. Kish kish përjashta e mbrēnda sā mē dōj. Me të vėj Shēnmria që rrī ktjē lart. Kjo lis e qē kish për sā të rrōj, e thuhej atjē mesha nga menat. Si pra erth e u shulār, se pak u rua, Shēnmria Pjetats këmboren i muar hua.

6. Zot Sepa Sarakeles, purçulot, pra gurin shējt t'Autarit vate e i muer. E cnuer, Shēnmria ju mrī, e s'i dha mot t'e vėj ndē qisht Purçillit me ato duer, që shkukur mē t'e kin ka autari sāj, se bēn e i qllōj si s'und zēgjohet māj.

7. Kish dashur Shēnmēria si ka ai zot, që ish i bgat, t'i ndreqnej atē qish, si mundē thuhej mesh një hēr motmot, ndē jo ngadit, se llargu ndē malt ish. Ai, se qishen s'ndreqi, po ja xheshi, Shēnmria ka varri njize e holq për leshi.

8. E njohtin gjith se ai vdiq për at mēkat;

e gjith ç'e thōn kām 'hapakrahez liq. Ka ai dōj Shēmriza Kētelart dērtuer autār e qish, ka ajo të hilq gjindjen, bil të sāj, kē dōj t'gzonej me t'mirat, që t'i ndēnej kūr e çonej.

9. Ajo sē dōj lirier, si prana qe, për se sē thuhej mesh mē ndē qisht sāj. Te e dita diell pas Pashkvēt nganjē she si me harē të mbjeth, e s'kām keq māj, ata që vēm e e çojen t'e shurbejen e për ndet sāj kē i ftesi të ndēlejen.

10. Trima e kopile vēm nd'at dit e e çojen me māl t'i bëjen ndër si mēmzes tēn. Pra që qirinjt i dhezjen gjith i kndojen litanizen: kutjend kshtu prīr e e lēn. E si kallaren posht e mbi grut dalen, gjith dora dora zēn kēnkāt me valle.

11. Sē mbjldhet, ndër sā vēm, një māj i cnuer, ndomos se timba aposhta rrugullijsen ca guanjūnz me uthull të pakzuer, se koc sē kām të mīr. Ahiera s'grisjen këpuat ato që vēm, ndomos se ngasen timbavet ku ecjen dreq e shkasen.

12. Ajo udha Shēnmrīs heret ish mē e mīr, sa vejen ndē qisht sāj edhe kaluer.

Çē kur Çiriaku skriarti nd'ato jīr lisrīn, brinjat u lajtīn e vet gūr qindruen e u bēn gravere, që ūj sjellen kūr shūm shī bie e borat kūr ūj vjellen.

13. Frasnita litire njater qish të kish posht ka List e Cingarit po rrēz udhes, ç'e rē t'u bē. Ish ajo qish t'Shēn'Janjit Vrutallākues. Atjē prrēz ndē prruat, zoti e mfjerti pucarjel pijen, te një qaramidhe ūj del.

14. Kī krua të jip ūj dimer e vēr e ūj të mīr e māj ndonj hēr shterpōj. Shēn'Janji Vrutallākues t'paren hēr të piu e qe ai, ç'bēn e mburōj kūr nd'ato jīr u mbjoth e metanī bēnej, t'i ngit Parrajsi ku ni rrī.

15. U gjēndhsha nd'ato jīr kur udhen rē të bëjen e bot shkuljen e të mirrjen të ndreqjen; e mund thom se dreq me pē

(transkriptoi) **Agostino Giordano**
ka Purçilli (Cs)

pjesa poetike arbëreshe (faqe 29-45). Vepira nëng ka datē. Është e përbërë, në përgjithësi, nga 338 strofa gjashtëvargëshe, 2028 vargje njëmbëdhjetë rrokjesh, rimë ABABCC. Bilotë këtu rrëfjen historinë e Frasnitës: burime historike të përzyer me kujtime/rrëfime popullore.

se çuen fīngjil ndonj vot ku guret nxirjen ndër muret të qindruer edhe mbi bot. Tërzueri thom kish ish vëluer nd'at vot.

16. Tërzueri u bē fīngjil, se kuj t'i ngit t'e mirr sē gjēndej ndër ta çe shurbejen. Atje mbuluer t'e kish kush nat e dit të rrīj, ndër ta që Qishen shējte ruejen, e, ture lipur, kish turres bushkuer e, mos t'ja gjējen, kish nēnd bot mbuluer.

17. Zoti Mihal i Blushit, që kallarej Nga mbrēma njera atjē se dherat kish, se t'ecnej e të ruenej mos spurllarej gjith bota ka dheu tīj rrē asaj Qish, atire që t'i rrfejen se kin çuer fīngjil e tērzueri ish mbuluer,

18. i thōj: "Mos kini bes se īn turres, te ju fīngjil të çuet; thoni mēshpejt se īn fīngjil vo dreq (si u kam bes) që fjerri mbrazi pra ç'u thān mesht me xinxiarin. Kush ish që turres vėj e stisnej nēnd atje e t'fjējen lēj?"

19. Ndē prē katund të ishen tjera Qish. Ish Qisha Shēn Lluçisē te ni kām shpīt Mihali e Ndon Skapilit. Mfjertin kish, ç'e ruenej. Nganjē val i jip për sīt që ruer të dōj ka Shējtja Sixhilljane, ndër e vashrīs Kērshtēr Sirakuzane.

20. Me valt, që mfjerti mbjith, të çelur mbanej hilnarin dit e nat për Shēn Lluçin. Pra copat buk, që mbjith edhe, t'i hanej, se kush Qishen shurben me Qishen gīllin. Kjo Qish kish edhe ca dhera mbān, që shtrēmbur muertin kush ni jān e i hān. (...)

Djovasni
Jeta Arbëreshe
<http://digilander.libero.it/jetarbreshe>

ARTIKUJ / RECENSIONE MBI BOTËN SHQIPTARE

A po lind Gjuha e re Kosovarishte ?

Sejdi M.Gashi

publicist nga Prishtina

Interesimet për gjuhën, kulturën dhe historinë shqiptare janë mjaft të hershme. Këto interesime u nxitën në vazhdimësi, dhe veçmas në kohët kur filloi të lulëzojë arsimimi i kuadrove shqiptare. Por pikëpamja e ithtarëve të krijimit të kombit të ri kosovar është politike dhe jo shkencore. Ata kanë ngatërruar identitetin shtetëror me identitetin kombëtar, që janë dy kategori krejtësisht të ndryshme: "Kombi kosovar" është një projekt artificial. Si i tillë ai nuk i plotëson as tiparet themelore dhe as ato plotësuese, që do të duhej të ishin të ndryshme nga tiparet e pjesëve tjera të kombit shqiptar. Synimi është i motivuar krejtësisht politikisht, dhe i pa perspektivë, ashtu siç ishin synimi për krijimin e identitetit kombëtar sovjetik dhe atij jugosllav. Mr. Ukshin Hoti, në kuadër të përsiatjeve teorike rreth identitetit kombëtar, me të drejtë ka konstatuar: „Po që se sipas teorisë në fjalë, lufta e kombeve për pushtet, fuqi, është imanente në vetë natyrën e kombit, autorët e tyre nuk janë naivë që të mos e dinë se shqiptarët janë komb ashtu si kombet tjera të formuara, dhe se poashtu, është në natyrën e këtij kombi, si edhe të kombet e tjera, synimi për t'u shtetëzuar, për të pasur pushtet dhe për të maksimalizuar fuqinë... Procesi i bashkimit të shqiptarëve është dashur të zhvillohet brenda suazave të proceseve integruese të Evropës...” (Hoti, 1995, f. 31). Pra, mund të konstatojmë se interes i kombit shqiptar nuk është parcializimi, por integrimi. Interes i tij jetik është krijimi i shtetit të Kosovës, krahas Republikës së Shqipërisë, kurse interes i tij strategjik është integrimi në Bashkimin Evropian dhe në NATO. Kështu mund të arrihet qëllimi themelor i kombit shqiptar: maksimalizimi i fuqisë ekonomike, politike, kulturore dhe rritja e sigurisë, mirëqenies dhe paqes. Ideja e krijimit të kombit të ri kosovar është e kundërta e këtij synimi. Për pasojë ajo ka reduktimin e fuqisë ekonomike, politike e kulturore dhe zvogëlimin e sigurisë, rrezikimin e mirëqenies dhe paqes. Integrimi hap rrugë edhe për rritjen barazisë dhe drejtësisë. Prandaj ideja për krijimin e një identiteti të ri, artificial, pa plotësimin e tipareve themelore me vetëm ndonjë tipar plotësues, përbën vetëm një tentim të paperspektivë në teori dhe të pazbatueshëm në praktikë. -Përcaktimi një gjuhë letrare për një komb gjithmonë ka paraqitur dhe paraqet çështje të vështirë e të ndërlikuar për t'u zgjidhur, sepse parakupton kompromis e kompromiset nuk janë kurrë të lehta. Kjo ka qenë e vështirë edhe për shqiptarët. Faktorët jashtëgjuhësorë gjithmonë kanë luajtur e vijnë në luajnë rol pothuajse vendimtar. Ndikimi i faktorëve politik për zgjidhje të qëndrueshme gjuhësore, për rrethanat e fillim shekullit XX, ishte i pa mundur, me gjithë ndërjegjësimin e lartë, sidomos ndër intelektualët, se shqiptarëve u duhet një gjuhë e përbashkët shkrimi, se çështja e gjuhës së përbashkët dhe çështjet praktike gjuhësore ishin ndër detyrat më të ngutshme të kulturës shqiptare.

Ndërkaq dihet që, në kohën kur në hapësirën shqiptare shquhen qartë idetë për bashkim kombëtar dhe për gjuhën e përbashkët letrare, në të vërtetë kur shquhen përpjekjet e ndërjegjëshme për krijimin e një gjuhe letrare, shumë gjuhë evropiane (frëngjishtja, gjermanishtja, spanjishtja, italishtja e të tjera) tashmë kishin një moshë të madhe standardizimi.

Androkli Kostallari, Gjuha e sotme letrare shqipe dhe disa probleme themelore të drejtshkrimit të saj, Kongresi i Drejtshkrimit të gjuhës shqipe, I, Tiranë, 1973, referat i mbajtur në nëntor të vitit 1972; Idriz Ajeti, Vëpra, 2, Prishtinë, 1988; Rexhep Qosja, Gjuha e njëzuar letrare-Njëzetekatër vjet të gjuhës së njëzuar letrare, Gjurmime albanologjike, Seria e shkencave filologjike, 26, Prishtinë, 1996 Buletin për Shkencat Shoqërore, Tiranë, 1952; Rexhep Ismajli, Java 3 tetor 2002; Ismail Kadare, Në tempull hyhet me dashuri, jo me sopatë në dorë, Aleanca, Tiranë, 1995; Rezolutë e Kongresit të drejtshkrimit të gjuhës shqipe, Kongresi i Drejtshkrimit të gjuhës shqipe, I, Tiranë, 1973; Androkli Kostallari, Gjuha e sotme letrare shqipe dhe disa probleme themelore të drejtshkrimit të saj, Kongresi i

Dashuria e mbyt dhimbjen

Skënder Hasko

shkrimtar

Kemi përpara një libër me poezi që të thërresin, a më mirë të themi të joshin t'i lexosh. Bajame Hoxha-Çeliku është natyrë poetike; tërë qenia e saj, në çastet e krijimit, jeton me drithërimën e poezisë, ndaj poezia e saj nuk na tingëllon e stisur, e kërkuar dhe e ftohtë.

Siç mund të vihet re nga një lexim i vëmendshëm, poetja e përqëndron vëmendjen në kapjen e dramës që përjeton personazhi i poezisë, në dhënien sa më të natyrshme e të gjallë të saj, në zbërthimin e zbulimin e gjendjes shpirtërore zotëruese, në kapjen e zbulimin e një situatë jetësore, në përdorimin e mjeteve shprehëse, duke u mbështetur kryesisht te metafora. Në shumë raste poezia e Bajames është vetë një metaforë domethënëse, e shprehur me forcë.

Poetja e përqëndron vëmendjen veçanërisht në dhënien sa më të gjallë, sugjestionuese përjetimin e brendshëm emocional, të asaj drame që përjeton personazhi, si dhe në paraqitjen sa më të vetvetishme të situatës jetësore e poetike. Në këtë ndërthurje, realja ndërthuret me irealen, konkretja me abstrakten, fakti jetësor me metaforën, situatë poetike me dramën dhe dhimbjen e jetës.

Këtu thellë në shpirtin tim, / është një gur që më rëndon, / Dhemb e dhemb pa pushim, / as kurkush dot se rrëzon... ("Guri")

Nuk besoj se këto vargje kanë nevojë për koment. Në mënyrë metaforike shprehen ndjenjat e poetes, dhimbja dhe drama e jetës së personazhit.

Mund të themi pa drojë se e gjithë poezia e Bajame Hoxhës-Çelikut, është një plagë trëndafil, një dhimbje e sinqertë prej poetje. Në këtë dhimbje të çiltër fshihet dashuria për jetën, për njerëzit me të cilët ne pasurojmë shpirtin.

Eh, s'qenka bregu si atëherë kur ishe ti, / Trishtueshëm përplaslet vala e më brengos, / Ta dish: unë s'qaj, por loti vet pikon për ty, / Dhe pse ti s'je, dukesh se je afër dhe tani... ("Valë mbi valë")

Që titullin "Valë mbi valë", spikat një krahasim apo një paralelizëm shumë domethënës e mbresëlënës. Ashtu siç përplaslet vala e detit në breg, përplaslet edhe vala e dashurisë në zemrën e personazhit të poetes.

...Puthëm! Me mua ti puthu, / Se shpirti s'më bie në gjumë, / Kur vesa t'na lagë, ti ngutu / Të gjesh thellësin' e detit tek unë!.. ("Puthëm")

Këto janë vargje poezishë që nuk fshihen nga kujtesa. Poetja ka arritur të jetë konçize, vetvetja, njerëzore, origjinale, duke na befasuar me gjendjet shpirtërore, me përfytyrimet e imazhet. Në to duket e njëjta dorë, e njëjta thellësi psikologjike dhe i njëjti kujdes për fjalën e për vargun.

Unë shoh se poetja e poezia e saj janë një. Shoh dhe ndjej se dashuria e mbyt dhimbjen.

Drejtshkrimit të gjuhës shqipe, I, Tiranë, 1973; Mahir Domi, Parimet dhe kriteret e ortografisë, cituar sipas Jup. Kastratit në Buletin Shkencor i Institutit dyvjeçar të Shkodrës, 1970; Mehmet Çeliku, Çështje të shqipes standarde, Tiranë, 2001; O. Daniel, Langue et Pouvoir, EDISUD, Paris, 1998; Anastas Dodi, Kontributi i prof. Çabejt për gjuhën letrare shqipe, Studime filologjike, Tiranë, 1998; Rexhep Ismajli, «Në gjuhë dhe për gjuhë», Pejë, 1988; Bahri Beci, Probleme të gjuhës letrare në etapën e sotme, Martin Camaj, tradita dhe bashkëkohësia, Simpozium 24qershor 1993, Shkodër, 1994; Bahri Beci, Gjuha letrare shqipe dhe baza e saj dialektore, Seminari XVII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Tiranë, 1995; Eqrem Qabej, Shqiptarët midis Perëndimit dhe Lindjes", MCM, Tiranë, 1996.

E përbashkëta e disa shprehjeve frazeologjike

dr. Irena Fistani

Universiteti i Shkodrës "Luigj Gurakuqi"

Po të studijojmë me vëmendje prejardhjen e disa shprehjeve të vjetra frazeologjike, që përdoren në gjuhën shqipe, dallojmë një numër jo të vogël shprehjesh frazeologjike e proverbiale që na janë trashëguar nga antikiteti latin. Me shembujt që vijojnë, do të mundohemi të vërtetojmë se disa shprehje frazeologjike shqiptare përputhen e janë identike në strukturë e domethenje me frëngjishten, italishten e gjuhët me bazë latine e që flasin për një të vërtetë të madhe, se gjuha e kultura shqiptare janë ndër më të lashtat në Europë. Duke i hyrë një shqyrtimi të gjerë krahasues e përqasës, mund të shihet se struktura leksiko-semanticke e frazeologjisë shqipe, ka pasur ndonjë ndikim nga literatura frënge dhe përgjithësisht nga areali latin e neolatin. Kjo vjen dhe pse, sipas mendimit tim, Shqipëria dhe gjuha shqipe kanë qenë gjeografikisht krejt pranë Italisë dhe gjuhës italiane, më herët edhe me ndikimet e shkëmbimet e ditura mes Romës e gjuhës latine, gjë që ka lënë edhe gjurmët e veta të dukshme në strukturat, renditjen e fjalëve në fjali etj. Marrëdhëniet tregtare e sociale që Italia ka pasur me Francën, dhe Shqipëria me Italinë, kanë bërë që, në shumë raste, përqasja dhe ajo frymë e ngjashmërisë sidomos tipologjike dhe sturkturore e frazeologjizmave të jetë jo e drejtpërdrejtë, por më shpesh e ndërmjetuar: shumëçka, më parë ka shkuar nga italishtja në frëngjisht, dhe anasjelltazi, por edhe, nëpërmjet kontakteve shumë të gjatë, së andejmi ka ardhur edhe jo pak prurje në frymën dhe tipologjinë sturkturore të shqipes. Kjo rrethanë bën të rëndësishëm, pa dyshim, edhe shqyrtimin e njëjshëm të njësive frazeologjike të shqipes në krahasim me italishten, si dhe me gjuhë të tjera të Evropës, duke parë e zhdatuarit sa më hollësisht të veçantat dhe elemente leksematikisht të panjësja, por që tipologjikisht na tingëllojnë të natyrshme dhe i pasurojnë fondet e njohjes së pasurive frazeologjike e semanticke të gjuhëve në studim. Duke qenë se Shqipëria ndodhet në pellgun e Mesdheut, flet për kontakte e pikëtakime të vjetra, nëpërmjet tregtisë, këmbimeve, ndikimeve kulturore, emigracionit mes këtyre kulturave. Këtej rrjedhin disa proverba me strukturë të barabartë në të tri gjuhët, shq: **"blej derr në thes"**, fr: *"acheter chat en poche"*, it: *"comprare la gatta nel sacco"*. Në këto raste komunikohet blerja e diçkaje pa

përgjegjësi, pa u thelluar dhe ku le shteg për mashtrim. Shprehje të vjetra janë edhe ato të lidhura me shqisat e të parit, të dëgjuarit, të shijuarit etj. Në shqip, kur themi **"më çohet goja lëng"**, automatikisht receptorët çojnë në trurin tonë, pamje të ushqimeve të shijshme, por edhe mund të përdoret me kuptimin figurativ, kur nuk mund të arrijmë diçka etj. E njëjta gjë ndodh edhe me gjuhën frënge, *"Cela fait venir de l'eau à la bouche"*, me gjuhën italiane, *"Far venire l'acquolina in bocca"*, që vjen nga latinishtja *"salivam movere"*, ose shprehja tjetër e lidhur me shqisën e të parit **"u hedh hi syve"** dhe ekuivalenti i saj në frëngjisht *"jeter de la poudre aux yeux"*, ne italisht: *"gettare polvere negli occhi"*, që të transmeton kuptimin e mashtrimit, që me lajka, me fjalë të bukura mundohesh të verbosh dikë, e të lesh të shohë qartë realitetin dhe që vjen nga antikiteti i lashtë latin: *"Pulverem oculis offundere"*

Në lojërat sportive, masive me karakter publik, ai që vraponte para, çonte pluhur me ose pa dashje dhe pengonte pasardhësin, për të parë pikën e arritjes. *"J'en mettrais la main au feu"*, ose *"se mettre sa main au feu"*. Përkthimi i shpejtë vjen në gjuhën shqipe **"vë dorën në zjarr"**, i pasuar ne italisht: *"Mettere la mano sul fuoco"*, që prejardhjen e ka nga ligjet barbare sociale të Mesjetës, që për të vërtetuar të drejtën e thënë, ose vërtetësinë e ndonjë veprimi të kryer, personi në fjalë ishte i detyruar të kryente këtë rit makabër. Gjithashtu për vjetërsi flet edhe shprehja frazeologjike **"çon ujë në mulli të vet"** dhe kur flasin se një njeri çon ujë në mulli të vet, transmetohet ndjenja që kemi të bëjmë me një njeri egoist, që shikon vetëm interesin personal, që nuk çan kokën për të tjerët etj. Këtu konstatojmë dhe të barabartën me gjuhën frënge *"Faire venir l'eau à son moulin"* e gjuhën italiane: *"Tirare l'acqua al proprio mulino"*. Edhe në gjuhën shqipe përdoren disa shprehje frazeologjike ose proverba me origjinë të vjetër, struktura leksiko-semanticke e të cilave është e ngjashme me ato të gjuhës frënge dhe kjo e fundit me gjuhën italiane. Shprehja në shqip **"laj duart"**, **"T'i lajmë duart nga kjo punë"** përputhet me atë në frëngjisht *"Je m'en lave les mains"* ose *"s'en laver les mains"* dhe ne italisht: *"lavarsene le mani"*. Kjo shprehje frazeologjike, siç dihet është e vjetër e me origjinë biblike dhe përdoret kur ne duam të heqim dorë nga një punë ose të distancohemi nga një

veprim apo padrejtësi sociale. Shprehja tjetër frazeologjike **"ruaj si dritën e syve"**, flet për diçka që më kushton shtrenjtë, që është e shtrenjtë për mua dhe është afër nga ana kuptimore *"couter les yeux de la tête"*, kurse ne italisht *"costa un occhio della testa"*. Një ngjashmëri në konstrukt dhe në domethënie është edhe shprehja **"nuk shikon trarin e tij, por shikon qimen e botës"**, të cilën e gjejmë të përdorur në struktura leksiko-semanticke të njëjta edhe në frëngjisht *"voir une paille dans l'oeil de son prochain, et ne pas voir une poutre dans le sien"*, dhe prap i përgjigjet shprehja frazeologjike e gjuhës italiane: *"Essere offeso dei bruscoli altrui e non veder le travi proprie"*. Këto shprehje me origjinë nga antikiteti greko-latin për mendimin tim në gjuhën shqipe vijnë nga ndikimi direkt i gjuhës italiane, me të cilën kemi marrëdhënie të hershme. Fjalët, shprehjet frazeologjike, proverbat etj. shprehin e materializojnë realitetin e përditshëm. Sendet, objektet, mendimet, dëshirat, ndjenjat njerzore, cdo gjë që rrethon njeriun në ditët e sotme janë burim i shprehjeve të reja bashkëkohore. Njeriu, shpreh gjykimin, dëshirën e tij nëpërmjet shprehjes. Ndjek e zbaton zakonet, përvojën ditore, cdo veprimtari të tij e pasqyron në gjuhën e popullit dhe kjo e stilizuar dhe e kontrolluar në gjuhën letrare.

"Shikoj me bisht të syrit", ka ndërtim e kuptim të njëjtë me gjuhën italiane, *"guardare con la coda dell'occhio"*, pastaj në frëngjisht përdoret me strukturë të ngjashme leksiko-semanticke me italishten, *"regarder du coin de l'oeil"*. Shprehja frazeologjike bisedoj, flas **"sy ndër sy"**, **"kokë më kokë"**, mund të përdoret për të komunikuar tek folësi, apo lexuesi një takim të fshehtë, intim, të drejtpërdrejtë mes dy personave. Kjo shprehje përdoret në italisht *"a quattr'occhi"* dhe në mënyrë të ngjashme si nga kuptimi, ndërtimi e numri i fjalëve në shprehjen frënge *"entre quatre yeux"*. Pra, siç thamë dhe më lart, këto shprehje frazeologjike vijnë nga antikiteti i lashtë sepse siç shihet, kjo kategori ka strukturë leksiko-semanticke të ngjashme dhe flet që italishtja, e më herët latinishtja, kanë ndikuar në gjuhën tonë dhe kjo tregon edhe njëherë që shqiptarët janë popull i lashtë në brigjet e Adriatikut

(ec te faqja 31)

Poetika e Dritëro Agollit

dr. prof. Klara Kodra

Universiteti i Tiranës

Dritëro Agolli, bashkë me Kadarenë dhe Arapin, është autor i kthesës së madhe të viteve Gjashtëdhjetë në letërsinë shqiptare, një nga krijuesit e oazës estetike në mes të shkretëtirës së mediokritetit të atyre shkrimtarëve që u konformuan me ideologjinë e diktaturës.

“Ideologjizimi i detyruar” në kontrast të plotë me “angazhimin e lirë” që kishte karakterizuar për një kohë të gjatë letërsinë shqiptare e cila vinte theksin mbi mesazhin, hynte në konflikt të pashmangshëm me vlerën estetike të letërsisë, me literalitetin e saj dhe u pranua me entuziazëm vetëm nga shkrimtarët mediokër që gjetën te ky ideologjizim një strehë të sigurt dhe u shtrinë pa protestuar në shtratin e Prokustit të rregullave të ngurta të “realizmit socialist”. Në fakt, pikërisht “realizmi socialist”, i pari drejtim letrar në Shqipëri që kishte një program estetik të formuluar qartë, s’e fitoi atë nga teoricienët e letërsisë apo nga shkrimtarët, po nga politikanët. Letërsia në kohën e diktaturës rrezikonte seriozisht të shndërrohej në një ilustrim të thjeshtë të politikës së Partisë së Punës. Nga ai rrezik e shpëtuan shkrimtarët më të mirë që, ndonëse s’e mohuan hapur estetikën e “realizmit socialist” dhe mesazhin socialist, e morën “kalanë nga brenda” duke u kthyer te tradita më e mirë letrare shqiptare dhe duke i dhënë asaj ngjyrën dhe shijen e modernes.

Kështu letërsia shqiptare, pavarësisht nga izolimi i detyruar me të cilin e kishte dënuar diktatura, mbetej kombëtare dhe njëkohësisht shndërrohej në moderne dhe evropiane. Dritëro Agolli i ngjan Kadaresë me etjen për bukuri dhe frymën e fuqishme njerëzore që thyen skemat e “realizmit socialist”, po në shumë veçori ndryshon nga sivëllai i vet: poet fshatar ndërsa Kadareja është poet i qytetit; poet i ndjenjës ndërsa Kadareja është poet i mendimit, poet i detajit konkret, ndërsa Kadareja është poet i figurës. Ky pohim i fundit s’do të thotë se poezisë së Agollit i mungon figuracioni, përkundrazi në këtë poezi është i pranishëm një figuracion i freskët popullor që e plotëson poetikën e detajit. Veçse figuracioni i Kadaresë është i përmasave vigane dhe në të mbizotëron fantazia, figuracioni i Agollit është më afër me realitetin. Poetika e Agollit është një poetikë e qartësisë dhe spikat sot që mbizotëron prirja për errësi, po qartësia nuk është në antitezë me poetikën, ashtu si drita e diellit nuk është më pak e shkëlqyer ngaqë është e qartë.

Poezia e Agollit është tepër e pasur me limfë jetësore dhe thith pa pushim burimin e poezisë popullore, veçanërisht atë të folklorit të Devollit. Është një poezi e gjallë, plot ngjyrë, në të cilën ka vend edhe përmasa e humorit, një humor në thelb më i butë sesa ironia kadareiane.

Heroi lirik i kësaj poezie është në thelb intelektual i me origjinë fshatare dhe njëkohësisht njeriu që i do me pasion gëzimet e jetës.

Syri i mprehtë prej poeti i Agollit ka dalluar gjithnjë dukuritë negative të kohës së tij, si në kohën e diktaturës kur i duhej të luante një lojë të rrezikshme me censurën, si në kohën e tanishme. Temperamenti i tij i zjarrtë, kryengritës dhe fisnik, ashtu si rebelohej dikur kundër puritanizmit socialist që e sterilizonte realitetin duke mohuar bukurinë e një luleje apo të një puthjeje, duke ia nënshtuar të gjitha “frymës revolucionare”, edhe sot nuk pranon bukurinë shterpe të artit

“pa mesazh”, të fjalës “në vetvete”, të himnizuar nga modernistët.

D. Agolli zbulon poezinë në realitetin e përditshëm si De Rada të “Milosao” dhe Mjeda në “Andrrën e jetës”. Nëse Kadareja mediton mbi realitetin, Agolli i këndon jetës me gjithë zë si një zog.

Poeti është thellësisht lirik dhe thellësisht konkret, e alternon shpërthimin e ndjenjave të veta me tablo të gjalla të realitetit. Lirikat më të mira të Agollit kanë ngjyrën e jetës. Vargu i tij është karakteristik: herë i rregullt, herë një varg i lirë që mund të përkufizohet si “i thyer” me një farë rregullsie në ritëm. Vargu i lirë i Dritëro Agollit nuk i ngjan vargut të lirë disi të kërkuar të Asdrenit, as vargut të lirë të Migjenit, i lindur nga një çarje e brendshme midis pasurisë së mesazhit dhe formës që jo gjithnjë i bindej vullit të frymëzimit, as vargut të lirë disi të ashpër të Kadaresë që përputhet me leksikun e tij të pasur me fjalë teknike, është një varg i lirë që me dallgët e tij të kujton paparashikueshmërinë e dallgëve të detit.

Të metat e kësaj poezie janë ngushtësisht të lidhura me cilësitë. proliksiteti apo thellësia jo e njejtë burojnë nga spontaneiteti i veçantë dhe vulli i brendshëm. Edhe Agolli si Kadareja e ka përtërirë vetveten në çdo vëllim duke i qëndruar besnik thelbit të vet. Në vëllimet e shumta të shkruara në vitet e pasdiktaturës poeti nuk kërkon moda të reja, as drejtime të reja letrare, mbetet vetvetja, një poet realist, i një realizmi kritik që e përmban në vetvete traditën, po edhe jashtëkohësinë e poetëve të vërtetë.

Në vëllimet e kohëve të fundit poeti është thelluar në problemet ekzistenciale, pa hequr dorë nga lirizmi i tij i vetvetishëm dhe prirja ndaj ndjenjës.

Poeti vazhdon përtëritjen e vet të vazhdueshme dhe mund të na sjellë befasi të reja, po tashmë e ka vendin e vet të veçantë në letërsinë shqiptare mbi të cilën ka ndikuar dhe ndikon ende.

LA POETICA DI DRITËRO AGOLLI - Dritëro Agolli fa parte di quella triade di poeti, insieme ad Arapi e Kadare, che operarono una svolta decisiva nella letteratura albanese degli anni Sessanta, infrangendo le ferree regole del realismo socialista che erano divenute un letto di Procuste per i veri talenti.

La poesia dell’Agolli, traboccante di lirismo, di succo vitale e di humour, è in un certo modo complementare rispetto alla poesia del suo illustre contemporaneo, Ismail Kadare.

È una poesia in cui predomina il sentimento, mentre nella poesia di Kadare predomina il pensiero; è una poesia dove spicca il dettaglio, mentre la poesia di Kadare è maggiormente ricca di figure stilistiche; è la poesia di un poeta contadino, mentre Kadare è un poeta tipico della città. La poesia dell’Agolli ha assorbito in sé la linfa vitale della poesia popolare; una poesia luminosa e solare, lontana dall’oscurità della poesia ermetica. L’humour dell’Agolli è fine, diverso dall’ironia pungente di Kadare. Il verso dell’Agolli è un verso spezzato o irregolare, che ha un ritmo proprio. Negli anni post-dittatoriali la poesia dell’Agolli si è arricchita di temi esistenziali. I difetti della poesia dell’Agolli, come la prolissità o l’eccessiva semplicità, sono collegati ai suoi pregi, alla sua spontaneità e freschezza. La poesia dell’Agolli ha una sua caratteristica albanesità.

Simbolika e festave dhe besimeve popullore në bashkëjetesën moderne

Alma Dema

pedagoge e gjuhës shqipe, Universiteti "A. Moisiu", Durrës

Njeriu, si qenie komplekse dhe në bashkëveprim të pandërprerë me të gjithë ato qenie të tjera me të cilët përpjeston mjedisin, e ka ngritur mbretërinë e tij, që në kohët primordiale, mbretëri e cila ka funksionuar si e tillë, duke u mbështetur fort në disa kode e ligje që ata i kanë quajtur thesht dhe kuptueshëm: besime popullore. Ndryshe, ky togfjalësh, do të përkufizohet si sasia e veprimeve, riteve e madje edhe zakoneve që ndiqen nga një grup i caktuar popullsie apo një komb i tërë.

Kështu, nëse do të linim paksa mënjane modernizmin e skajshëm e të pashmangshëm të shekullit XXI, do të futeshim në një diskutim të hapur, ku termin "të pashmangshëm", do ta justifikonim me faktin se e sotmja krahas të këqijave (besimet popullore e bashkë me të miti, nuk janë më pjesë e jetës së përditshme), ka edhe të mirat e saj, sigurisht, kur vë në punë logjikën e ftohtë.

Kështu, shumë mite apo besime popullore, që në kohën e Ilirisë, ekzistonin si cilësi e veprimtari të Ilirëve, shumë shekuj më vonë, janë prekuar si pjesë e një popullsie apo qytetërimi tjetër.

Le t'i referohemi Ditës së Verës, paganizmit të saj dhe besimeve popullore që qarkullojnë rreth saj dhe personazheve plotësues. Kur kremtohet Dita e Verës, në vendin ku kjo është traditë, rikthehen zogjtë shtegtarë nga vendet e ftohta, e bashkë me këto zogj rikthehen edhe dallëndyshet, lejllejët dhe qyqet. Për dy kategoritë e para, ndërtimi i foleve nga ana tyre, pritet me gëzim nga banorët e shtëpive, ku ata ngrënë strehën, sepse mendohet se prania e tyre parandalon fatkeqësitë dhe rrezikët, duke sjellë gëzim dhe mbarësi jo vetëm në banesa të veçanta, por edhe në të gjithë fshatin a thua se dallëndyshet e lejllekët nuk vijnë nëpër qytete?

Zogu i cili pritet më shumë padurim – më mirë të them të dëgjohej, sepse është shumë e vështirë të shihet – është qyqja, sepse zëri i saj lajmëronte largimin përfundimtar të dimrit dhe ardhjen e pranverës, kështu që fshatarët, mund të mbillinin tokat e tyre e të bënin punët që i takojnë stinës së pranverës. Zëri i saj, më shumë sesa lajmëtar i "mundjes" së dimrit nga ana e pranverës dëftën kohëzgjatjen e kësaj të fundit dhe takimin me stinën e verës, sepse besohet se ajo nis të këndoje më 22 mars (ardhja e pranverës sipas bektashinjve – Nevruz ose Nevlud) dhe pushon së kënduari, pra, këndon për herë të fundit, më 24 qershor (ardhja e verës sipas fesë ortodokse – lindja e Gjon Pagëzorit).

Por jo vetëm kaq, ky zog ka mistere dhe aspak e lindur me instiktin e mëmësisë¹, ka një detyrë shumë të rëndësishme, të ruajë kufijtë mes dy stinëve e sidoqoftë, kjo detyrë, pranohet me bestytini nga njerëzit². Kështu vajzat, dikur, sapo dëgjonin zërin e qyqes, bënin një nyje të vogël në cepin e shamisë që e kishin në kokë ose të lidhur në brez dhe e ruanin këtë nyje tre ditë. Pastaj e zgjidhnin dhe shikonin se mos kishte brenda polen lulesh ose bënin verore³ rreth dorës së majtë, dorë ku ndodhet edhe gisht i unazës, për të pritur fatin e mirë, fat që dëshirohej e aderohej të vinte ashtu si vinte pranvera, sepse pranvera pranohej si stina që ndizte shpresat e dashurisë. Kështu festa e Ditës së Verës, dikur, në disa krahina pritej me këngë të posaçme rituale që në kontekstin e tyre flisnin për dashurinë, këngë të cilat i këndonin vajzat në moshë të dashurisë apo në moshë për t'u martuar e për të krijuar familje. E gjatë këtyre festimeve mendohej se merrnin pjesë edhe vajzat mitike, por që s'kishin moshë e që ishin shtojzovallat⁴ (Shtojua o Zot vallet!). Në këtë pikë, interferon miti në hapësirën e artit edhe pse pagan.

Ashtu si ktheheshin zogjtë nga shtegtimi dhe me kthimin e tyre zgjonin tokën dhe banorët e tyre, ashtu edhe zanat apo shtojzovallat ktheheshin nga aty ku kishin kaluar dimrin dhe zgjonin burimet, pyjet, lëndinat, grykat e maleve, majat e pemëve duke bërë kështu

që gjithçka të zukasë, tashmë, rreth këtyre figurave që sipas besimeve popullore, drejtonin dhe udhëhiqnin jetën e tokësorëve. E gjithë kjo filozofi e cila qëndron në taban të kulturës së çdo populli, e që rregullonte, qartësisht, jetën shekuj e shekuj më parë, është tërhequr, edhe përdhunshëm, deri në ditët tona, por duke qenë se kjo lloj veprimtarie merrte frymë në zonat fshatareske e kryesisht malore (nuk është thënë e nuk është dëgjuar ndonjëherë se zanat gurësuan një palë qytetarë e madje në ato forma primordiale të njerëzimit nuk mund të thuhet as se ekzistonin qytetet) në ditët tona këto vendbanime e skena gjigande të shfaqeve të tilla, me keqardhje ose nuk ekzistojnë më ose janë zvogëluar në minimum.

Duke dashur ta prek pak më poshtë më konkretisht këtë pikë, do të doja të ndaloja një moment te Migjeni, i cili në gojën e malësorit vë mallkimin-shprehje: "Mos e shkel he të shitoftë Zana!", mallkim i cili mund të kishte atë impakt me të cilin e prezanton Migjeni, vetëm në ato anë e vetëm në ato vite. Nuk më ka rastisur ta lexoj diku tjetër më vonë apo më herët një mallkim të tillë me personazh të përveçëm (si në rastin konkret Zana) edhe pse malësori i Malësisë së Dukagjinit ka hyrë e ka dalë në shumë shkrime të shkrimtarëve të tjerë e ndoshta edhe në situata më ekzistenciale sesa aty!

Le të mbetemi tek rrethja e diskutimit tonë, pra tek ekzistenca dhe bashkëekzistenca e besimeve popullore dhe mitit në ditët tona. *Thuhet e besohet se çdo shtëpi ka gjarprin⁵ e saj, që e mbron nga të këqijat e përditshme apo edhe nga mallkimet e fatkeqësitë që mund t'i vinin shtëpisë dhe familjes nga çdolloj mënyre, besim i cili ka lëvizur nga njëra krahinë në tjetrën e ka marrë vullën e vendit, d.m.th është quajtur e etiketuar sipas vendit ku besohet⁶.*

A mund të thuhet se kjo është e vërtetë edhe për shtëpinë time e cila përbëhet nga dy kate e ku jetojnë dy familje? Vërtet edhe këtu ndodhet gjarpri mbrojtës, po pse vetëm një, a nuk thashë se jetojnë dy familje? E nëse është kështu si bashkëjetojnë këto dy qenie të çuditshme, që nuk di përse quhet të mirë? Po familja e shoqes time, e cila banon në kat të katërt të një apartamenti 5-katësh a ka një gjarpër-mbrojtës dhe ku qëndron ai?

Përpara se pyetjet e mia të quhen fëmijore, do të doja të diskutoja një tjetër besim popullor që ka lidhje edhe me ëndrrat (thamë që besimet popullore rregullonin çdolloj mekanizmi të jetës): Kur ëndërrohet ujë, duhet me patjetër që të nesërmen sapo të zgjohemi, duhet bërë një banjo e vakët gati e ftohtë, duke shtuar pak kripë në ujë. Ky veprim, do të parandalojë fatkeqësinë që parashikohet në ëndërr. Në rregull deri në këtë moment, por ku do ta hedhim kripën?

Nuk po vazhdoj më tej me pyetjet dhe komentet, sepse është shumë e qartë se kjo bestytini, besim popullor apo mit, çfarëdo qoftë nuk mund të ekzistojë më në ditët e sotme e aq më pak të bashkëjetojë. Të mbash lugën në dorën e majtë, sjell ters, - besohej njëherë e një kohë, e pyetja e vetme që më vjen natyrshëm në këtë rast është: A nuk kishte mëngjarash atëherë?

Shumë e shumë rite, zakone mënyra të të jetuari e mentalitete, që fortuna e modernizmit, shpejtësia me të cilën rrjedh jeta, gërshetimet e mentaliteteve dhe kulturave, sëmundjet e pashërueshme, shpikjet e shekullit, e mbi të gjitha shpërndarja e popullsisë e braktisja e fshatit, më shumë sesa zhvillim ekonomik, kanë vështirësuar bashkëjetesën, kanë çorientuar simbolet kombëtare, kanë vënë në diskutim ndoshta edhe vetë ekzistencën e kombeve.

Simbolika e festave dhe besimeve...

IL SIMBOLISMO DELLE FESTE E DELLE CREDENZE POPOLARI NELLA CONVIVENZA MODERNA - L'articolo ha lo scopo di mettere in evidenza che le credenze popolari, le figure e i personaggi, cge regolavano la vita fin dai tempi primordiali, oggi o si sono affievolite o non esistono più: questo a causa della dispersione della popolazione e dell'abbandono delle loro abitazioni, ambienti molto importanti anche nell'espressione, coltivazione e conservazione di queste credenze, tanto importanti per la riuscita e il funzionamento della vita, molto tempo fa. Lo studio, soffermandosi su alcuni punti diffusi, spiega le ragioni della perdita del loro funzionamento e il fatto che, appunto perché non si usano e si coltivano più ai giorni nostri, essi si muovono dalla coscienza popolare delle zone rurali a quelle cittadine, ma solo per tanto tempo quanto gli serve per adattarsi meglio al nuovo modello esistenziale.

¹ Ajo nuk i ngroh vezët si të gjithë zogjtë e tjerë. Të vetmen vezë që bën e hedh nëpër foletë e zogjve të tjerë. Edhe pse kjo duket se të kujton përrallën e rosakut të shëmtuar, zogu e saj gjithmonë vjen në jetë, nga ngrohja që i bëjnë të tjerat.

² Sipas besimit popullor kur njeriu e dëgjon zërin e qyqes ai duhet të ketë para në xhep dhe të mos jetë i uritur që të mund qyqja t'i sjellë atij shëndet dhe mirëqenie gjatë verës. Por me padurim më të madh kanë pritur dikur të dëgjojnë zërin e qyqes vajzat. Besohet, se po të shihnin një qyqe mbi ndonjë degëz, kur ajo të largohet po ta shkëputnin këtë degëz, i dashuri i tyre shpejt do t'u bente propozim për martesë ose dora e saj do të kërkohej shumë shpejt.

³ Kjo traditë vazhdon të ndiqet edhe sot e kësaj dite, vetëm se ngjyrat nuk janë si të asaj kohe, e bardhë dhe e kuqe, por të shumëllojshme e qëllimi përse vihen nuk është më i njëjtë me atë të shumë kohëve më parë: ajo vihet që të mos i nxijë dielli.

⁴ Shtozayvallë – shpirtira të fluturues të mocëm të padukshëm, që dalin nëpër fusha dhe pyje, në male dhe në qiell të hapur. Besimi i krishterë i koncepton si engjëj që në luftën mes Zotit dhe Luciferit, ndenjen neutrale, kështu që ato nuk shkojnë në Ferr, por as nuk mund të shkojnë në Parajsë. Mund të marrin formë njerëzore dhe janë si meshkuj ashtu edhe femra. – A. Dema, - Tema e Disertacionit.

⁵ Guzzeta. Antonino, La donna e il serpente, lectura di due fiabe italo – albanesi, Quaderni dell' Istituto di Lingua e Letteratura Albanese dell' Università di Palermo, Grafiche Palermo, s.n.c. Via Erico Albanese, 82 – 84, 1978, fq. 12.

⁶ Gjarpri, si ora e shtëpisë, ka qenë hyjni e rëndësishme në mitologjinë e të parëve tanë ilirë. Në mitologjinë tonë bashkëkohore roli i tij është i kufizuar, i lidhur zakonisht vetëm me shtëpinë si roje e saj, përkatësisht e familjes dhe e bagëtisë. Prandaj diku i thonë roje e shtëpisë në disa zona të tjera “ora e shtëpisë”, “kumbara e shtëpisë” etj.

CONFERENZA SUI BALCANISMI - Organizzata dall' Accademia delle Scienze d' Austria e dall' Istituto di Romanistica dell' Università di Vienna, dal 3 al 5 settembre, si è svolta a Vienna una Conferenza Internazionale su “I Balcanismi oggi”. Vi hanno preso parte molti studiosi dall' Austria, dai Balcani e dall' America. Complessivamente sono state lette 29 Comunicazioni, che hanno trattato problemi inerenti alle lingue balcaniche. Gli Albanesi erano rappresentati da 4 studiosi, I. Arapi (Vienna), Dh. Qiriazhi (Salonicco), E. Prifti (Potsdam), Xh. Ylli (Heidelberg). Ina Arapi, insieme alla P. Lindenbauer, ha trattato il seguente argomento: *Sguardo comparativo sull' uso del complemento oggetto in romeno, spagnolo e albanese*. I Balcanismi dalla prospettiva delle parlate slave dell' Albania sono stati trattati da K. Koleva, A. Porociuc, P. Assenova, V. Friedman, T. Kahl. Molto piacevolmente, per i partecipanti, è stata la cena imbandita in un locale greco, dove sono state cantate e ballate anche canzoni e danze albanesi.

Konferencë për Ballkanizmat

dr. Ina Arapi

Lektore e gjuhës shqipe në Universitetin e Vjenës

Në fillim të shtatorit, nga data 3 deri në 5 shtator, u zhvillua në Vjenë konferenca ndërkombëtare „Balkanisms today“. Organizatorë ishin Akademia Austriake e Shkencave dhe Instituti i Romanistikës së Universitetit të Vjenës. Morën pjesë shumë studiues nga Austria, vendet ballkanike, Gjermania e Amerika. U mbajtën gjithsej 29 kumtesa në të cilat u trajtuan shumë çështje interesante që lidhen me probleme të veçanta dhe të përbashkëta të gjuhëve ballkanike, me zhvillimin e tyre sot dhe me muzikologjinë e kësaj pjese të Evropës. Grupi i studiuesve shqiptarë, i përfaqësuar nga 4 veta, referoi për këto tema: Ina Arapi (Vjenë, së bashku me zonjën P. Lindenbauer nga Instituti i Romanistikës): Vështrim krahasues mbi përdorimin e kundrinës së drejtë në rumanisht, spanjisht dhe shqip; Dhori Qiriazhi (Selanik): Aspekte të isosemisë ndërgjuhësore në terminologjinë e barinjve të Pindit; Elton Prifti (Potsdam): Elemente të arumanishtes në një gjuhë të fshehtë ballkanike dhe Xhelal Ylli (Heidelberg): Ballkanizmat nga perspektiva e të folmeve sllavofone të Shqipërisë.

Siç dihet, malet e Pindit në Greqinë veriore janë vend takimi midis barinjve që u përkasin tre grupeve të ndryshme etnike. Kontaktet mijëra vjeçare kanë influencuar edhe në gjuhët e tyre. Përveç fjalëve dhe shprehjeve që barinjtë kanë marrë nga njëri-tjetri, ata kanë përkthyer shpesh edhe kuptime fjalësh e shprehje të gjuhëve të tjera në gjuhën e tyre, si p. sh. e bën qimen tërkuzë / greq. κάκει την τριψα τριψά, ose nuselalë, nuse e lalës gr. νυφίτσα, bulg. nevstulka etj. Këto e të tjera shprehje si këto ishin objekti i kumtesës së mbajtur nga Dh. Qiriazhi. E. Prifti foli për purishten, një nga gjuhët e fshehta më të përhapura në Shqipëri, që përdorej nga muratorët e zonës së Oparit afër Korçës. Elementet arumune në këtë “gjuhë” vijnë nga Voskopoja fqinjë, një fshat i madh me shumicë vllehe. Xh. Ylli mori në shqyrtim situatën gjuhësore në zonat e Gorës dhe Gollobordës, ku flitet pjesërisht sllavisht, duke arritur në përfundimin që një pjesë e banorëve të sotëm sllavofonë janë shqiptarë dhe arumunë të sllavizuar, gjë që vërtetohet edhe nga dokumenta të shekujve XIV dhe XV. Kjo përzjerje dhe të tjera të këtij lloji kanë luajtur rol edhe në lindjen e zhvillimin e ballkanizmat.

Çështje të ndryshme që lidhen me shqipen si gjuhë bazë në Ballkan u trajtuan edhe në kumtesat e kolegëve të huaj. Kështu K. Koleva (Shumen, Bullgari) foli mbi rezultatet e një ekspedite gjuhësore që ka bërë në malësinë e Sharrit në Kosovë gjatë vitit 2009, ndërsa A. Porociuc (Jash, Rumani) u përpoq të riinterpretonte etimologjikisht fjalën e përbashkët shqipe, rumune dhe arumune fshat, sat dhe fsat. Ballkanologia dhe albanologia e njohur P. Assenova (Sofje) analizoi disa përkime morfosintaksore të shqipes dhe greqishtes. V. Friedman (Çikago), njëri nga albanologët më të shquar të kohës sonë, foli për kalkimin e lidhëzave nga njëra gjuhë ballkanike te tjetra. T. Kahl (Vjenë, Jena) trajtoi një ballkanizëm pak të studiuar, metrikën në poezinë dhe muzikën popullore. Interesante ishin dhe referimet nga J. Kristophson (Hamburg), H. Schaller (Marburg, Mynih) dhe K. Steinke (Erlangen, Krakov), të cilët e konsiderojnë nocionin e Lidhjes Gjuhësore Ballkanike si të tejkaluar dhe kërkojnë studimin në një plan më të gjerë të ballkanizmave. Steinke p. sh. beson se rritja e nacionalizmit, spastrimet etnike dhe monolingvizmi që lidhet me to, flasin për fundin e Lidhjes Gjuhësore Ballkanike. Integrimi gjithnjë e më i madh në Evropë po lë gjurmët e veta edhe në gjuhët ballkanike duke çuar drejt zhvillimit të një Lidhjeje Gjuhësore Evropiane.

Shumë e këndshme për pjesëmarrësit ishte dhe darka që u shtrua në lokalim grek “Rhodos” ku u kënduan e kërcyen edhe këngë e valle shqiptare.

Një Katedralë e një Konferencë për Nënë Terezë

Prishtinë - Zbrita shumë vonë në aeroportin e Sllatinës, pas një rrugëtimi rokambolesk Palermë-Romë-Tiranë-Prishtinë. E humba prandaj koncertin e Filarmonisë së Prishtinës që u mbajt në Katedralen e re më 4 shtator në mbrëmjen.

Të nesërmen herët u nisa drejt bulevardit kryesor, duke kaluar afër Hotelit Grand. Si vazhova për te Tre Sheshirat, përballë Fakultetit Filologjik - aty ku dikur kishte gjelbërim dhe ku ka qenë ndërtesa e burgut osman shëndruar më vonë në skollë - m'u fanit porsì në zgjendërr ndërtesa madhështore e Katedrales, akoma e rrethuar nga mjegulla e mëngjesit. Një pamje e paharruashme! Nuk më bëhej se isha në Prishtinë, kisha përshtypjen se isha në Romë aty nga anët e Bazilikës Santa Maria in Kosmedin ose te San Gjovani in Porta Latina.

A thua një kishë romanike në qendër të Prishtinës?

Në skajë, atje lartë, m'u duk edhe ajo kishë ortokse, e papërfunduar, të cilën e kishte filluar ta ndërtojë Millosheviqi, me qëllim që ta dëshmojë identitetin sllav të Kosovës para opinionit ndërkombëtar. Ashtu si kishte vepruar gjatë një deceniumi në shumë raste tjera nëpër Kosovë.

Kjo Katedrale - po mendoja vetëvetiu- sikur i jep shpresë Kosovës se do t'ia dalë ta kthejë krejt atë kohë të humbur, t'i kapërcejë shekujt dhe ta lidhi Motin e Madh me të sotmin, ta shlyejë me çdo kusht kujtimin e mjerimit nga sundimi osman, t'i rikthejë Arbëreshët te trojet e tyre të lashta...

Mjerisht, kjo ishte vetëm ëndërr: kur dola nga gjumi, aty afër Katedralës disa afishe të ftojnë të marrësh pjesë në nderimin që do t'i bëhet Sulltan Muratit të tyrbja e tij në Fushë-Kosovë!

Oh Zot -u luta- kur, e po kur këta vëllezërit e mi do ta kultivojnë identitetin e vet etnik si trashëgimi ilire dhe arbërore duke mos e ngatërruar përkatësinë fetare me të qenët Shqiptarë? A me të vërtetë këta vëllezërit e mi mendojnë se me këto veprime do ta dëshmojnë identitetin shqiptar të Kosovës apo të drejtën tonë etnike dhe historike mbi Kosovën? Ruajna Zot nëse Turqisë i kujtohet ta shpallë pikërisht tani Kosovën Jerusalem Turk. Zot mos e bën!

Një përgjigje më erdhi gjatë shugurimit të Katedralës, ku në rreshtin e parë të të ftuarve të jashtzakonshëm pashë përfaqësuesit e Bashkësisë Islame, të Bektashijve, të Ortodoksëve, etj. A thua këta, së bashku me Ipeshkvin e Shqiptarëve katolikë, do të bëhen faktor njësimi për këtë popull të mrekullueshëm që është ballafaquar me sfidat e shekujve nëpër rrebeshtet e sundimeve të ndryshme?

Dhaftë Zoti që pas çlirimit Kosova të qeveriset nga tanët jo më keq se sa nga të huajt, dhe partitë ta kenë të qartë idealin për të cilin erdhën në jetë: mirëqenien e përgjithshme, jo përfitimin partiak apo personal!

Shembull për të gjithë ne -klerikë, besimtarë, President i Republikës dhe i Qeverisë, ministra e deputetë- le të jetë Nënë Tereza. Ashtu si atë ditë -ditën e përrumit të Katedralës, ditën e qindvjetorit të lindjes dhe dhjetëvjetorit të lumturimit të saj- të gjithë e kemi nderuar, poashtu le ta jetësojmë amanetin e dashamirësisë dhe të drejtësjelljes në ofiqet që na janë ngarkuar.

Kronikë kishtarë

Aty kah ora 11.00 filloi Mesha e kënduar nga kori i Filarmonisë. Shërbesën liturgjike e kryesonte imz. Zef Gashi, Arqipeshkëv i Tivarit dhe Delegat i Papës për rastin e shugurimit të Katedralës. Bashkëmëshonin Imz. Dodë Gjergji, Ipeshkëv i Ipeshkëvisë së Kosovës, Imz. Rrok Mirdita, Arqipeshkëv i Tiranës dhe Kryetar i Konferencës Ipeshkëvore të Shqipërisë, Ipeshkëviq të tjerë të Shqipërisë, Vikari i përgjithshëm i Ipeshkëvisë së Kosovës don Lush

Zef Chiaramonte

nga Palermo

Gjergji dhe një shumicë priftërinjesh shqiptarë katolikë nga Kosova, Shqipëria, Mali i Zi, Amerika, Zvicra, Gjermania, etj, si dhe meshtarë tjerë të huaj prezent në Kosovë apo të ftuar specialë për rastin.

Merrnin pjesë në ceremoni: Kryetari i Parlamentit të Kosovës, z. Jakup Krasniqi; Trupi Diplomatik i akredituar në Kosovë; përfaqësuesit e Bashkësisë Islame dhe të Bektashijve; Kapelani ortodoks i ushtrisë greke në Kosovë; si dhe përfaqësues të Universitetit dhe të Akademisë së Shkencave të Kosovës.

Kisha ishte plot e përplot me besimtarë shqiptarë të ardhur nga të gjitha viset ku ka popullatë shqiptare, nga Shqipëria, Maqedonia, Mali i Zi, Amerika, Australia dhe nga të gjitha shtetet e Evropës Perëndimore.

Në mbarim të ceremonisë fetare, të gjithë u ftuan në bufenë e përgatitur në podrumin e Katedrales: një lokal me të vërtet madhështor, ashtu si vetë Katedralja, ku në të ardhmen do të zhvillohen aktivitete fetare dhe kulturore lidhur me besimin katolik dhe më gjërë.

Kronikë kulturore

Përveç shugurimit të Katedralës së re, Nënë Tereza u nderua me një Konferencë Shkencore të përgatitur nga Instituti i Historisë, nën kujdesin e lartë të Presidentit të Republikës.

Përveç Drejtorit të Institutit të Historisë Prof. Dr. Jusuf Bajraktarit, në Konferencë u paraqitën me kumtesa një varg intelektualësh të vendit dhe të ardhur nga jashtë: dy nga Shqipëria, don Vashakala nga India dhe unë vet nga radhët e arbëreshëve. Punimi im pati si titull "Lazër Bojaxhiu në mjedisin arbëresh dhe pipëtimet e para rreth motrës së tij të Madhe".

Si në Katedrale ashtu edhe në Konferencë ishte e pranishme e mbesa e Nënës Terezë, zonja Agi Bojaxhiu, e cila banon në Palermo, ku ishte vendosur i ati, Lazri, me familjen, pas largimit nga Shqipëria, kur ajo ishte në prag të bjente në duar të komunistëve.

UNA CATTEDRALE E UNA CONFERENZA PER MADRE TERESA

- Con una concelebrazione del Vescovo Ordinario della Kosova e di tutti i vescovi della vicina Albania, Mons. Zef Gashi, Arcivescovo di Antivari e Legato Pontificio ad hoc, domenica 5 settembre 2010 -100° anniversario della nascita di Madre Teresa e 10° dalla sua beatificazione - ha inaugurato la nuova Cattedrale Cattolica. Alla cerimonia hanno preso parte autorità religiose, politiche, militari e culturali del Paese. (...) Presente anche l'Ambasciatore italiano. Un posto d'onore è stato riservato alla Signora Agi Bojaxhiu, nipote di Madre Teresa, e a me, come rappresentante degli Arbëreshë, venuti apposta da Palermo per la solenne occasione. Una folla enorme di albanesi, gremiva la nuova Cattedrale e lo spiazzo antistante. La mole della Cattedrale, non ancora terminata, in stile monumentale neoromanico, si staglia ora nel centro di Prishtina, nella parte opposta alla Città Universitaria, sul prato di Tre Sheshirat, dove prima c'era l'ex prigioniero ottomano poi trasformata in Istituto Scolastico. (...) Ciò mi confermava quanto avevo pensato di primo acchito: un tentativo di cancellare i secoli, per riallacciarsi all'arte dominante in Occidente prima dell'invasione ottomana della Kosova.

Il 7 settembre, invece, Madre Teresa è stata onorata dall'Istituto di Storia, con un Simposio, posto sotto l'Alto Patronato del Presidente della Repubblica, al quale ho avuto il piacere di contribuire con un intervento programmato, dal titolo: "Lazër Bojaxhiu nell'ambiente arbëresh di Sicilia e le prime notizie circa la sua grande sorella".

Giordano protopapas Emanuele, *Epistollari i pjerrë arbërisht,* pro manuscripto, Purçill/Eianina, Natallet 2010

Te ky libër gjenden gjithë Epistollat që prifti bixantin arbëresh djovasën ngadita, gjatë tërë vitit lliturgjik. Janë të pjerra te një gjuhë standarde arbëreshe, që merr hua nga shqipja vet ato fjalë që s'ka. Një vepër e duhur për Qishën Arbëreshe.

II° Sinodo Intereparchiale, Eparchie di Lungro e di Piana degli Albanesi e Monastero Esarchico di S.M.di Grottaferrata, *Comunione e Annuncio dell'Evangelo / Orientamenti Pastoral e Norme Canoniche,* Grafica Pollino, Castrovillari 2010

Ditën 8 vjesht 2010 u njohtin Drejtimet baritorë e Rregullat kanonike të të Dytit Sinod Intereparkial, që hyjtin në fuqi ditën 17 shënmitër 2010. I shpallur ditën 15 gusht 2001, ky Sinod u mba Grottaferratë (Rm) ndër ditët 17-22 shënmitër 2004, 15-18 shënmartir 2004, 10-14 janar 2005. Shpresomi të jetë i studjuar mirë ka priftrat e i vënë në praktikë sa më parë.

Giordano Emanuele, *Vangjeli i Shën Matesë – Il Vangelo di S.Matteo,* Eparkia e Ungërës, Mit, Cosenza 2000

Është e para herë që zoti frasnjot Emanuele Giordano matet me pjerren e Vangjelit në gjuhë arbëreshe. E para provë e njëj Arbërishtje standarde. I botuar me aprovimin Qishtar të peshkopit Lupinacci, Vangjeli që shprishur ndëpër gjithë Qishët e Eparkisë. Njetër “Vangelo di San Matteo” i pjerrë arbërisht tek e folmja e Frasnitës, e botoi në Londër, vitin 1869, zoti frasnjot Vincenzo Dorsa (1823-1885), etnolog, gjuhëtar e filolog. **Schirò Di Maggio Giuseppe,** *Teatri im Arbëresh – Tri vepra,* Ombra Gvg, Tiranë 2008

“Për tokën fisnike të Horës”(1988) - dramë me tri akte, arbërisht – e shkruar për pesëqindvjetorin e themelimit të Horës, “është një dramë historike, ku pikon dhimbja e lënies së dheut të të parëve”; “Orëmira” (1988) – dramë-komedi në tri akte, arbërisht – ku rrëfyhen ngjarjet e disa arbëreshëve të Horës që emigrojnë në Gjermaninë Perëndimore; “Kërkuesit” (1994) – komedi në tri akte, arbërisht – ku rrëfyhet se si një kërkues shqiptar kërkon ar te Hora e Arbëreshëve, bashkë me ca të vendit.

Schirò Di Maggio Giuseppe, *Paja – La dote,* opera originale in tre atti, Quaderni di Biblos, Palermo 2010

Paja, një herë, ja paraqitnej nusja e premtuar, pak ditë më parë se kurora, familjes së dhëndrrit dhe gjitonisë. Ndëse vlerja e palës ish pozitive, nusja e dhëndrrit vëjen kurorë; nëmos jo. Te kjo komedi - tri akte, arbërisht – sepse mangon një skamandil, martesa është po te këcenjë. Po nusja e dhëndrrit e zgjidhjen ata këtë nëngj, e shpëtojnë dashurinë.

Schirò Di Maggio Giuseppe, *Trimdita, poezi dygjuhësh /Giorneroe, poesia bilingue,* Pitti Edizioni, Palermo 2009

“Nga dy More të largëta”: Në ballkonin e kohës së lashtë / del me çudi plaka arbëreshe / të marrë ajrin e frymëmarrjes./ Pranë, një grua e mban / damë moderne shoqërimi / shqiptare që mban arbëreshen / të pamenduarshme mbushje të historisë / përputhje fatesh këtu / (...). Një poezi që flet për Horë e Arbëri, Mal i zi e Maqedoni. Në gjuhë arbëreshe e shqipe.

Schirò Di Maggio Giuseppe, *Tri vepra të shkurtra,* opere teatrali, Quaderni di Biblos, Palermo 2010

“Flutura që do të fluturonjë”: një vajzë, e magjepsur nga rrëfimet e tatëmadhit për një Dhe Magjik, lënë nga te Parët e tyre; “Gjëndje e përkohshme”: një njeri vete te Zyra Anagrafike për të marrë një certifikatë mbi gjëndjen e tij; “Lule të shumta ka Gjinestra”: te viti 1997 bie pesëdhjetëvjetori i kërdisë/strage te Portela e Gjinestrës, e dica aktorë diletantë i lypjën njëj dramaturgu të shkruanë ndogjë. “Arbëreshi – shkruan autori në Hyrje – e do teatrin, sepse është ai vetë teatër”.

Schirò Di Maggio Giuseppe, *Lufta e mivet me brethqit – La guerra dei topi e delle rane,* Quaderni di Biblos, Pitti, Palermo 2009

Batrakomiomaqia e Omerit, e pjerrë ilisht ka Leopardi, që pjerrë arbërisht ka Zefi te viti 1975 dhe e shkruar me çiklostilil. Pas 35 vjet, e rishikuar dhe e azhornuar, vepra del mbrënda proxhetit “Fabrika e Fjalëve 2006”. Ky përkthim i Zef Skiroit pasuron letërsinë arbëreshe dhe shqiptare në përgjithësi, e provon sa e bëgatë është gjuha arbëreshe.

Schirò Di Maggio Giuseppe, *Shumë vizita – Molte visite,* opera teatrale, Quaderni di Biblos, Palermo 2009 “Është komedia-dramë e dashurisë së pamundshme: dy botë që nuk mund të kenë më lidhje, për ligjet e natyrës: ajo këtej, ajo matanë”. Dy familje trojën tek e njëjtja shpi: njera është e kësaj jetje, jetra është e jetës së shpirttravet.

Protagonisti është Vërgolli, trim me hendikap/ i kopjasëm, që dashuron një vajzë-fantazmë.

E përbashkëta e disa shprehjeve frazeologjike

(vjen ka faqja 26)

dhe gjuha e jonë është ndikuar nga Latiniteti mesdhetar. Këto dëshmojnë origjinën e vjetër, të përbashkëtën që ka gjuha shqipe me gjuhën frënge, por edhe të veçantën, sepse shumë shprehje janë të pavarura e i përkasin vetëm gjuhës së folur e të shkruar të popullit shqiptar. Një burim janë edhe përkthimet që kanë ndikuar që në lashtësi, duke filluar që nga librat fetar, kur bëheshin përpjekje për të thënë meshat në shqip. Këtë e vërejmë tek Lekë Matranga, tek Buzuku, etj... Në strukturat leksikore të shembujve që dhamë në gjuhën shqipe, italiane e frënge, vërejmë se leksiku është i përbashkët dhe nga vështrimi krahasues dhe që këto shprehje frazeologjike kanë lindur në rrethana historike e sociale të ngjashme. Meqë kuptimi i tyre nuk është i drejtpërdrejtë, dallojmë se dhe fusha të tjera si etnolinguistika, etnogeografia e historia, flasin për kulturën e lashtë të popullit shqiptar e të qënurit që herët në këto troje. Mendojmë që këto pasuri leksikografike provojnë të kundërtën që këto shkencëtarë janë munduar të mohojnë çështjen e autoktonisë e të qënurit në këto brigje mijra vjet përpara të shqiptarëve.

ESPRESSIONI FRASEOLOGICHE IN COMUNE

- Se si studia con attenzione l'origine di alcune antiche espressioni fraseologiche che si usano nella lingua albanese, distinguiamo un numero non piccolo di espressioni fraseologiche e proverbiali che sono state trasmesse dall'antichità latina. Alcune espressioni fraseologiche albanesi combaciano e sono identiche nella struttura e nel significato con il francese, l'italiano e con le lingue a base latina, e che ci dicono una grande verità, e che cioè la lingua e la cultura albanese sono tra le più antiche in Europa. Le relazioni commerciali e sociali che l'Italia ha avuto con la Francia, e l'Albania con l'Italia, hanno fatto sì che, in molti casi, il confronto e quello spirito di somiglianza soprattutto tipologica e strutturale delle fraseologie non è diretta ma più spesso indiretta.

Risorgimento, Unità d'Italia e Arbëreshë

In un tempo di processi storici e di riletture intorno all'Unità d'Italia e le sue celebrazioni, insiste un legame che ha una sua valenza particolare e tocca aspetti relativi alla lingua e alla funzione identitaria di un popolo, ma non si può prescindere da quelle valenze etniche che hanno formato le culture e la civiltà nazionale di un popolo. La civiltà del popolo italiano nasce intorno ad un intreccio di percorsi etnici e di fattori strettamente antropologici.

Il concetto di Tradizione resta centrale in quel passaggio nevralgico tra la cultura post rinascimentale e pre risorgimentale. Le pressioni provenienti dall'Illuminismo sono tutte dentro i primi anni del 1800, ovvero nel legame tra cultura delle Insorgenze e Risorgimento post unitario. Le lingue, le koinè, le etnie e il concetto stretto di *ethnos* sono elementi formativi nella cultura nazionale. Dentro questa cultura, storia e letteratura si intrecciano. Risorgimento, Unità d'Italia e Minoranze linguistiche. Un percorso che ha una sua precisa valenza sia sul piano istituzionale che su quello direttamente culturale. Ed è proprio su questa tematica che le riflessioni hanno una loro particolare incidenza nella dialettica storica.

Mi pare incontrovertibile ridiscutere sul ruolo, sia di Garibaldi tra le comunità Italo-Albanesi, sia di Francesco Crispi, statista di origini Arbëreshë della Sicilia. Sono due punti di riferimento. Come resta un punto di riferimento la discussione intorno alla problematica inerente il brigantaggio, le insorgenze e il ruolo di Francesco II e Maria Sofia all'interno del Regno delle Due Sicilie e alla difesa ultima di Gaeta. Soprattutto gli Italo-Albanesi hanno visto nel Risorgimento una continuità spirituale e politica del concetto di identità e di appartenenza. Ma il Risorgimento in sé non significa immediatamente Unità d'Italia. Ed è proprio su questo argomentare che stiamo sviluppando una serie di incontri e di confronti. Ecco perché la Mostra "Il contributo delle minoranze linguistiche nell'Unità d'Italia": è un progetto del Ministero per i Beni e le Attività Culturali sul quale siamo lavorando alla luce di una rilettura di un processo sia storico che letterario; e costituisce uno stimolo per aprire una vasta dialettica su due elementi centrali: Risorgimento e identità nazionale. "Il contributo delle minoranze linguistiche nell'Unità d'Italia" è, comunque, anche il tema di una Mostra pannellare con un percorso bibliografico ragionato, nella ricorrenza dei 150 anni dell'Unità d'Italia,

Pierfranco Bruni

ka Sullarënxa (Cs)

in corso di svolgimento nella Sala di Carosino (Ta) del Centro Studi e Ricerche "Francesco Grisi", organizzata dall'IRAL e dal Ministero per i Beni e le Attività Culturali - Direzione Generale per le Biblioteche, gli Istituti Culturali e il Diritto d'Autore, (direttore Maurizio Fallace), in collaborazione con l'Assessorato alla Cultura del Comune di San Marzano di San Giuseppe (Comunità di lingua Arbereshe). Infatti, la mostra si sposterà nel mese di gennaio 2011 nei saloni del Palazzo della Cultura di San Marzano.

La Mostra prende in considerazione personalità storiche e letterarie del mondo Italo-Albanese che hanno contribuito all'identità nazionale. Si tratta di un argomentare importante in quanto sono proprio personalità che vivono la cultura del bilinguismo ad aver rafforzato l'idea nazionale italiana.

La Mostra è divisa in pannelli con immagini e particolari storici con elementi didattici e una rappresentazione significativa di testi storici, con bibliografia, che documentano il rapporto tra minoranza Arbëreshë e Unità d'Italia. Una Mostra tra immagini, commento e libri storici e letterari.

Nella Mostra sono stati puntualizzati aspetti su personaggi come Francesco Crispi (nato il 1818 e morto il 1901), statista di grande fama e per due volte Presidente del Consiglio dei Ministri; Guglielmo Tocci (1827 - 1916), Pasquale Scura (calabrese di Vaccarizzo Albanese, nato il 1791 e morto il 1868 a Napoli, fu Ministro di Grazia e Giustizia con Garibaldi), sino a due costituzionalisti contemporanei quali Costantino Mortati (1892 - 1985), uno dei padri della attuale Costituzione, e Gennaro Cassiani (1903 - 1978), più volte Ministro della Repubblica Italiana.

Ma l'attenzione è rivolta anche alla presenza di Giuseppe Garibaldi tra gli Italo-Albanesi, i quali parteciparono numerosi alle imprese garibaldine. L'obiettivo è anche quello di rileggere il quadro storico pre Unità d'Italia e il coinvolgimento nel progetto risorgimentale delle comunità di lingua e di etnia arbëreshë. Queste comunità, portandosi dietro una appartenenza culturale e valoriale importante, sono riuscite a svolgere un compito di estrema importanza, tanto che Garibaldi trovò ospitalità in queste comunità all'insegna del tricolore.

Scutari alluvionata

**Arcivescovado Metropolitano
Scutari-Pult**

(...) Le inondazioni di cui è attualmente vittima l'Albania hanno colpito in modo tutto particolare la Diocesi di Scutari-Pult, e più precisamente la città, la sua periferia e molti villaggi e campagne della Prefettura, anche se per ora, grazie a Dio, non si segnalano vittime. In città i quartieri della periferia, così come ormai anche nelle vicinanze del centro urbano, sono ormai allagati ed isolati, e vi si può spesso circolare solo in barca, poiché l'acqua raggiunge oltre un metro di altezza. Alcuni collegamenti con paesi vicini e con la capitale sono interrotti ed altri minacciati dalle acque. Il livello dell'acqua di alcune dighe è ormai molto critico (...).

Il governo sta cercando di provvedere come può alle grosse urgenze strutturali causate da una situazione non prevista nella sua reale gravità, molto peggiore di quella del gennaio scorso. La nostra Diocesi si sta organizzando per portare aiuti di vario tipo, secondo i pochi mezzi a nostra disposizione. Per ora si cerca di dare ospitalità alle famiglie più disastrose nelle varie strutture diocesane e religiose della città. Si sta cercando di raccogliere fondi per le prime urgenze e necessità. (...) Certamente più serio sarà il dopo-alluvione con tutti i problemi della ristrutturazione delle case e dei mobili da sostituire e suppellettili e degli animali morti...

In questo quadro così sommariamente descritto e che è destinato ad aggravarsi, visto che il cattivo tempo non sembra dare reale tregua, **faccio appello alla vostra carità fraterna, già nel passato da noi sperimentata e per la quale vi siamo molto grati.**

Abbiamo per ora bisogno urgente di viveri come pasta, riso, vari cibi in scatola e, se possibile, anche di insaccati e formaggi. Ci servono anche stivali, coperte e lenzuola.

Vi sono grato per tutto quello che potrete fare per alleggerire un po' il peso dei disagi che i fedeli della mia Diocesi e gli abitanti di Scutari stanno patendo in questo momento (...).

Mons. Angelo Massafra

Arcivescovo metropolitano di Scutari-Pult

Scutari, 5 dicembre 2010